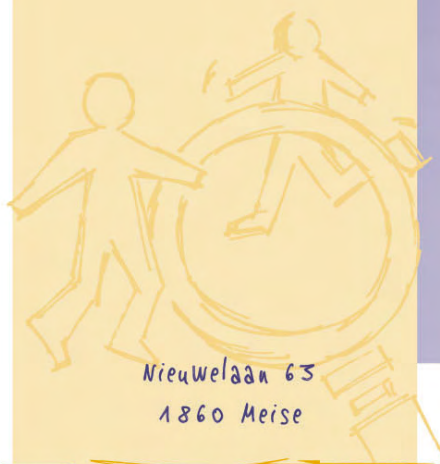




# SPEELPLEINTIJD

Een onderzoek naar de beleving van  
de tijdsordening op het gemeentelijk  
speelplein van Overijse

Johan Meire  
2008



Nieuwelaan 63  
1860 Meise

onderzoekscentrum kind & samenleving

# **Speelpleintijd**

**Een onderzoek naar de beleving van de tijdsordening op het gemeentelijk  
speelplein van Overijse**

**Johan Meire  
Onderzoekscentrum Kind & Samenleving  
2008**

*We willen heel graag de hoofdleiding, animatoren en kinderen op het speelflein van Overijse van harte bedanken voor hun medewerking tijdens de observaties waarop dit onderzoek is gebaseerd. Ook dank aan het coördinatorteam van de VDS, Jan Van Gils en Hilde Lauwers voor hun commentaar op een eerdere versie van dit rapport.*



# Inhoudstafel

<b>1. Inleiding en situering</b>	<b>4</b>
1.1. Tijdsbeleving van kinderen: een onderzoek op het speelplein	4
1.2. Veldwerk op het speelplein	6
1.3 Het gemeentelijk speelplein van Overijse	9
1.4. De tijdsstructuur van een speelpleindag in Overijse	14
<b>2. Eén dominant aanbod</b>	<b>20</b>
2.1. Tijdsordening	20
2.2. Tijdspatronen	20
2.3. Hoe gaan kinderen om met deze structuur?	25
<b>3. Divers vrijblijvend aanbod</b>	<b>31</b>
3.1. Tijdsordening	31
3.2. Patronen in de wisseling van activiteiten	33
3.3. Kleuterson: een divers, min of meer dominant aanbod	35
<b>4. Eigen spel zonder georganiseerd spelaanbod</b>	<b>38</b>
4.1. Een ongeordende orde	38
4.2. Spelaanleidingen	40
4.3. Voor en na de speelpleindag	45
<b>5. Kampspel</b>	<b>48</b>
5.1. Eigen spel, eigen tijd	48
5.2. Het terrein van de kinderen	49
5.3. De site bij uitstek voor inclusie en exclusie	51
<b>6. Enkele afsluitende bedenkingen</b>	<b>60</b>
6.1. Een spanning tussen vrije tijd en tijdsorganisatie	60
6.2. Strevingen van kinderen	63
6.3. De temporele druk van de speelpleinorganisatie	65
6.4. Moeilijke overgangen?	66
6.5. Verdere vragen	67
<b>Bijlagen</b>	<b>70</b>

# 1. Inleiding en situering

## 1.1. Tijdsbeleving van kinderen: een onderzoek op het speelplein

### 1. Doelstelling en kader

Dit onderzoek naar tijdsbeleving van kinderen op het speelplein past in een breder onderzoek naar de tijdsbeleving van kinderen, dat zich toespitst op de vraag **hoe kinderen de tijdsordening beleven van diverse contexten waarin zij hun dag doorbrengen**. Daarbij besteden we met name aandacht aan vrijetijdscontexten.

Elke dergelijke context waarin een kind geregeld terecht komt, zoals het gezin, de school, een georganiseerde vrijetijdsbesteding... heeft zijn eigen organisatie. Die is niet alleen sociaal en materieel van aard, maar ook 'temporeel': hoe is de tijd ingedeeld (wanneer gebeurt wat, hoe vaak, hoe lang, hoe snel...) en wie heeft zeggenschap over die indeling en over de invulling van de tijd? Deze tijdsorganisatie speelt op diverse niveaus, zoals de indeling van het jaar, de week of de dag.

Het ordenen van de tijd heeft heel wat voordelen: het biedt houvast en niet alles moet telkens opnieuw geregeld worden. Sociale relaties worden heel wat makkelijker als een tijdsordening door mensen gedeeld wordt. Tegelijk wordt een tijdsorde vaak opgelegd vanuit een zekere macht, en kan ze ook de individuele vrijheid beknotten.

Vergeleken met kinderen hebben volwassenen structureel meer macht of '**tijdskapitaal**': "de middelen en vaardigheden om een tijdsmanagement te kunnen uitbouwen, om als individu bevredigende keuzes te kunnen maken in de tijdsbesteding en tijdsverdeling. (...) Het gaat om de mate waarin mensen meester zijn van hun tijd".<sup>1</sup> Zo bepalen volwassenen (ouders, leerkrachten, jeugdleiders...) in grote mate de manieren waarop de tijd voor kinderen is geordend in de diverse contexten waarin kinderen hun dag doorbrengen. Er is het schooljaar en de vakantieperiodes, er zijn de begin- en einduren van de dag, waarvan het verloop vaak al in grote mate is ingevuld. Kinderen missen de macht en vaak ook de vaardigheden om die tijdsordening zelf fundamenteel vorm te geven. Dat geldt zeker voor de ordening op het macroniveau van langere tijdsspannes zoals het jaar of zelfs de week, maar ook op de indeling van de dag (een tussenliggend, reeds heel concreet ervaren mesoniveau) hebben kinderen meestal weinig greep.

Het tijdskapitaal van kinderen is het grootst op een 'microniveau': het hier en nu, de opeenvolging van momenten of gebeurtenissen. Gebeurtenissen of al dan niet betekenisvolle momenten zijn ook de bouwstenen van de door mensen geleefde of individueel ervaren tijd. Dit is dus het niveau waar kinderen zelf het meest vat op hebben, maar dat wel altijd ingebed is in de meer formeel gestructureerde tijd. Wat hier en nu gebeurt, is in belangrijke mate beïnvloed door de tijdsordening die eigen is aan de school, het speelplein, het gezin... Beïnvloed, maar niet volkomen gedetermineerd.

Kinderen zijn inderdaad niet machteloos als het over tijd gaat. De basisvraag van dit onderzoek naar tijdsbeleving van kinderen is hoe kinderen omgaan met de tijdsordes waarin zij in hun vrije tijd terecht komen. Wanneer hebben ze een echte keuzevrijheid? Wanneer moeten ze gebruik maken van tactieken om een stukje eigen tijd te creëren? Moeten ze

---

<sup>1</sup> Dirk Geldof (2001), *Onthaasting. Op zoek naar tijd in de risicomaatschappij*. Antwerpen: Houtekiet, p. 74-75.

daarvoor dan onderhandelen of veeleer illegitieme dingen doen en hun tijdsgebruik verbergen? Dit onderzoek gaat na hoe kinderen omgaan met de mogelijkheden en de beperkingen die de diverse tijdsordes doorheen een speelpleindag voor hen te bieden hebben. Het hier voorliggende rapport brengt in de eerste plaats verlag uit van het gevoerd veldwerk op het speelplein. In een nog te verschijnen algemeen onderzoeksrapport zullen deze resultaten worden geïntegreerd in het hele onderzoek over de tijdsbeleving van kinderen.

Nog een opmerking over de *richting* waarin kinderen de invulling van hun (vrije) tijd willen sturen. Die is niet willekeurig. Over diverse sferen of contexten heen hebben kinderen een aantal **strevingen** of aspiraties in de manier waarop hun tijd wordt vormgegeven. Heel algemeen hebben mensen enerzijds de nood om greep te hebben op hun wereld, om zodoende hun dagelijkse leefomgeving zelf mee vorm te geven; en anderzijds de nood om zich verbonden te weten met die omgeving, om erin op te gaan, er deel van uit te maken. Zowel volwassenen als kinderen hebben die nood aan *autonomie* en aan *verbondenheid*. Als het over tijd gaat, betekent dit: greep hebben op je eigen tijd (autonomie), en tijd hebben die je deelt met anderen (sociale tijd, verbondenheid). Kinderen geven ook eigen invullingen aan die autonomie en verbondenheid: invullingen die ook volwassenen soms nastreven, maar die nog meer eigen zijn aan kinderen. Autonomie wordt ten dele ingevuld als *speelsheid* en ook wel als *leren* of *dingen kunnen*; verbondenheid wordt ten dele ingevuld als *geborgenheid*, zich veilig voelen, zich thuis voelen bij anderen of op bepaalde plekken. Ook op het speelplein komen die aspiraties allemaal in zekere mate aan bod: in de organisatie van de speelpleindag enerzijds, in het actorschap van de kinderen anderzijds.

## 2. De plaats van het speelpleinwerk hierin

Het speelpleinwerk is een heel eigen vorm van jeugdwerk. Het speelplein draait ondubbelzinnig om het (al dan niet georganiseerde) *spelen* van kinderen. Kinderen krijgen op het speelplein allerlei mogelijkheden, impulsen, materialen en speelkameraden die ze elders wellicht niet hebben. Die nadruk op spelen wordt niet of nauwelijks ‘vertroebeld’ door allerhande bijkomende pedagogische of praktische kwesties. Kinderen komen niet naar het speelplein om te leren – dat ligt voor een muziekschool, tekenacademie of sportclub, waar ook gespeeld wordt, wel anders – en het speelplein draagt geen ideologisch project met zich mee op de manier die een jeugdbeweging wel in zich draagt. Op een speelplein wordt gewoon gespeeld. Omdat er geen lidmaatschap is (noch een uniform e.d.), heeft het een bijzonder open en flexibel karakter. Het speelpleinwerk wordt (enkel) in vakantieperiodes georganiseerd en vervult daarom veelal een belangrijke *opvangfunctie*. Ook die is weer bijzonder. De buitenschoolse kinderopvang moet noodgedwongen meer schipperen tussen de school en de vrije tijd: de verplichte tijd van de school is enerzijds voorbij, maar gaat over in een verplichte opvangtijd, met mogelijk nog naweeën van die schooltijd (huiswerk, dezelfde kinderen, opvang verbonden aan school). Het vakantiespeelplein bevindt zich meer in een aparte positie. Toch ‘moeten’ sommige kinderen naar het speelplein komen van hun ouders. Van de kinderen die in de vakanties naar het speelplein komen, kan niet eenzelfde engagement worden verwacht als van de kinderen die zich in de meer reguliere vormen van jeugdwerk bevinden. Dat betekent ook dat het voor het speelpleinwerk, in vergelijking met bijvoorbeeld jeugdbewegingen, minder voor de hand ligt om de tijd op het speelplein al vooraf sterk in te vullen en voor te structureren. Moet de speelpleinwerking als bedoeling hebben dat de kinderen in een stimulerende omgeving zoveel

mogelijk van hun ‘vrije’ tijd kunnen genieten, of moet voor hen een heel aanbod van spelactiviteiten worden georganiseerd?

Ook in deze context blijven het de volwassenen die de tijdsordening op dagniveau vastleggen. Maar het is niet omdat er een vaste dagindeling bestaat dat meteen ook de manier waarop die dag wordt ingevuld, reeds vastligt. Er kunnen welbepaalde activiteiten worden gepland, maar evenzeer periodes die ‘open’ of ‘leeg’ zijn en die door de kinderen zelf kunnen worden ingevuld. Enkel de begin- en eindtijden liggen dan vast.

Hoe de tijd van kinderen op het speelplein wordt ingevuld en welke eigen inbreng kinderen daarbij hebben, zijn vragen die expliciet ter discussie staan in het speelpleinwerk en heel wat minder in de meer klassieke vormen van jeugdwerk. Verschillende speelpleinen kunnen heel verschillende ‘**speelsystemen**’ hebben: is het aanbod ‘gesloten’ en gaat het dus voornamelijk om vooraf geplande en strikt begeleide activiteiten, of kunnen kinderen vrij in en uit de activiteiten stappen en is er ruimte voor hun spontaan spel, al dan niet ondersteund door materiaal en andere spelaanleidingen?

Een speelsysteem is van doorslaggevend belang voor de *sociale organisatie* op het speelplein: met wie gaan de kinderen om tijdens de speelpleindag (vooral leeftijdsgenoten, door de opdeling in leeftijdsgroepen, of in principe met elk ander kind op het speelplein?) en wat is de rol van de animatoren (veeleer speelkameraad of veeleer de leider van een georganiseerd spel?) ? Maar het speelsysteem heeft ook een heel belangrijke, misschien nog grotere impact op de *tijdsorganisatie* op het speelplein. Hoe zit de dagorde formeel ineen, en is de tijd die kinderen op het speelplein doorbrengen in grote mate vooraf ingevuld, of is er integendeel veel openheid in de manier waarop kinderen hun tijd doorbrengen en vorm geven? Het speelsysteem is dus niet alleen van belang voor de organisatie van het speelplein en het spelaanbod, maar is ook een temporele kwestie. Welke specifieke tijdsordening wordt op het speelplein gehanteerd? En, in het kader van dit onderzoek, hoe gaan kinderen om met die tijdsordening?

## 1.2. Veldwerk op het speelplein

### 1. Veldwerk: motivering van de methodiek en de site

Om de tijdsbeleving van kinderen op het speelplein op een zo open mogelijke manier te vatten, werd ervoor gekozen om kinderen te **observeren**, op het speelplein zelf. Het feitelijke gedrag van kinderen kan zo ter plekke, in zijn context en met zijn nuances worden bestudeerd. Observaties zijn beter dan verbale methodes geschikt om tijdsbeleving te bestuderen op een ‘microniveau’ – de opeenvolging van gebeurtenissen en momenten.

Het georganiseerde speelplein is een ideale site voor deze observaties. Het gaat immers om een begrensde, beheersbare ruimte waarin de aanwezigheid van kinderen en van volwassenen enerzijds volkomen gelegitimeerd en voorzien van welomschreven rollen is, en anderzijds uitdrukkelijk plaatsgrijpt in een vrijetijdscontext die veel openheid laat voor de eigen invulling van kinderen. Een speelpleindag is slechts in beperkte mate voorgeprogrammeerd.

De veldwerksite, het gemeentelijk speelplein van Overijse, werd mee geadviseerd door de Vlaamse Dienst Speelpleinwerk (VDS), omdat het speelplein een speelsysteem hanteert dat

een meer gesloten en een meer open activiteitsaanbod combineert.<sup>2</sup> In de voormiddag wordt per leeftijdsgroep strikt begeleid gespeeld rond een bepaald thema; in de namiddag is er een keuzemogelijkheid tussen diverse activiteiten én spontaan spel (waarvoor kinderen zelf het initiatief nemen). De verwachting was dat dit telkens andere kwesties i.v.m. de tijdsbeleving van kinderen zou aan de orde brengen.

## 2. Veldwerk: uitvoering

Het veldwerk op speelplein Solheide in Overijse werd uitgevoerd gedurende twee weken, van 9 tot 20 juli 2007. Dit was de tweede en derde speelpleinweek van de zomervakantie: het speelplein werd georganiseerd van 2 juli tot 10 augustus.

Tijdens beide weken werden de volledige speelpleindagen op maandag, dinsdag, donderdag en vrijdag geobserveerd. Om de gegevens tussendoor te kunnen ordenen werd niet geobserveerd op woensdag, de minst druk bezette speelpleindag.

In de voormiddag werd voor elke leeftijdsgroep een reeks activiteiten rond een thema georganiseerd. Ik volgde dan één groep. In de namiddag kregen alle kinderen van lagere schoolleeftijd – het ravotkot – een keuze uit diverse activiteiten en spontaan spel; en voor alle kleuters was er een gelijkaardig speelsysteem, ‘kleuterson’. Ik bleef dan telkens in één van beide grote leeftijdsgroepen. Daarbij bewoog ik me vrij van de ene activiteit naar de andere. Ook voor 9u, over de middag en na 16u mengde ik me onder diverse groepjes kinderen van verschillende leeftijden.

In de voor- en namiddag werden iets vaker kinderen van het ravotkot gevolgd, in de aanbodsvrije momenten (middag, ochtend, na 16u.) waren dat iets vaker kleuters. Een overzicht per dag van de geobserveerde groepen is terug te vinden in **bijlage 1**.

Regelmatig gingen groepen op uitstap of gingen ze zwemmen; deze uitstappen werden niet geobserveerd.<sup>3</sup>

De observaties gebeurden bij de kinderen (tot tien jaar). De tieners, die eigen activiteiten en een eigen terreintje hadden, werden niet geobserveerd. **Het waren de kinderen-op-het-speelplein die geobserveerd werden, niet de animatoren.**

Dat is wel degelijk een eenzijdige benadering: het ging er mij hier immers om het perspectief van de kinderen te leren kennen. Het is dit perspectief dat in dit rapport wordt verwoord, onder meer opdat kinderen nog beter aan hun trekken zouden komen op het speelplein. De open en zoekende houding van de begeleiding om het de kinderen zo veel mogelijk naar hun zin te maken – onder meer in het vaak gedogen van ‘niet meedoen’ met het georganiseerde spel – toont dat een polarisatie tussen de kinderen en de begeleiding hier niet aan de orde is.

## 3. Observeren op het speelplein

Het veldwerk in dit onderzoek kan omschreven worden als **semi-participerende observatie**. Als volwassene met een wat ambigu statuut van ‘bezoeker’ nam ik noch volledig deel aan de speelpleindag zoals die wordt beleefd door de kinderen, noch aan de dag zoals die door de animatoren wordt beleefd.

---

<sup>2</sup> Dank aan Koen Steuperaert voor zijn advies terzake.

<sup>3</sup> Wel speelden activiteiten in de voormiddag zich soms deels af in het dorp en maar heel gedeeltelijk op het speelplein zelf. Dit valt echter niet onder de noemer ‘uitstap’.



Om mij als ‘atypische volwassene’ (geen animator) in het veld te integreren maakte ik bewust gebruik van wat Corsaro een ‘**reactieve methode**’ noemt.<sup>4</sup> Ik liep gewoon rond op het speelplein, nam nooit het initiatief om kinderen die ik nog niet (goed) kende te benaderen maar wachtte de reacties van de kinderen af, om er dan verder op in te gaan.

Een observerende rol aannemen op het speelplein bleek weinig problemen op te leveren: dat er iemand extra rondloopt is op een speelplein niet zo opvallend of storend. Bovendien bleek mijn bewust afwachtende houding ideaal te werken in de context van het (georganiseerde) speelplein. Net zoals kinderen op een speelplein makkelijk spontaan gaan spelen met andere kinderen in de buurt, ook al kennen ze elkaar niet – dat is vaak een verschil met wat op een gewoon, publiek speelpleintje te zien is –, zo maakten ook de kinderen moeiteloos contact met de toevallige, rondhangende bezoeker die ik was.<sup>5</sup>

Natuurlijk was er wel nieuwsgierigheid naar mijn rol of de reden van mijn aanwezigheid op het speelplein. Ik gaf daar zelf alleen uitleg over wanneer kinderen daar expliciet naar vroegen.

Kinderen zien mij soms spontaan als ‘leider’; net als de animatoren word ik ‘leider’, ‘meester’ of door de kleinste kleuters zelfs ‘leidster’ of ‘juf’ genoemd. Ook kinderen die weten dat ik geen animator ben noemen me soms ‘leider’, maar vaker noemen zij me dan ‘meneer’. Enkele kinderen noemen me gewoon Johan.

Sommige kinderen bekijken me, zich afvragend wat ik kom doen, maar de meeste kinderen die daar nieuwsgierig naar zijn, vragen me makkelijk wie ik ben of wat ik kom doen. Ze vragen gewoonlijk “Zijt gij een leider?” of “Wat komt gij hier doen?”. Ze vragen, op zoek naar een reden waarom ik hier rondloop, ook vaak “Zijt gij een papa?” (of “van wie zijt gij de papa?”) en “Wilt gij leider worden?”.

Ik vertel hen dat ik geen leider ben en ook geen leider wil worden, maar dat ik hier alleen twee weken op bezoek ben. “Maar dat is geen meester, dat is een bezoeker”, zegt een jongen tegen een andere jongen, die me “meester” heeft genoemd.

Ik leg uit dat ik hier op bezoek ben en dat ik kijk wat kinderen allemaal doen op het speelplein en in de vakantie. Datzelfde leg ik ook uit als ze vragen wat ik in mijn notaboekje schrijf: ik schrijf op wat we allemaal gedaan hebben of wat er allemaal gebeurt op het speelplein. Voor de meeste kinderen is die uitleg genoeg, slechts enkelen vragen waarom ik dat dan doe of wil weten. Ik zeg dan dat dat voor mijn werk is en dat ik dat opschrijf om het niet te vergeten.

Voor de meeste animatoren lijkt het er dan weer helemaal niet toe te doen of ik daar nu rondloop of niet; daar trekken ze zich in elk geval openlijk niets van aan. Er zijn er maar enkelen die me vragen wat ik hier juist kom doen.

In mijn vrije rol was ik niet louter observator: ik hield me vaak wat afzijdig om de gebeurtenissen niet te beïnvloeden en trok me soms terug om notities te maken, maar ik speelde ook vaak met de kinderen mee. Tegelijk was ik ook geen echte participant, noch als animator, noch als ‘groot kind’. Ook al nam ik soms even de rol van animator/volwassene op mij, mijn rol was doorgaans duidelijk anders, zonder duidelijke taak of verantwoordelijkheid. En ook al speelde ik vaak samen met de kinderen (ook bijvoorbeeld in de kampen, waar

---

<sup>4</sup> William A. Corsaro (2005), *The Sociology of Childhood. Second Edition*. Thousand Oaks: Sage, p. 52.

<sup>5</sup> Daarbij valt op te merken dat ik tijdens de meer georganiseerde activiteiten tijdens de voormiddag makkelijker als een extra ‘leider’ (of een deficiënte leider) werd gezien, wat die tussenpositie veel moeilijker maakte. Hoewel dit het observeren helemaal niet bemoeilijkte, gingen de kinderen tijdens de meer vrije momenten heel wat spontaner met mij om.

animatoren bijna nooit kwamen meespelen), ik bleef een volwassene die weliswaar soms een goed beschikbare speelkameraad was.

Omdat ik mij niet met allerlei georganiseer moest bezighouden, was ik voor de kinderen in de buurt inderdaad vrij ‘beschikbaar’: om te spelen, iets te vertellen of te tonen, om ergens mee te helpen, en conflicten op te lossen. Die ‘instrumentele’ en speelse beschikbaarheid was voor kinderen vanzelfsprekend. Mijn vrije rol maakte mij tot een ‘speelinstrument’; de volwassen rol nu en dan tot een animator die dingen beslist en oplost. De rol van volwassen speelkameraad vergemakkelijkte meestal het onderzoekswerk: het was eenvoudig om overal rond te hangen zonder dat dat veel vragen opriep, en ‘verboden’ gedrag werd niet altijd verborgen.

In **bijlage 2** staan nog enkele bedenkingen over mijn rol als observator op het speelplein en de rolconflicten die dit nu en dan met zich meebracht.

De inspringende tekstblokken in dit rapport zijn telkens citaten uit mijn veldnota's (voor de duidelijkheid soms beperkt geredigeerd). Ook alle niet letterlijk geciteerde voorbeelden die in dit rapport gegeven worden, zijn werkelijk geobserveerd op het speelplein. De namen van de kinderen die in dit rapport vernoemd worden, zijn pseudoniemen.

## 1.3 Het gemeentelijk speelplein van Overijse

### 1. Speelsysteem

Het speelsysteem van het gemeentelijke speelplein in Overijse is een mengvorm van een gesloten en een open aanbod, verdeeld onder de voor- en de namiddag. Vroeger was er een sterkere nadruk op een open aanbod, maar een evolutie naar meer strikt begeleid spel werd onder andere ingegeven door het feit dat animatoren en kinderen te ver van elkaar stonden, elkaar door de grote groepen en de vele wissels niet voldoende kenden of aan elkaar konden hechten.

In de voormiddag is er een duidelijk gesloten aanbod: door de animatoren georganiseerd, ‘verplicht’ te volgen, en met een duidelijk begin en einde (zie **hoofdstuk 2**). Er wordt per leeftijdsgroep gespeeld. De animatorenploeg organiseert een reeks activiteiten rond een bepaald thema, een bepaalde rode draad. Als het geplande aanbod nog voor de middagpauze is afgelopen is of niet zo goed meer aanslaat, wordt er soms nog even overgegaan naar ‘vrij spel’.<sup>6</sup>

In de namiddag is er een open aanbod waarbij kleuters (‘kleuterson’) en oudere kinderen (‘ravotkot’) apart spelen (zie **hoofdstuk 3**). Bij kleuterson is deze openheid toch beperkt. Er is een aanbod van speelimpulsen waartussen kleuters zich vrij kunnen bewegen (af en toe bestaat over die vrijheid wat onzekerheid); echt eigen spel los van dit aanbod wordt niet echt aangemoedigd. Bij het ravotkot is er ook een speelaanbod (een georganiseerde aanzet om kinderen daarna aan te zetten om gelijkaardig eigen spel verder te zetten, maar vaak wordt dit

---

<sup>6</sup> De term ‘vrij spel’, die onder meer door de VDS als ‘te vermijden’ wordt beschouwd (VDS Lexicon, DNA 19), wordt hier toch gehanteerd omdat hij op het speelplein zelf regelmatig wordt gebruikt, door animatoren en door kinderen. Vrij spel betekent dan dat kinderen zelf mogen kiezen wat ze spelen zonder dat de animatoren een aanbod voorstellen of organiseren. Weliswaar dekt de term ‘spontaan spel (van kinderen)’ vaak beter de lading dan de wat vreemde woordencombinatie ‘vrij spel’, maar de specifieke tijdsorde waarover het hier gaat wordt door de betrokkenen algemeen benoemd als ‘vrij spel’.

toch als een continu aanbod ingevuld), en daarnaast wordt het eigen spel van de kinderen gestimuleerd: het terrein biedt heel wat mogelijkheden, in de speelwinkel is allerlei materiaal te vinden, en bepaalde animatoren ('overalls') zijn beschikbaar voor wie niet meteen weet wat gedaan. Soms is er wat onzekerheid over het mogen muteren van één groepje naar het andere. Ook over de middag, en beperkter voor negen en na vier uur, wordt er door de kinderen 'vrij gespeeld', maar dan zonder dat de animatoren zorgen voor een georganiseerd aanbod of voor speciaal ter beschikking gesteld materiaal (zie **hoofdstuk 4**). In deze periodes wordt het spel meer spontaan georganiseerd door kinderen en wordt meer leeftijds gemengd gespeeld. De meest consistente manier waarop kinderen hun eigen spel organiseren, vooral onder de middag en ook tijdens de namiddag, is het bouwen van en spelen in kampen (zie **hoofdstuk 5**).

Het 'halfopen' systeem van een voorgestructureerde voormiddag en een open namiddag wordt door de kinderen niet in vraag gesteld of vreemd gevonden: zo zit het speelplein nu eenmaal in elkaar. De afwisseling lijkt voor kinderen ook goed te werken. Eén keer hoorde ik wel een verwijzing naar het speelsysteem dat vroeger gehanteerd werd en dat meer op een open activiteiten aanbod was gebaseerd. Dit was niet toevallig op een moment aan het einde van de namiddag, toen kinderen hun kamp (dat midden op het terrein lag) moesten afbreken. Een van de kinderen vroeg zich af waarom dat nodig was en zei: "vroeger mocht alles en nu mag niets meer".

## 2. Voor wie?

Het speelplein van Overijse staat open voor alle kinderen tussen 3 en 15 jaar. Er zijn geen voorinschrijvingen; elk kind wordt elke dag ingeschreven, wat het speelplein bijzonder flexibel maakt voor ouders en kinderen.

De meeste kinderen komen voor meerdere weken en komen elke dag, soms met uitzondering van de woensdag. Sommigen komen zelfs de hele periode van de werking, van 2 juli tot 10 augustus. Anderen komen soms een dag niet, omdat ze dan iets met hun ouders doen. Van de ene week op de andere verschillen de kinderen veel minder dan de animatorenploeg.

Er zijn ook kinderen die maar voor één dag komen; vaak zie je die dan wat later bij de groep aansluiten als er om negen uur per leeftijdsgroep verzameld wordt, want ze weten dan niet meteen bij welke groep ze horen.

De flexibiliteit zorgt ook voor een bijzonder open karakter van de speelpleinwerking. Zo zijn er gedurende enkele dagen twee Amerikaanse kinderen die op vakantie zijn in Vlaanderen (bij een van hun grootmoeders) en die hier wat onverwacht naartoe komen. Ze spreken geen Nederlands en kunnen eigenlijk alleen met de animatoren spreken. Evenzeer als andere kinderen zijn ze welkom op het speelplein.

### *Leeftijdsgroepen*

Elke leeftijdsgroep heeft een eigen naam. De kleutergroepen zijn de *Dutskes* (3 jaar), *Ukkies* (4 jaar), *Spruitjes* (5 jaar) en *Glimpjes* (6 jaar). Daarnaast zijn er de *Kruimels* (7 jaar), *Zwanskes* (8 jaar) en *Slurfen* (9 en 10 jaar). Elk van deze groepen heeft in de voormiddag een eigen, door de animatorenploeg georganiseerde activiteit. In de namiddag wordt er in twee groepen gespeeld: alle kleuters samen ('kleuterson'), en alle oudere kinderen samen ('het ravotkot').

Voor tieners is er een eigen werking; zij brengen de speelpleindag ook apart van de jongere kinderen door. De tieners zijn de *Smakkers* (11 en 12 jaar) en de *Krakers* (13, 14 en 15 jaar). Kinderen met een (mentale of fysieke) handicap worden *Mikado's* genoemd. Om zoveel mogelijk voor inclusie te zorgen worden ze ingedeeld bij de groep waar ze zich het meeste thuis voelen.

### **Publiek**

De verschillende leeftijdsgroepen, die in de voormiddag elk apart activiteiten hebben, variëren in grootte van een 10 à 15 tot een dertigtal kinderen.

Ik schat dat er gemiddeld zo'n 150 kinderen het speelplein bezoeken. De woensdag is dat volgens de animatoren een stuk minder. De werkelijke bezetting op het terrein zelf hangt ook af van welke groepen er op uitstap of gaan zwemmen zijn.

De smakkers en krakers zitten met hun groep op een apart veldje (het 'eiland'), waar ze een eigen tent hebben. Je ziet ze eigenlijk alleen 's morgens, en de smakkers af en toe ook 's middags en na vier uur, in de kampen bijvoorbeeld. Maar eigenlijk is het speelplein vooral het domein van de kinderen van drie tot tien.

Jongens en meisjes zijn vrij evenwichtig verdeeld, en ook per leeftijd lijkt er (los van smakkers en krakers) weinig sprake van over- of ondervertegenwoordiging.

Er is een beperkt maar toch duidelijk aanwezig aantal Franstaligen. Enkele kinderen lijken geen of nauwelijks Nederlands te spreken; anderen zijn goed tweetalig. De kinderen worden door de animatoren aangespoord om Nederlands te spreken; het is eerder in hun eigen onderlinge conversaties buiten de directe aanwezigheid van volwassenen dat ze Frans spreken, zeker 's morgens voor negen uur.

Het aantal kinderen van anders-etnische oorsprong is beperkt; ze zijn vaak ofwel geadopteerd ofwel kinderen uit gemengde huwelijken.<sup>7</sup>

### **3. Terrein (ruimtelijke structuur)**

De fysieke (ruimtelijke en materiële) organisatie van het speelplein(terrein) geeft enerzijds een heel aantal speelmogelijkheden, maar impliceert tegelijk beperkingen: een indeling in zones waar kinderen al dan niet thuishoren, mogen komen,...

Het terrein Solheide is sinds 2005 in gebruik en sinds dat jaar gaat de gemeentelijke speelpleinwerking er ook door; voorheen was dat op de Gemeentelijke basisschool. Het terrein ligt even buiten de kern van Overijse en bevat een jeugdcentrum en een werkwinkel, en ook het provinciaal druivencentrum. Tijdens de paasvakantie en de zomervakantie wordt het terrein exclusief door de speelpleinwerking gebruikt; in de rest van het jaar kan het door jeugdverenigingen worden gebruikt.

De foto in **bijlage 3** geeft een zicht op de indeling van het terrein.

De **buitenruimte** bestaat ruwweg uit een verhard stuk ('den beton') dat grenst aan het speelpleingebouw, en een groot, wat hoger gelegen grasveld.

---

<sup>7</sup> Weliswaar heeft ongeveer één of vijf van de inwoners van Overijse niet de Belgische nationaliteit, maar het gaat hier zeer overwegend om Europeanen en Noord-Amerikanen.

‘De **beton**’ wordt vooral gebruikt

- als verzamelplaats (informeel ochtend voor negen uur; formeel om negen uur, per groepje; vaak ook op de middag; informeel na 16 uur; er wordt dan ook vaak op gezeten om iets te eten);
- als speelplaats voor het ravotkot in de namiddag, met name voor rollend materieel, maar ook om te voetballen, tennissen, tafelvoetballen...
- als overgangs- en verplaatsingszone (cf. toiletten van kleuters en kinderen): alle trafiek van binnen naar buiten passeert er sowieso
- bijkomend maar niet zo frequent als plaats voor meer georganiseerde activiteiten van ravotkot, groepjes...

De rest van het terrein heeft vooral gras als ondergrond.

Het **speeltuintje** ligt dichtbij de ingang van het terrein. Er is een zandbak en een glijbaan die vertrekt van op een heuveltje waarin een betonnen buis is verwerkt en die uitkomt in de zandbak. Het wordt vooral door kleuters gebruikt, en met name in de aanbodsloze momenten (over de middag, voor negen uur en na 16 uur).

Het **gewone grasveld** (de ‘wei’) ligt naast het speeltuintje en naast de beton. Het wordt vooral in groepsspelletjes gebruikt, en ook wel om op te voetballen of te frisbeeën. Het is ook een passageplek tussen het speeltuintje en de achterzijde van het terrein. Op de wei staan enkele tenten. Een sikkelvormige wal is de enige plek met hoogteverschil op de wei zelf, afgezien van een betonnen buis die in een aarden heuveltje is ingewerkt.

Het achterste stuk wei, een groot rechthoekig grasveld, is een ‘**verboden wei**’. Kinderen mogen er niet op eigen initiatief komen: deze wei wordt vooral gebruikt tijdens georganiseerde activiteiten.

Aan de zijkant van het terrein, ver van de ingang, is er een strook met **struiken** en enkele bomen. Dat is bijna exclusief het terrein van/voor kampen en bijbehorende activiteiten.

Vooraan en achteraan de wei staan **tenten** die onderdak moeten geven aan de ravotkotters en de oudere kleuters. De tenten zijn niet altijd open. Het al dan niet toegelaten zijn van eigen spel van kinderen in de tenten is een beetje onduidelijk. Behalve in georganiseerde activiteiten en als verzamelplaatsen voor groepjes en als schuilplaats bij regen, worden ze ook wel eens in het spontane spel van kinderen gebruikt om in rond te rennen of om te lopen op de bankjes die erin staan.

In de **achterste zandbak** wordt doorgaans hoogstens door een beperkt aantal kinderen in het zand gespeeld. Hij ligt dicht bij de kampen maar is er weinig dienstig voor. Er staat een houten paal om te kunnen sjoeren, maar dat gebeurt weinig. Ook in het georganiseerde spel wordt de zandbak weinig gebruikt.

#### **Kleinere elementen:**

- Op het terrein zijn twee betonnen buizen horizontaal in een heuveltje ingewerkt; één in het speeltuintje, één in het midden van het terrein. Ze worden vaak gebruikt om rustig in te zitten en wat te babbelen, pokémonkaarten te tonen, iets te eten,... – zeker de buis in het midden van het terrein. In de buis aan de zandbak wordt meer gespeeld: erdoor gekropen, of bezet met materiaal zoals banden of plastic bakken.
- Tussen de ‘verboden’ wei en de gewone wei staan er houten palen. Die worden nu en dan in spel gebruikt (ertussendoor mogen als je ‘betaalt’, hoed erop zetten...), ook om er een kamp (zeil...) aan vast te maken.

- Bij het speeltuintje is er een rieten afsluiting die een enkele keer werd gebruikt om een kamp tegen aan te bouwen.
- De straatzijde van het terrein wordt afgezet met nadarafsluitingen. Kinderen hangen daar soms aan als ze wachten op hun vrienden ('s morgens) of op hun ouders (na 16 u.).

De **werf** behoort wel tot de buitenruimte maar is in principe enkel via binnen toegankelijk en maakt door zijn afgesloten karakter niet echt deel uit van de normaal gebruikte buitenruimte. De werf dient als bouwplaats – steeds onder toezicht –, met allerlei materiaal en werktuigen.

Het terrein is overal **afgesloten** door het gebouw, nadars aan de werf, rasterafsluitingen langs de struiken en aan de verboden wei, weer nadarafsluitingen aan de straatkant. Er is slechts een kleine opening aan de straatkant 's morgens en 's avonds, zodat de kinderen niet ongezien kunnen verdwijnen en 's avonds uitgeschreven kunnen worden.

### De binnenruimte

Vanuit de ingang kan het hoofdleidingslokaal bereikt worden.

De grootste ruimte is de refter, waar gegeten wordt, maar die ook voor binnenactiviteiten kan dienen (dan moeten tafels en stoelen eventueel verwijderd worden), bijvoorbeeld voor kleuterson.

De 'rups' is naast de refter de andere grote ruimte; er wordt bijvoorbeeld samengekomen voor het toneeltje over de middag (op een klein podium in het midden van het gebouw). In de rups is ook een bibliotheek met zeteltjes. Er zijn deuren naar de speelwinkel en het materiaalkot, en de grote poort naar de werf. Aan de kant van de refter is ook nog een grote poort, die op een pleintje voor de straat uitgeeft. Verder nog een keuken (naast de refter), en een snoezelhoek. De Dutskes en Ukkies hebben als enige leeftijdsgroepen hun eigen apart lokaal binnen; ze kunnen er een middagdutje doen. Er is ook nog een lokaal en een aparte zithoek voor de animatoren.

Er zijn in de namiddag meestal wel activiteiten in de rups; de knutselactiviteiten vinden vlakbij de deur van het materiaalkot plaats, en die plek wordt dan 'het fabriekske' genoemd. De binnenruimte mag niet informeel gebruikt worden door kinderen. Alles wat er gebeurt is min of meer georganiseerd.

Je ziet wel vaak kinderen, vooral kleuters, aan de ingang zitten of staan tijdens overgangmomenten of wanneer die eraan zitten te komen: ze willen buiten maar mogen nog niet (of soms omgekeerd). Het is ook een stukje schaduw om te zitten, anders is er niet veel schaduw op het terrein.

### Interne organisatie van het terrein

Grotendeels informeel is het terrein opgedeeld tussen een kleuter- en een kindergedeelte. Het kleutergedeelte bevindt zich dichtbij de straat en de ingang van het gebouw. Daardoor moeten de kleuters nooit ver weg lopen. Het kleutergedeelte bestaat uit de tent voor spuitjes en glimpjes, de speeltuin, die op kleuters gericht is, en de kleutertoiletten. Verder weg van de ingang van het terrein en van het gebouw zijn er de tenten voor de ravotkotters, de werf, de ingang van de speelwinkel, de achterste zandbak, de struiken (en kampen). De tweede betonnen buis ligt (net als de kindertoiletten) wat meer middenin, maar toch eerder in het kinder- dan in het kleutergedeelte.

In het gebouw zelf hebben de dutskes en ukkies hun eigen lokaal; de andere groepen hebben (gehuurde) tenten (met houten vloer) op het terrein.

Hoewel het een vrij vlak terrein is dat overzichtelijk is en erg open lijkt, zijn er toch wel **plekjes om even uit het zicht te zijn**: in de tenten, achter de tenten, in de struiken aan de achterzijde van het terrein, waar enkele kampen worden gebouwd, achter het sikkelvormige heuveltje, en in de twee betonnen buizen.

## 1.4. De tijdsstructuur van een speelpleindag in Overijse

Het specifieke speelsysteem op het speelplein van Overijse geeft al de meest eenvoudige tijdsstructuur aan: in de voormiddag wordt er per leeftijdsgroep strikt begeleid gespeeld; in de namiddag wordt er – apart voor kleuters en voor ‘ravotkotters’ – vrij gekozen uit een aanbod, waarbij er ook gewoon plaats is voor het eigen spel van kinderen. Maar in een speelpleindag zit natuurlijk nog heel wat meer temporele structuur.

### Een dag op het speelplein in Overijse

De speelpleindag begint om negen uur, maar vanaf acht uur mogen de kinderen op het terrein. Druppelsgewijs komen ze het terrein op, samen met hun ouders, die hen inschrijven. Een animator in giraf-pak verwelkomt de kinderen en hun ouders.

Sommige ouders komen nog even het terrein mee op. Af en toe is het aankomen op het speelplein een moeilijk moment: zeker de maandagmorgen zijn er altijd wel een paar jonge kleuters die wenen. De meeste kinderen spelen al, en vooral op en rond het speeltuintje dicht bij de ingang verzamelen de kinderen zich. Ook staan heel wat kinderen hun vrienden op te wachten aan de nadarafsluiting langs de straatkant, waar de auto's staan aan te schuiven. Oudere kinderen en tieners gaan wat tegen de muur zitten wachten tot er een vriend(in) komt of tot de activiteiten beginnen.

### Begin georganiseerde voormiddag

Even na negen uur wordt er per leeftijdsgroep verzameld op ‘de beton’, voor de gebouwen. De groepjes worden gevormd, de koppen worden geteld, de namen worden overlopen. De speelpleindag kan beginnen.

Sommige groepen vertrekken meteen op uitstap of naar het zwembad. Maar de meeste groepen blijven op het speelplein. In de groepjes wordt het *thema voorgesteld* waarrond tijdens de voormiddag zal gespeeld worden. Soms wordt de uitleg aandachtig gevolgd en slaat het thema meteen aan. Vaker is dit een lastig moment: kinderen kunnen weinig anders doen dan luisteren, terwijl ze eigenlijk willen spelen.

De voormiddag bestaat dan uit een reeks activiteiten die rond het thema zijn ingekleed. Een georganiseerde speelvoormiddag kent meestal een voortdurende wisseling tussen momenten waarop iedereen sterk betrokken is en enthousiast meedoet, en periodes waarin de betrokkenheid vermindert en kinderen zich wat terugtrekken in hun eigen spontane bezigheden of spelletjes.

Soms gaat een deel van het activiteitenaanbod door buiten het speelplein, bijvoorbeeld in het dorp. Onderweg is er ruim de tijd en de gelegenheid voor kinderen om wat eigen tijd te creëren, en gewoon hun ding te doen helemaal los van de activiteit zelf.

Anderzijds moet onderweg de veiligheid voortdurend in de gaten gehouden worden: dat betekent vooral de kinderen intomen, hen zeggen te stoppen, op het voetpad te lopen.

Om half elf is er een tienuurtje voorzien: een drankje en een koek, en vooral een rustmoment, want na anderhalf uur spelen zijn de kinderen vaak moe geworden. Het tienuurtje komt dan ook bijna altijd goed gelegen.

Haast altijd is er een zekere mate van ‘uitval’ naarmate de voormiddag op zijn einde loopt: een aantal kinderen is niet meer bij het spel betrokken, is opzij gaan zitten of is een eigen spelletje begonnen. Ten dele komt dat omdat kinderen zich niet langer in het aanbod kunnen vinden en hun eigen ding

willen doen, maar ook ten dele omdat kinderen moe worden en liever wat uitrusten. Soms eindigt de voormiddag in een tiental minuten 'vrij spel', soms is er nog een onderdeel van de geplande activiteiten waarin alle kinderen wel weer sterk betrokken zijn.

### Overgang naar de middag

Voor het eten wordt verzameld aan de ingang van de refter: de kleuters om 11u45, de kinderen om 12u15. Voor het binnengaan wordt een liedje gezongen, of een spelletje gespeeld (in een rij een schoen van achter naar voor doorgeven) waarna de groep die het snelste was naar binnen mag gaan. Aan het begin van het eten, en soms wel eens tussendoor, wordt het middaglied gezongen.<sup>8</sup>

Na het eten kunnen de kinderen spelen of doen wat ze willen tot 13u30. Dat gebeurt volledig op hun initiatief: er is – afgezien van een verhalenfee – geen spelaanbod en weinig beschikbaar spelmateriaal.

### Einde middag

Een sirene beëindigt de middagpauze en dus het vrij spel daarin. Iedereen gaat naar binnen en komt samen voor het podium in de rups. De animatorenploeg brengt een op de avonturen van Mega Mindy gebaseerd toneeltje, waarvan de verhaallijn van dag tot dag verder gaat. Daarna volgt een dansje, altijd op de tonen van *Every time we touch* van Cascada.

Na het dansje splitsen de kleuters en de ravotkotters zich op. Er is nu slechts een opdeling in twee leeftijdsgroepen: die van de kleuters (3-6 jaar) en die van de ravotkotters (7-10 jaar).

### Begin van/voorstelling van de namiddag

Eerst is er een *voorstelling van het aanbod*. Dat gebeurt via korte toneeltjes die verschillende activiteiten voorstellen.

De kinderen kunnen uit de verschillende, meestal heel diverse activiteiten kiezen, of kunnen hun eigen spel spelen: daarvoor is ook speelgoed en allerlei materiaal beschikbaar. De go-carts zijn zo populair dat er altijd een wachlijst wordt aangelegd; de kinderen mogen dan tien minuten op de go-cart, waarna gewisseld moet worden.

### Activiteitswissels in de namiddag

In de namiddag is er een 'open aanbod': de kinderen kunnen zich op elk ogenblik vrij van de ene naar de andere activiteit bewegen.

De aangeboden activiteiten zijn een stuk beperkter op voorhand ingevuld dan die in de voormiddag. Het zijn soms veeleer speelimpulsen (eerst iets naar voorbeeld knutselen of schilderen bijvoorbeeld, en daarna meer vrij schilderen...). Dat zorgt er ook voor dat sommige activiteiten 'te snel' afgelopen zijn terwijl kinderen verwachten om de hele namiddag begeleid te kunnen spelen.

Het spontane spel van kinderen is helemaal in het begin van de namiddag wat minder frequent, door de concurrentie van het aanbod van georganiseerde activiteiten en van het spelmateriaal, maar na drie kwartier ontstaat al een evenwicht tussen georganiseerd en spontaan spel, dat doorheen de namiddag steeds meer aan veld wint. Maar als het spelaanbod veel succes heeft, zijn er soms weinig kinderen die zelf hun spel organiseren.

Sommige kinderen zijn de hele namiddag bezig met dezelfde activiteit, zoals kampen bouwen, of meedoen met een georganiseerde activiteit.

### Opruim

Aan het einde van de namiddag is er een laatste 'verplicht' collectief moment: iedereen komt samen en er worden groepen verdeeld die samen het gebruikte terrein opruimen. Nadien komt iedereen weer samen: de animatoren delen dan prijzen uit voor de beste opruimers.

### Einde 16u

Tegen 16 uur staan er al een heleboel ouders aan de hekken te wachten. Enkele kinderen vertrekken samen met het 'buske', dat kinderen zonder ander vervoer weer naar huis brengt.

---

<sup>8</sup> "Bikkebikkebik hap hap hap// eerst de soep en dan de pap// anders word je veel te slap // en dan val je van de trap // met je bakkes in de pap // stront zat"



Veel kinderen van alle leeftijden zitten alleen of in kleine groepjes op de beton of op het gras iets te eten of te drinken. Animatoren en kinderen lopen of staan door elkaar. Behalve in de zandbak is er niet meer zoveel intens spel. Sommige kleuters blijven gewoon voort spelen in het zand, rustig alleen of per twee.

Er zijn ook kinderen die aan de dranghekkens hun ouders staan op te wachten. De meeste kinderen zijn ook blij dat hun ouders hen komen halen, er zijn bij het ophalen weinig problemen.

Er is opvang voorzien tot 18 uur.

## 1. Tijdsordes

Op het formele niveau van de dagindeling ligt elke speelpleindag in principe vast. De formele tijdsstructuur van elke dag is vooraf door de animatorenploeg gepland en is in principe telkens identiek. Die tijdsorganisatie is belangrijk omdat ze zowel aan de kinderen als aan de animatoren houvast geeft en voorkomt dat afspraken telkens weer gemaakt moeten worden.

Ook de kleuters weten dat er aan het begin van de voormiddag per leeftijdsgroepje verzameld wordt, of dat na het middagtoneeltje een dansje volgt. De relatief strakke formele tijdsstructuur geeft dus een duidelijk kader voor het speelplein als sociaal gebeuren.

Meer inhoudelijke profilering is te vinden in het tijdsniveau dat daar 'onder' ligt: in de manier waarop elk van de verschillende periodes van de speelpleindag qua tijdsordening wordt ingevuld. Sommige van die periodes worden door de animatorenploeg vooraf gepland en ingevuld, andere worden door de kinderen zelf vrij ingevuld, nog andere liggen daar ergens tussenin.

Op het speelplein van Overijse zijn er zeven dergelijke momenten en periodes te onderscheiden, die elke dag terugkomen en elk een andere tijdsordening hebben.

*Afgezien van de eigenlijke spelactiviteiten zijn er enkele markerende momenten die formeel zijn ingebouwd in de speelpleindag.*

### 1. Verplichte collectieve momenten

Dit zijn formele collectieve momenten waarin kinderen moeten doen wat van hen gevraagd wordt. Ze zijn gefocust op één activiteit/doel en hebben vaste regels. Afwijkend gedrag wordt hierin minder geduld dan in andere tijdsordes.

Het gaat telkens om duidelijke formele markeringen:

- verzamelen per de leeftijdsgroep om 9 uur
- verzamelen voor het middageten (en het eten zelf)
- met iedereen verzamelen voor toneeltje en dansje aan het begin van de namiddag
- een collectieve opruim aan het einde van de middagactiviteiten.

Deze sterke formele tijdsorde uit zich als een reeks overgangsmomenten en in een sterkere discipline, waardoor ze ook vaak met conflicten samengaan. Eigen activiteiten van kinderen worden tijdens verplichte collectieve momenten makkelijk als lastig ervaren (praten, rondlopen, niet meehelpen...) – zonder dat dan een schoolse discipline heerst.

### 2. Voorstelling spelaanbod

Aansluitend op het verzamelen voor de voormiddag- en de namiddagactiviteiten wordt via een toneeltje het aanbod van de voormiddag (één thema) en de namiddag (meerdere activiteiten) voorgesteld. Dit is geen 'formeel', structurerend moment zoals (1), maar een moment dat de inhoud van een groot deel van de dag definieert (de momenten onder (1) doen

dat niet). Het gaat wel weer om een verplicht moment: de eigen activiteiten van kinderen worden makkelijk als lastig ervaren, zodat het ook vaak een moeilijk moment is.

### 3. Gepland rustmoment

Het speelplein in Overijse heeft om half elf in de voormiddag een rustmoment ingebouwd: het tienuurtje. De kinderen zitten even neer, eten een koek, drinken iets en rusten wat uit. Het rustmoment is formeel georganiseerd, maar heeft zelf een heel informele sfeer.

\*

*De eigenlijke speelpleinactiviteiten – datgene waarvoor kinderen naar het speelplein komen – zijn als tijdsorde geen ‘moment’, maar een periode van enkele uren. De verschillende tijdsordes zijn hier in wezen verschillende speelsystemen. Is er een door de animatorenploeg georganiseerd aanbod, en zo ja, hoe divers en hoe vrijblijvend is het?*

### 4. Eén dominant aanbod (zie hoofdstuk 2)

De activiteiten kunnen bestaan uit één dominant aanbod. Er is geen keuze in het aanbod, maar er wordt door de animatorenploeg één activiteitenreeks georganiseerd, die ook in een vaste (leeftijds)groep gebeurt. Dit aanbod is ‘dominant’: de bedoeling is dat je het volgt. De voormiddag op het speelplein van Overijse is op deze manier georganiseerd. Het volgen van het aanbod wordt niet op dezelfde manier ‘verplicht’ als in een verplicht collectief moment. Er is een zekere mate van *gedoogvrijheid*: ‘ernaast spelen’ wordt ontmoedigd maar wel gedoogd, behalve als het het spel stoort (fysiek bemoeilijkt of door destructief gedrag) of teveel andere kinderen wegtrekt. Dit wisselt wel nogal naargelang het moment: spontaan spel van kinderen wordt bijvoorbeeld minder gedoogd wanneer de animatoren een nieuw spel proberen op te starten. Gedoogvrijheid is altijd maar tijdelijk en wordt door de animatoren voor lief genomen, omdat er geen alternatief is.

### 5. Divers vrijblijvend aanbod (inbegrepen de mogelijkheid tot ‘vrij spel’) (zie hoofdstuk 3)

Het door de animatorenploeg voorbereide aanbod kan ook bestaan uit een aantal alternatieven. Het aanbod is divers – er zijn meerdere, heel verschillende activiteiten waaruit je kan kiezen – en het is vrijblijvend (niet dominant): je hoeft er niet aan mee te doen, je kan ook uit een activiteit stappen. Ook ‘vrij spel’ is een legitieme mogelijkheid. ‘Vrij spel’ wordt gezien als de organisatievorm waarbij kinderen zelf bepalen wat ze waar en met wie en hoe lang gaan spelen.

Het (vrijblijvende) aanbod wordt voorgesteld tijdens een collectief moment.

Kinderen krijgen hier een *volwaardige keuzevrijheid* en hoeven hun eigen tijd niet ‘af te dwingen’.

### 6. Divers, min of meer dominant aanbod (zie einde hoofdstuk 3)

Een spelorganisatie die zich tussen (4) en (5) bevindt, en minder normatief van aard lijkt maar gewoon in de praktijk tot stand komt, is een ‘divers en min of meer dominant aanbod’.

Kleuterson (in de namiddag) wordt doorgaans op deze manier ingevuld. Er worden (net als in 5) diverse spelletjes aangeboden waaruit je kan kiezen; maar dit aanbod is wel in zekere mate dominant (net als 4): de animatoren hebben toch liefst dat de kleuters er op ingaan. Toch is Kleuterson in principe een speelvisie die kleuters stimuleert om hun eigen spel te spelen.

Meedoen met het aanbod wordt dus niet zo expliciet afgedwongen. De vrijheid van kleuters is hier in belangrijke mate *tussendoorvrijheid*: wanneer je van het ene naar het andere spelletje gaat, kan je tussendoor je eigen spel spelen, los van het aanbod. Dat wordt door de animatoren makkelijk mogelijk gemaakt en op zijn minst gedoogd.

## 7. Eigen spel zonder aanbod (zie hoofdstuk 4, en hoofdstuk 5 over kampen)

Er is ook de mogelijkheid dat er helemaal geen spelaanbod (en weinig materiaal) wordt voorzien vanuit de animatorenploeg. De kinderen vinden dus veeleer spelaanleidingen in zichzelf, andere kinderen, het terrein... Kinderen hebben dan (weliswaar binnen regels, territoriale en temporele grenzen) een *quasi-absolute vrijheid*. Ze bepalen zelf met wie, wat, hoe lang... ze spelen. In Overijse gaat het hier om de aanbodsloze periodes over de middag, en voor en na de speelpleindag (voor 9u en na 16).

## 2. Situatiewissels

Tussen én binnen die identificeerbare, afgelijnde en door de animatorenploeg geplande tijdsordes zijn er binnen een dag erg veel overgangsmomenten.

Ook al is een speelpleindag goed gevuld, hij geeft kinderen niet de indruk dat ze zich moeten haasten. Op het speelplein bestaat er nauwelijks iets als 'tijdsdruk'. Toch kent een speelpleindag een heleboel situatiewissels.

Formeel gezien heeft een speelpleindag in Overijse dan twaalf opeenvolgende tijdsordes:

- Voor 9 uur: eigen spel zonder aanbod, quasi-absolute vrijheid (hierboven aangeduid als tijdsorde nr. 7)
- Om 9u: Samenkomen per leeftijdsgroep, verplicht collectief moment (1)
- Daarna: voorstellen activiteiten voormiddag (2)
- Activiteiten voormiddag: één dominant aanbod (4)
- (tussendoor, 10u30) tienuurtje: gepland rustmoment (3)
- Rond 12u: samenkomen voor middageten, verplicht collectief moment (1)
- Na het eten: eigen spel zonder aanbod, quasi-absolute vrijheid (7)
- 13u30: samenkomen voor toneeltje en dansje, verplicht collectief moment (1)
- Daarna: voorstelling aanbod namiddag (2)
- Namiddag: Divers vrijblijvend aanbod (incl. vrij spel) of divers min of meer dominant aanbod (5 of 6)
- 15u30: collectieve opruim, verplicht collectief moment (1)
- Na 16u: eigen spel zonder aanbod, quasi-absolute vrijheid (7)

## 3. Markeringen

De structuur van de dag wordt niet met zoveel woorden uitgelegd aan de kinderen. Wel markeren sommige momenten de basisstructuur van de dag:

- het samenkomen met de leeftijdsgroep op de beton, telkens op dezelfde plaats, markeert het begin van de voormiddag;
- een spelletje of liedje voor het eten markeert het begin van de middag;
- het samenkomen met iedereen voor het toneeltje en (telkens hetzelfde) dansje markeert het begin van de namiddag;
- aan het einde van de namiddag wordt iedereen bijeengeroepen voor het opruimen, en daarna krijgen de beste opruimers een prijs.

Het tienuurtje is minder formeel van aard, maar is wel een vertrouwd, ook steeds terugkerend rustmoment.

Er zijn ook enkele vaste personages, zoals de personages in het middagtoneeltje dat over meerdere weken doorloopt, een giraf die de kinderen verwelkomt en uitgeleide doet aan het begin en het einde van de speelpleindag, en de 'kuisstante' die de collectieve opruim aan het

einde van de namiddag regelt. Er wordt niet echt met weekthema's gewerkt, behalve bij kleuterson in de eerste week veldwerk, toen elke dag rond een andere kleur werd gespeeld.

De verschillende markerende momenten hebben niet echt een rituele waarde: er is bijvoorbeeld geen collectief 'openingsmoment' en het verzamelen per leeftijdsgroep heeft vooral een praktische waarde; en hoewel het opruimen een verplicht collectief moment is, wordt er geen gebruik van gemaakt om er het einde van de speelpleindag duidelijk mee te markeren. De opruim is gewoon gebeurd en de kinderen krijgen de toelating om weer naar buiten te gaan.

## 2. Eén dominant aanbod

### 2.1. Tijdsordening

De voormiddag op het speelplein van Overijse kent een duidelijke structuur: elke leeftijdsgroep krijgt een reeks opeenvolgende activiteiten/spelletjes aangeboden rond één thema. De spelactiviteiten worden uitdrukkelijk begeleid door de animatorenploeg. Het gaat om één aanbod en dit aanbod is ‘dominant’: het is de bedoeling en verwachting dat de kinderen het volgen en geen andere dingen doen. Wel wordt het creëren van wat eigen tijd door individuele kinderen ‘naast’ het aanbod soms gedoogd, zolang het het georganiseerde spel niet stoort.

Het gesloten, sterk georganiseerde karakter van de voormiddag betekent ook dat kinderen geen vrijheid hebben in het kiezen van de kinderen waarmee zij spelen, omdat de groepssamenstelling vast ligt (de leeftijdsgroep). Daarbinnen is er doorgaans wel een grote vrijheid in het opzoeken van die kinderen waar ze het liefst mee optrekken. Dit wordt dan enkel beperkt wanneer de groep wordt opgedeeld om verschillende ploegen of deelgroepen te vormen.

#### Betrokkenheid bij het aanbod

Een voor de werking maar ook voor de kinderen cruciale vraag is of de kinderen geboeid zijn door de voorgestelde activiteit. Voelen ze zich erbij betrokken, of spreekt het hen helemaal niet aan? Die vraag stelt zich voor de activiteit op zich, maar veel vaker voor de verschillende deelactiviteiten en allerlei momenten daarin. Als kinderen hun interesse verliezen, omdat ze de spelinhoud niet boeiend vinden of gewoon omdat ze moe zijn geworden, kunnen ze op zoek gaan naar alternatieven die hen meer aanspreken (ook al is dat enkel maar ‘aan de kant gaan staan’).

Geformuleerd vanuit de speelpleinwerking is er bij een gesloten werking dus constant de vraag: krijgen we de kinderen mee of niet? Vinden ze hun gading in ons aanbod, of spreekt het aanbod hen niet aan?

Voor het gesloten aanbod van strikt begeleide activiteiten stelt de vraag hoe kinderen zich verhouden tot de tijdsordening zich zeer uitdrukkelijk. Hoe past de tijdsordening al dan niet bij de aspiraties van kinderen (2.2)? En hoe gaan kinderen met die structuur om, en welke tactieken gebruiken zij daarbij (2.3)?

### 2.2. Tijdspatronen

#### Betrokkenheid: een op- en neergaande beweging

De betrokkenheid van kinderen is vooral groot bij een spectaculair spelaanbod: iets groots met veel materiaal dat ze thuis niet hebben, het thema van het spel (para’s, een moordspel met een

lijk, zelf een zorromasker maken...)... Toch kan deze betrokkenheid in de loop van het spel snel wegebben als die spektakelwaarde niet wordt aangehouden.

Maar niet alleen spektakel creëert betrokkenheid: ook een gewoon populair spel, het met elkaar delen van een sensatie, een toevlucht vinden in een gemeenschappelijke fantasie... kan kinderen sterk aanspreken.

Het enthousiasme en dus ook de mate van vanzelfsprekend deelnemen aan een spel wisselen in de loop van een activiteit vaak erg sterk.

De voormiddag wordt gevuld met een georganiseerd spel. Als we naar binnen gaan in de 'rups', ligt er een lijk met krijtuit gezicht op de grond. De animatoren doen er een wit laken over en slepen het naar het materiaalmagazijn. Iedereen kijkt opgewonden toe, al gaat de opdracht in het tumult een beetje verloren: deze moord moet opgelost worden, en bij de kerk zou een aanwijzing te vinden zijn. (...) De opdrachten zelf hebben eigenlijk niets meer met de moord te maken, zodat dat thema en de opwindning erover op de achtergrond verdwijnt. (...) Na een tijdje wordt het soms duidelijk dat het uitstapje voor sommigen wat lang duurt. Een paar kinderen worden wat lastig als we ergens moeten wachten, en meer en meer kinderen lopen een eindje weg of blijven achter. Andere kinderen gaan, wanneer we even moeten wachten, op een bankje of op de grond zitten. (...) Maar wanneer plots blijkt dat C., een van de animatoren, zich hoog in een boom bevindt, en dat hij de moordenaar is, is iedereen weer bij het spel betrokken (9).<sup>9</sup>

Elke nieuwe (deel)activiteit kan weer een opstoot van enthousiasme oproepen, of veeleer een zekere mate van onverschilligheid.

Wanneer na het handbal, waar de aandacht verslapt is, de cricketmatch begint, doet ongeveer iedereen weer mee: het is meisjes tegen jongens [op vraag van de kinderen zelf, vooral van de jongens], en dat zorgt (ook in de lay-out van het cricketterrein) voor duidelijk onderscheiden, identificeerbare en homogene groepen. (...) Na de balspelletjes (in ploegen), die veeleer bij de interesse van de jongens aansluiten, volgen spelletjes die meer individueel of helemaal collectief worden gespeeld en niet competitief zijn, maar veeleer lichaamssensatiebetrokken. (...) Dat spreekt weer iedereen aan, wordt door bijna iedereen intens meegedaan, terwijl bij de balspelen een behoorlijk aantal kinderen veeleer passief is. Zeker de meisjes vinden dit leuk. (16)

Een geslaagde voormiddag betekent vooral: betrokken kinderen. Terwijl de 'glimpjes' (6 jaar) niet zo geboeid waren door de uitleg over het thema (Zorro is zijn paard Tornado kwijt en we helpen hem om het paard terug te vinden), zorgen vele deelactiviteiten wel voor onverdeeld enthousiasme.

Daarna gaan we een zorromasker maken, in de refter, en dat vooruitzicht zorgt voor een groot enthousiasme: de kinderen rennen naar binnen.

Een van de volgende activiteiten spreekt een aantal kinderen niet aan.

Daarna is er nog het klassieke spelletje staart aftrekken (een paard heeft ook een staart). Een paar kinderen doen niet mee. Linde en twee andere kinderen gaan in de kapstokbak van de Glimpjes liggen, op de rugzakken (en soms jassen) die erin liggen. "Luieren is leuker dan spelen", zeggen ze.

Maar op het einde is iedereen weer betrokken:

Alle Glimpjes worden bijeengeroepen, en via een soort puzzel met de tekening van een tent zullen ze uiteindelijk de plaats vinden waar Zorro's paard staat. Iedereen loopt ernaartoe, en er is opnieuw een moment van collectieve opwindning. Op het ogenblik dat alle glimpjes worden bijeengeroepen, roepen de animatoren: "glimpjes!!" De kinderen nemen dat over, roepen dat

---

<sup>9</sup> Uittreksel uit veldnota's. Het groene cijfer na een citaat (hier '9') slaat op de datum (telkens in juli 2007) waarop de observaties werden gedaan en de nota's werden gemaakt.

ook, en beginnen steeds luider "glimpjeeeees!!! Glimpjeeeeesss!!" te roepen en te gillen. Zoiets verhoogt de opwindning nog meer. Het paard staat achteraan de tent te stampvoeten, en Zorro is blij dat hij zijn paard terug heeft. Ook nu weer, na het 'glimpjes'-gegil, iets gelijkaardigs: "Tornado!! Hallo Tornado!!". Een hogere opwindning en hoger tempo in het spel gaat samen met een hoger volume. (10)

Die opwindning loopt trouwens nog even door:

Het is tijd om te eten, en in de sfeer van daarnet roepen de glimpjes: "eten! Eten! Eten!".

Zelfs na een moeilijk verlopen voormiddag kan het soms nog gebeuren dat de animatoren erin slagen om iedereen op het einde weer bij de activiteiten te betrekken.

Tijdens de laatste opdracht beelden de animatoren allerlei dingen uit. De kinderen moeten raden wat, en daarvoor gaat iedereen rond de zandbak zitten. Zowat iedereen doet weer mee. Zo eindigt de voormiddag wel oké. (19)

Maar heel typisch voor een voormiddag is dat de opeenvolging van spelletjes of activiteiten voor kinderen telkens gelegenheden creëert om zich aan het aanbod te onttrekken als ze niet langer geboeid zijn of gewoon moe zijn.

Zo kan er bij de aankomst op een nieuwe locatie wel een opdracht gepland zijn, maar vaak nodigt die plek juist uit tot eigen spontaan spel.

Wanneer we aankomen op het speelpleintje [in het dorp], moet er een parcours worden afgelegd (...). Een heel aantal kinderen doen mee, en supporteren voor de kinderen van hun ploeg. Een paar andere kinderen hebben daar minder zin in, en gaan spelen aan een pomp met een waterbak en een paar andere, bewegende reservoirs. (9)

Bij de aankomst op het speelplein lopen de Amerikaanse Amber en anderen meteen naar de pomp met water. Wellicht in tegenstelling tot het oorspronkelijke plan van de animatorenploeg wordt hier vrij gespeeld. De kinderen vinden dat duidelijk goed nieuws en rennen naar waar ze heen willen. Ze verspreiden zich over het hele speelplein. (12)

### **Uitleg van het thema van de activiteit of van een nieuw spel**

De voorstelling van het thema van de voormiddag of de uitleg van een nieuwe deelactiviteit zijn vaak moeilijke momenten. Als zo'n uitleg niet goed gebracht wordt, hebben kinderen (behalve te luisteren) niets te doen, en er is geen alternatief voorhanden. De voorstelling van de activiteit (of tussendoor soms ook van deelactiviteiten) is, anders dan een dood moment bij het wachten tijdens een spel, een uitdrukkelijk *collectief* moment, waarin iedereen wordt verondersteld te luisteren. Daarom wordt er ook makkelijker opgetreden tegen alternatief gedrag.

Vaak is de uitleg een wat moeilijk moment omdat de kinderen enkel maar te luisteren hebben, maar dit probleem is doorgaans ook meteen opgelost wanneer de eigenlijke activiteit begint.

Ik ga mee met de groep Glimpjes, een vijftiengigtal kleuters met vier leidsters. Het verhaal van deze voormiddag is dat Zorro zijn paard Tornado kwijt is, en wij moeten het weer terugvinden. De eerste uitleg, waarin Zorro belt met zijn probleem, is moeilijk, een aantal kinderen luistert aandachtig, maar anderen doen nogal lastig. Eens het spel bezig is, lost zich dat op. (10)

Toch gaat het soms ook meteen heel vlot:

Ik ga mee met de glimpjes (...) Het thema vandaag is fruit (...). De sfeer zit goed, er wordt tijdens de uitleg in de tent op het speelplein aandachtig geluisterd, en de animatorenploeg heeft de groep goed in de hand. (17)

## Wegvallen van betrokkenheid: dode momenten

Het is niet altijd makkelijk om een activiteit zo op te bouwen dat alle kinderen op elk ogenblik in het spel betrokken zijn. Bij spelletjes waarbij kinderen om beurten iets moeten doen, vallen er haast altijd dode momenten: eens meegedaan is er voor de kinderen niets meer te doen.

Daarna gaan we naar de werf, waar met banden en houten palen een parcours is gemaakt dat de kinderen (in drie groepen) om het snelst afleggen op een step. Ook hier kost het weer veel moeite om iedereen in de groep of in de rij wachtenden te krijgen. Het duurt zes minuten voor de race begint. Eens ze gereden hebben is het voor sommige kinderen lastig om te blijven supporteren of zo (vooral de animatoren doen dat in een poging om de kinderen mee te krijgen); eigenlijk hebben ze dan niets te doen. Die kinderen zoeken meteen materiaal om mee te spelen: als we aankomen op de werf gaan kinderen meteen op een grote neerliggende band staan en draaien er rondjes op. Anderen gaan aan de afsluiting hangen, beginnen houten palen rond te dragen en gebruiken de liggende houten palen die een deel van het parcours afbakenen om op te balanceren. Dat zorgt voor veel disciplinerend gedrag van de animatoren: "kom daar eens af!", "steekt die gsm eens weg. Is dat die van u?"... (12)

Dode momenten worden beschouwd als typische 'moeilijke' momenten waarop conflicten of storende situaties kunnen ontstaan. Toch bestaat de kans daarop evengoed in tijdens het spel zelf, dat ook een voortdurend wisselende dynamiek kent.

## Uitval in de loop van de voormiddag

Heel typisch voor een gesloten spelsysteem waarin kinderen verondersteld worden om het aanbod te volgen, is dat een aantal kinderen na verloop van tijd afhaakt. Ze zijn uit het gezicht verdwenen, doen ergens in de buurt hun eigen ding, rusten wat uit terwijl de activiteit voortgaat...

Kort voor de voormiddag eindigt zijn er nog maar 15 van de 22 zwanskes bij elkaar. De rest houdt zich in de nabije omgeving op. Dat soort uitval zie je altijd wel tegen het einde van de voormiddag. (16)

Met 22 glimpjes spelen we superheld: aan de conditie werken, een kamp maken met banden, een standbeeld maken van de superheld... (...) Tijdens de uitleg over het standbeeld heeft Luca een boek vast dat eindigt met de tekening van een mond-op-mondkus van een prins en prinses. Hij toont het prentje aan de andere kinderen. "Eèk, op haar mond! Dat is vies!". Andere kinderen zitten tijdens de uitleg gewoon hun eigen verzameling van een soort prentjes te bekijken, iemand anders is een boekje of kleine catalogus van playmobil aan het bekijken. (...) Uiteindelijk werken er maar een paar glimpjes aan het standbeeld (met papierstroken en behanglijm). Er is altijd wel een geleidelijk aan afnemende interesse, maar vandaag is het wel erg sterk. (13)

De 'uitval' naarmate de voormiddag op zijn einde loopt komt ten dele omdat kinderen zich niet langer in het aanbod kunnen vinden en hun eigen ding willen doen, maar ook ten dele omdat kinderen moe worden en liever wat uitrusten.

Zeker de jongere kinderen tonen of zeggen duidelijk dat ze moe zijn of honger hebben en vragen wanneer het middageten is. Na een vermoeiende voormiddag is dat middageten bij kleuters vaak rustiger dan bij de oudere kinderen: ze hebben meer behoefte hebben aan rust, ook fysiek, en hebben honger. (13)



## Momenten met een speciaal statuut: het tienuurtje en onderweg zijn

### *Het tienuurtje*

In het 'tienuurtje' wordt de structuur van de speelpleindag afgestemd op de noden van kinderen. Tegen half elf zijn vele kinderen moe, is er vaak enige uitval (niet meer actief meedoen aan activiteiten) en de kinderen krijgen ook honger. Die nood aan een onderbrekend rustmoment wordt goed ingevuld door het tienuurtje. De rustpauze komt vrijwel altijd goed gelegen en wordt ingevuld met iets eten en drinken, wat babbelen, kleine spelletjes en uitrusten.

De hoofdleiding komt langs en speelt Nicole en Hugo die op de cruise komen zingen. De kinderen krijgen elk een koekje en zo worden tegelijk hun namen aangekruist. Zelfs de lastigaards doen nu niet lastig, wachten rustig op hun koekje, eten, blijven ook daarna rustig zitten of wat spelen zonder dat het stoort. (19)

Tussendoor is er het tienuurtje (10u30), buiten op de beton in de zon. Dat is duidelijk een rustmoment voor de kinderen, samen zitten en iets eten en drinken. De kleuters tonen wat ze mee hebben, komen op mijn schoot zitten,... Linde toont me de veer van een vogel die ze gisteren heeft gevonden en die ze in haar rugzakje bewaart. Ze kietelt ermee. (10)

Vooraf het tienuurtje is een rustpunt: iets eten, zitten. Een paar jongens zijn nog wat actiever bezig om aan het kamp te bouwen, terwijl meisjes op zo'n momenten kleine spelletjes doen zoals aan elkaar prutsen (knopjes van kleding, haar), klapspelletjes... (13)

Het tienuurtje is een apart moment in de voormiddag omdat het eigenlijk gaat om een stukje eigen tijd van de kinderen. De begeleide activiteiten zijn even opgeheven en de animatoren komen weinig tussen. De kinderen hebben aandacht voor zichzelf en voor elkaar en voor wat hen als kinderen bindt. De meisjes doen hun klapspelletjes maar evenzeer hebben de jongens hun eigen stukje folklore:

Zwanskes-jongens zingen tijdens het tienuurtje een liedje op de wijs van 'Alle kleuren' van K3: "Van Afrika tot in de cinema// lopen meisjes rond in hun blote kont// Kont op kont// Mond op mond// Alle meisjes zijn gemaakt van stront". [Een dag later hoor ik ook een glimpjesjongen datzelfde liedje precies zo zingen.] (19)

### *Onderweg zijn*

Ook het onderweg zijn langs de straat heeft een eigen karakteristiek, in die zin dat kinderen uitdrukkelijk worden gecontroleerd en ingetoomd in functie van een veilige verplaatsing, terwijl het georganiseerde spel tegelijk even is 'opgeheven'. Er is een vreemde mix van een nogal strikte discipline en een grote vrijheid om wat eigen tijd te creëren, helemaal los van het spel zelf.

Onderweg zie je wel hoe sterk kinderen betrokken zijn op de publieke wereld rondom hen: ze babbelen met de oudere mevrouw aan de bushalte, kijken naar de kraan die een put graaft in een grasveldje... (9)

De verplaatsingen naar het dorp moeten in rijen gebeuren, en dat is erg lastig ("in de rij, Filip, in de rij..."). Sommige kinderen lijken zich voor dit soort disciplinerende maatregelen te oud te voelen. (...) Onderweg wordt er gebabbeld en worden woordspelletjes gespeeld. (12)

## 2.3. Hoe gaan kinderen om met deze structuur?

### 1. Het aanbod volgen versus tactieken om eigen tijd te creëren

De meerderheid van de kinderen gaat doorgaans volop mee in de aangeboden activiteiten: die zijn spannend, gebeuren in groep en geven een veilige structuur. Het aanbod is speels, de activiteiten zijn sociaal en de structuur en de min of meer vaste (leeftijds)groep geven geborgenheid, zodat veel kinderen er geen nood aan hebben om een andere invulling te geven aan hun tijd.

Voor kinderen die zich niet zo makkelijk integreren is dit spelaanbod een veilige omgeving. Wanneer er in een groepje vrij veel kinderen zijn en (deelnemen aan of uitblinken in) de opdrachten niet al te dwingend is voor individuele kinderen, hebben die kinderen de mogelijkheid om er gewoon wat bij te lopen en niet echt intensief mee te doen. Zo'n veeleer lage betrokkenheid neemt niet weg dat zij zich prima kunnen amuseren.

De 'meegaande' meerderheid van kinderen valt in de observaties niet zo sterk op. Zij doen 'gewoon' mee, ze vermaken zich droefheid en vallen niet uit te toon. Bovendien hebben deze kinderen weinig invloed op het verloop van de 'geplande' speelpleindag. Het is veeleer door ongepland, niet-meegaand gedrag dat kinderen een zichtbare invloed hebben op wat er zich op het speelplein afspeelt. Slechts één keer werd geobserveerd dat kinderen zelf een geplande activiteit mee vorm gaven, zij het op een vrij beperkte manier: de ploegen van een cricketmatch werden op vraag van de kinderen (vooral de jongens) verdeeld als een jongens- en een meisjesploeg. De voorheen wat verminderde betrokkenheid laaide toen weer op, door de duidelijk identificeerbare groepen en de competitie ertussen.

Kinderen die zich niet terugvinden in het volop meedoen aan het aangeboden spel, kunnen verschillende dingen doen. Die opties zijn telkens niet echt legitiem: er wordt immers verwacht dat je meedoet met het aanbod: dat aanbod is 'dominant' – een fundamenteel verschil met een open spelaanbod waarbij kinderen ook volledig legitiem kunnen kiezen om hun eigen spel te spelen of om de ene activiteit in te ruilen voor de andere. We spreken hier dan ook van **tactieken** van kinderen.

Michel de Certeau maakt het onderscheid tussen strategieën en tactieken.<sup>10</sup> *Strategieën* komen van de machthebbers (structuren of instituties) en worden als 'dwingend' opgelegd. *Tactieken* komen voort uit individuen die ruimte voor zichzelf willen scheppen. Tactieken manipuleren gebeurtenissen om ze tot opportuniteiten te maken. Daarin is slim, handig tijdsgebruik essentieel. Tactieken moeten noodgedwongen spelen op en met het door de machthebbers opgelegde terrein, maar ze zorgen er zo wel voor dat het dagelijks leven niet volledig wordt gedetermineerd door (machts)structuren. Tussen strategieën en tactieken bestaat een ironische relatie: een sterker opgelegde strategie (macht, dwang) zorgt voor sterkere subversieve tactieken.

Aan de rand van een in principe 'verplicht' te volgen activiteitenaanbod zullen doorgaans heel wat tactieken te observeren zijn: gedragingen die toch een zeker ruimte buiten het aanbod creëren, een zekere mate van 'eigen tijd', vaak opportunistisch gebruik makend van en inspeland op de situatie. Er is dan wel een aanbod dat in principe door iedereen gevolgd wordt, maar de realiteit én de realiteitszin van de animatoren maken dat er wel degelijk ruimte is voor alternatieven.

---

<sup>10</sup> Michel de Certeau (1984), *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press, p. xix.

De voornaamste manieren waarop kinderen die eigen tijd creëren zijn zich onttrekken aan het aanbod, zelf eigen spel beginnen, of veeleer radicaal ingaan tegen het georganiseerde spel ('destructieve' tactieken) (zie punt 2).

Destructieve tactieken worden door de animatoren 'verboden': er kan niet over onderhandeld worden, er volgt disciplinerend gedrag. Bij het zich onttrekken aan het aanbod en het beginnen van eigen spel ligt dat anders. Ook hier kunnen de animatoren tegen ingaan (of het spel intomen, bijvoorbeeld om veiligheidsredenen), maar er zijn ook andere opties: het alternatieve gedrag kan *gedoogd* worden (de kinderen die niet (meer) met het aanbod meedoen worden (tijdelijk) met rust gelaten), of de animatoren kunnen *er op inspelen*: er actiever mee omgaan. Dat kan gaan van kinderen afleiden of hen aanmoedigen om toch mee te doen tot hen een keuze geven of hun eigen spel expliciet legitimeren.

Het tienuurtje en onderweg zijn, zijn in deze context speciale momenten omdat er even geen georganiseerd spel is, zodat eigen tijd volkomen legitiem is i.p.v. gedoogd (bij het onderweg zijn weliswaar binnen de limieten van de veiligheid en de discipline die daarbij hoort).

## 2. Tactieken

Kinderen maken gebruik van drie basistactieken:

- zich onttrekken aan het aanbod: zich er fysiek van verwijderen, zich even opzij zetten, passief aan de zijkant toekijken, zich uit het zicht zetten
- zelf eigen spel beginnen
  - o nadat men zich onttrokken heeft aan het georganiseerde spel
  - o of 'in' het georganiseerde spel zijdelings een eigen spel spelen
- destructieve tactieken: gericht op het willen beëindigen van het georganiseerde spel zelf (of van de daarin gevormde groepen); door het verbaal af te wijzen, lastig te doen, ostentatief niet mee te doen,...

De eerste twee basistactieken zijn zeer wezenlijk *temporele* tactieken: ze zijn gericht op het verkrijgen van wat meer eigen, zelf invulbare tijd. Destructieve tactieken hebben datzelfde tijdsaspect, maar spelen bovendien zeer expliciet op het terrein van de sociale organisatie van het speelplein, door de autoriteit van de animatorenploeg te contesteren.

### Eigen tijd: zich aan het spel onttrekken

Zoals reeds aangegeven is het bijna altijd zo dat er gaandeweg een zekere mate van uitval is: niet alle kinderen doen nog aan de activiteit mee. Ze zetten zich wat apart, rusten wat uit, slaan een babbeltje of zoeken een andere spelaanleiding. Dit kan heel snel over en weer gaan.

[Tekening van fruit volplakken met gekleurde papertjes] Sommige kinderen doen daar maar af en toe aan mee, ze vinden het kleuren bijvoorbeeld maar niks, gaan wat op de speeltoestellen, komen eens terug, vinden het leuk om plakband te halen om de gekleurde papertjes op het fruit te plakken en beginnen zo toch nog te kleuren. (17)

Zich onttrekken aan het spel kan aantrekkelijk zijn omdat kinderen een spel(onderdeel) niet graag meedoen, omdat ze een spel op den duur beu worden, omdat ze niet zo handig zijn in dat bepaalde onderdeel of heel vaak ook omdat ze gewoon moe geworden zijn.

Na een tijdje wordt het soms duidelijk dat het uitstapje voor sommigen wat lang duurt, ook omdat we geen tienuurtje mee hebben en dus niet pauzeren. Een paar kinderen worden wat lastig als we ergens moeten wachten, en meer en meer kinderen lopen een eindje weg of blijven achter. Andere kinderen gaan, wanneer we even moeten wachten, op een bankje of op de grond zitten;

iemand eet een koek die hij heeft meegebracht. En wanneer we in het park bij het gemeentehuis aankomen, waar we een map met documenten moeten zoeken, gaan een paar kinderen op een picknickbank zitten. (9)

Dat gaat allemaal heel onnadrukkelijk, op het eigen, vanzelfsprekende initiatief van enkele kinderen, en het gebeurt zeker niet ‘tegen’ het spel in; de kinderen creëren gewoon hun eigen tijd, stappen er even uit. Dat kan ook gemakkelijk; de georganiseerde spelletjes zijn vaak niet echt dwingend of vereisen niet dat werkelijk iedereen meedoet.

### **Eigen tijd: eigen spel spelen**

Nadat ze zich ietwat aan de groep hebben onttrokken, kunnen kinderen eigen spelletjes gaan spelen, los van het georganiseerde spel. Spelprikkels uit de omgeving kunnen aantrekkelijker zijn dan het ‘opgelegde’ spel: struiken, een pomp met water, een beekje waar je over kan springen.

Op tocht in het dorp is er een eerste opdracht bij de kerk: de kinderen moeten zich in drie groepjes verdelen en elk een toneeltje spelen, over de geboorte van Jezus, het Laatste Avondmaal, en de kruisiging. Veel verder dan een rolverdeling komt het niet echt. Ondertussen spelen een paar jongens tikkertje in de struiken naast de kerk. Ze worden aangemaand om mee te doen, op straffe van meteen naar het speelplein te moeten terugkeren – een vaak gebruikte dreiging op locatie. (9)

[Op het speelplein in het dorp leggen ploegen een parcours om het snelst af] Een heel aantal kinderen doen mee, en supporteren voor de kinderen van hun ploeg. Een paar andere kinderen hebben daar minder zin in, en gaan spelen aan een pomp met een waterbak en een paar andere, bewegende reservoirs. Ze maken met zand een dam. Een paar kinderen die het parcours hebben afgelegd komen met hen spelen. Dat stoort het eigenlijke spel niet, zodat deze kinderen door de animatoren met rust worden gelaten – er blijven nog genoeg andere kinderen over. Een paar kinderen die over een beekje springen worden wel tot de orde geroepen. (9)

Ook als een spelletje wat lang duurt voor sommige kinderen, kunnen zij met eigen zijdelingse spelletjes beginnen.

De kinderen verkleden zich en sluipen naar ‘Zorro’ in de verboden wei; die probeert hen dan te herkennen. Iedereen doet mee en de meeste kinderen proberen heel wat outfits uit. Na een tijdje worden sommigen dat beu. Ze zetten hoeden op de paaltjes die de verboden wei van de rest afsluiten; om er tussendoor te mogen moet je een hoed kiezen en die opzetten (en eventueel de hoed die je op hebt, in de plaats zetten). Een klein zijdelings en zelf georganiseerd spelletje dat niemand stoort. (10)

Het eigen spel kan ‘naast’ het georganiseerde spel gebeuren, maar er ook middenin, *zonder* dat het kind er zich actief eerst heeft aan onttrokken. Zo vonden, te midden van een reeks balspelen die de animatorenploeg had georganiseerd, nog heel andere activiteiten plaats:

Sommige jongens voetballen niet graag en gaan bijna meteen in de betonnen buis zitten, of gaan opzij zitten en met ander beschikbaar materiaal zoals een springbal spelen. Opzij zitten geeft wel zicht op de activiteiten maar de jongens spelen dan vaak op zo’n manier dat ze lastig zijn: de springbal is nodig voor het spel, of ze trekken palen uit de grond... In de betonnen buis zitten is een goeie optie, want ze worden daar relatief met rust gelaten en maar af en toe tot de orde geroepen. Andere jongens hebben zich apart gezet in het gras naast het ‘voetbalveld’. Ze zoeken er naar klavertjes vier, die ze zelf fabriceren door bij een gewoon klavertje een blaadje in twee te doen.

Veel meisjes vinden balspellen ook wat minder leuk, maar uiten dat niet zo meteen: pas na een tijdje wel. Tijdens het handbal zegt een meisje dat samen met een paar andere meisjes aan de kant blijft: "het is allemaal voetbal. Dat is voor jongens". De meisjes deden eerst allemaal mee, maar er vallen er dus na een tijdje ook een paar af. Andere meisjes doen simpelweg hun eigen spelletjes middenin het georganiseerde spel. Terwijl de voetbalmatch begint, de eerste passen worden gegeven en het spel volop op gang komt, zijn twee meisjes een klapspelletjes aan het spelen, gewoon op het terrein, terwijl ze duidelijk van de ploeg deel uitmaken. Dat doen ze een eind later in de match ook weer; tussendoor heeft een animator hen aangespoord om mee te spelen.

Wat later zijn twee meisjes die niet meer echt in het spel betrokken zijn opzij gaan staan. Ze hebben gelijkaardige sandalen aan (van die roze plastic klompachtige met gaatjes, 'croc's', die nu helaas in de mode zijn), maar ze hebben ze omgewisseld, zodat het ene meisje te kleine sandalen heeft en het andere te grote. Daar stappen ze lachend mee rond. (16)

Het is opvallend dat meisjes vaker *in* het spel 'afwezig' zijn als ze niet zo graag meedoen of niet zo geïnteresseerd zijn dan jongens. Ze gaan minder actief een echt alternatieve bezigheid zoeken zoals de jongens die naar de buis lopen: deze laatsten zijn actief in hun niet-meedoen, ze lopen effectief weg. Meisjes gaan ook minder makkelijk meteen zitten als een spel hen niet zo boeit. Ze zijn dan eerder passief in het spel (in een spel zoals voetbal kan dat ook makkelijk), of ze doen gewoonweg hun eigen spelletjes midden in het andere spel.

Het spel van kinderen dat het georganiseerde spel niet soort, wordt door de animatoren vaak gedoogd. Kinderen worden wel aangemoedigd om mee te doen aan het georganiseerde spel, maar die deelname wordt niet al te sterk afgedwongen. In een gesloten aanbod is de vrijheid van kinderen dan ook vooral **gedoogvrijheid**. In principe moeten kinderen de aangeboden activiteiten volgen, maar als ze op een onnadrukkelijke wijze een stukje eigen tijd veroveren, wordt dat vaak gedoogd. Die vrijheid is wel altijd onzeker omdat het niet meedoen aan de aangeboden activiteiten eigenlijk niet helemaal legitiem is.

### **Deconstructieve tactiek: het spel zelf afwijzen of saboteren**

De tactieken van kinderen kunnen er ook op gericht zijn om het spel zélf te verhinderen. Dit heeft dus een veeleer strategische opzet, die de temporele en organisatie-structuur van de voormiddag contesteert.

Het kan zijn dat het thema van de activiteiten zelf meteen wordt afgewezen:

Het thema is de Ronde van Frankrijk: er worden drie groepen gevormd die voor Boonen, McEwen en Bettini supporteren. Sommigen reageren onmiddellijk met "saai he". De animatorenploeg heeft het moeilijk om vat te krijgen op een paar lastige kinderen. "Doe uw zakmes weg, de volgende keer dat ik het zie is het van mij." "Arno, eerste waarschuwing!" (...) Er zijn behoorlijk wat 'lastige' kinderen. (12)

Maar ook tijdens de spelactiviteiten zelf kunnen kinderen soms bewust tegenwerken. Ze vinden het spel niet boeiend of zijn het niet eens met de groepssamenstelling.

Een aantal kinderen doet de hele tijd nogal lastig. Dat scheidt problemen omdat ze dan niet meedoen met hun groep; zo saboteren ze eigenlijk het hele spel min of meer. In één van de groepen willen de jongens niet meedoen met de meisjes, en er is dus geen groeps sfeer, terwijl de opdrachten juist vooral dingen zijn die je samen moet doen. Eerst moet iedereen zijn paspoort voor de overtocht tekenen (...). Een jongen wil niet meedoen en verscheurt zijn papier waarvan hij een paspoort moet maken. Een andere jongen, die in een andere groep zit, vraagt telkens: "doen jullie mee?" (negatief antwoord verwacht) "doen jullie mee?" en verfrommelt dan ook zijn paspoortpapier. Ze beslissen zo om niet mee te doen, al tekenen ze uiteindelijk, als laatsten, ook

wel snel hun paspoort, na aandringen van de animatoren. Later doen ze de ene keer wel, de andere keer nauwelijks mee met de opdrachten. (19)

Destructieve tactieken worden nooit aanvaard door de animatoren; er wordt altijd tegen opgetreden. Voor de andere tactieken waarmee kinderen eigen tijd creëren, ligt dit vaak anders.

### **3. Kinderen doen de geplande activiteiten veranderen**

Door hun gedrag kunnen kinderen aangeven dat ze zich niet (meer) zo vinden in het aanbod. Binnen zekere grenzen kan de animatorenploeg daar dan op inspelen. Ze kan kinderen nieuwe keuzes geven of het eigen spel van kinderen legitimeren of mee organiseren. Het voorgestructureerde karakter van de voormiddag is dus relatief, maar alleen in de zin dat de kinderen wijzigingen moeten 'afdwingen' en daarbij afhangen van de goodwill van de speelbegeleiders.

#### **De animatoren zoeken naar alternatieven**

Als de interesse verdwijnt, kunnen de geplande activiteiten verlaten worden om alternatieven te zoeken die beter aansluiten bij het ritme van de kinderen: een rustig spelletje als ze moe zijn, opdelen in groepjes of net een echte groepsactiviteit wanneer de groeps sfeer er niet meer is...

Tegen de middag 'zagen' een aantal kinderen dat ze honger hebben, een halfuur voor ze echt gaan eten. Ze zijn ook moe door de warmte. De voormiddag wordt beëindigd met een meer rustig muziekspelletje, en nog tien minuten vrij spel. (16)

Toen de oproep om een standbeeld te maken van een superheld bij de glimpjes totaal geen reactie uitlokte, probeerden de animatoren de kinderen even af te leiden met een ander spelletje (een telefoonspelletje waarbij een kring kinderen een zinnetje moet doorzeggen), in de hoop dat de geplande activiteit daarna hervat zou kunnen worden. Maar die afleiding bracht weinig soelaas; ook daarna zullen maar een paar glimpjes aan het standbeeld werken. Uiteindelijk werd de activiteit stopgezet en werd er verder gespeeld in kleine groepjes.

Andere kinderen zitten tijdens de uitleg (binnen in de rups) gewoon hun eigen verzameling van een soort prentjes te bekijken, een jongen bladert in een sprookjesboek en toont de prentjes aan anderen, nog iemand anders is een kleine catalogus van playmobil aan het bekijken... De begeleiders spelen dan maar noodgedwongen in op die situatie: iemand leest een boekje voor aan een groepje, iemand anders gaat naar buiten met andere kinderen. Een groepje speelt tikkertje, anderen spelen in de zandbak. (13)

#### **De speelbegeleiding legitimeert het spontane spel van de kinderen**

Als de animatoren aanvoelen dat het spelaanbod niet langer aanslaat, kunnen ze beslissen om het soms spontaan ontstane 'vrij spel' te legitimeren en de beleving van de kinderen dus te laten primeren op de voorgestructureerde activiteiten. Een enkele keer worden kinderen zelfs expliciet de keuze gelaten: verder meedoen met de geplande activiteit, of vrij spelen.

Bij de aankomst op het speelplein in het dorp lopen de Amerikaanse Amber en anderen meteen naar de pomp met water. Wellicht in tegenstelling tot het oorspronkelijke plan van de animatorenploeg wordt hier vrij gespeeld. De kinderen vinden dat duidelijk goed nieuws en

rennen naar waar ze heen willen. Ze verspreiden zich over het hele speelplein. (...) Na het vrij spel hebben de kinderen de keuze: ofwel verder spelen, ofwel naar de markt om er de rest van de opdracht te doen en fruit te kopen voor een chocoladefondue. Elf van de dertig kinderen gaan mee naar de markt. (12)

Dat de speelbegeleiding de spontane evolutie naar vrij spel ondersteunt, kan worden gefnuikt door een strikte toepassing van de tijdsorganisatie van het speelplein: vrij spel is voor de namiddag, niet voor de voormiddag.

Na de terugkomst op het speelplein is het nog geen kwart na twaalf. De kinderen zijn al spontaan in groepjes beginnen spelen en samen zitten, maar de hoofdleidster komt zeggen dat er een spel moet worden georganiseerd, omdat anders het onderscheid tussen voormiddag en namiddag te onduidelijk is. Dus wordt er met iedereen gevoetbald, al weten een aantal kinderen er zich toch aan te onttrekken... (9)

De beslissing van de animatorenploeg om vrij spel toe te staan wordt dus teniet gedaan doordat de hoofdleidster (de duidelijkheid van) de structuur wil laten primeren op de pragmatiek van het moment. Hier zien we hoe de (machts)relatie animatoren-kinderen nog genesteld zit in een andere machtsrelatie, die van hoofdanimator(en) en animatoren. Die strikte toepassing van de overkoepelende tijdsorganisatie i.v.m. vrij spel heb ik echter maar één keer op die manier zien gebeuren: niet alleen evolueerde het gedoogde vrij spel soms naar legitiem vrij spelen omdat daar bij de kinderen door vermoeidheid of desinteresse duidelijk nood aan was, maar even vrij spelen kwam wel vaker voor als een manier om de tijd te overbruggen tussen het einde van de voormiddagactiviteiten en het begin van de middagpauze.

Na het vinden van Tornado [het vermiste paard van Zorro] moet er nog heel even tijd overbrugd worden tot het middageten. Er wordt vrij gespeeld; een paar jongens frisbeeën. (10)

De voormiddag wordt beëindigd met een rustig muziekspelletje, en nog tien minuten vrij spel. (16)

De opdrachten zijn op tijd voorbij en er volgt nog een halfuurtje vrij spel. (19)

## 3. Divers vrijblijvend aanbod

**De namiddagactiviteiten op het speelplein van Overijse** hebben een heel ander karakter dan het strikt begeleide spel in leeftijdsgroepen dat de voormiddag kenmerkt. Kinderen kunnen vrij kiezen tussen een aantal activiteiten en vrij spel, en kunnen ook ongehinderd van activiteit wisselen. Het aanbod is apart voor alle kleuters samen (kleuterson), en voor alle kinderen (7-10jaar) samen (ravotkot).

Dit ‘open’ aanbod stelt heel andere temporele kwesties aan de orde dan het gesloten aanbod van de voormiddag.

### 3.1. Tijdsordening

De namiddag kan omschreven worden als een **divers vrijblijvend aanbod** (inbegrepen de mogelijkheid tot ‘vrij spel’). Het is *divers*: er worden verschillende activiteiten en spelprikkelers voorgesteld. En het is niet ‘dominant’ maar *vrijblijvend*: kinderen kunnen volkomen legitiem kiezen om niet aan het aanbod deel te nemen en om van de ene activiteit naar de andere te gaan. Toch is de namiddag niet volkomen ongestructureerd: er blijft wel degelijk een door de animatorenploeg voorgesteld *aanbod*.

**Keuzevrijheid en de wisseling van activiteiten van individuele kinderen** staan hier centraal: kinderen mogen van het ene spel naar het andere gaan en doen dat ook. Dit brengt mee dat het voor de open werking van de namiddag veel minder problemen stelt wanneer een aantal kinderen weinig interesse heeft voor de aangeboden activiteiten. De keuze uit diverse georganiseerde activiteiten en het vrij spelen, evenals het van activiteit wisselen gebeurt dan ook gedurende de hele namiddag, hetzij door individuele kinderen, hetzij door groepjes samen optrekkende kinderen. Eens het aanbod is voorgesteld zijn er gedurende de namiddag geen collectieve markerende momenten meer.

Het ravotkotaanbod is altijd divers: zo kunnen kinderen die liever binnen blijven of iets rustigs willen doen, altijd wel kiezen om iets te schilderen of te knutselen. Een aangeboden activiteit geeft daar aanzetten toe, en de beschikbaarheid van allerlei materiaal maakt dat kinderen ook los van die aanzet kunnen knutselen of schilderen. Ook lezen kan, maar dat wordt relatief weinig gedaan. Ter ondersteuning van vrij spel is er ook allerlei speelmateriaal beschikbaar, gaande van go-carts tot badmintonraketten.

#### **Spelen wordt aangemoedigd**

De ‘overall’ is een animator in een vrije rol: hij of zij is overal en draagt een overall, en benadert kinderen die alleen rondlopen, staan of zitten, of kinderen die zeggen dat ze niet weten wat gedaan. De overall is dus een beschikbare speelkameraad die kinderen amuseert met kleine spelletjes of door gek te doen. Het gaat niet om uitgewerkte spelletjes, maar eerder om het opzetten van activiteiten waar de kinderen zelf zin in hebben maar om één of andere reden niet toe komen: wat voetballen, een grote stoffen kubus met een aantal kinderen in de lucht gooien...

#### **Eigen tijd is legitiem**

Hoewel kinderen een heel aanbod en spelmateriaal ter beschikking krijgen en constant worden aangemoedigd om te mee te doen met het aanbod, is er ook volop de ruimte om gewoon je eigen ding te doen. De meeste niet door de animatorenploeg georganiseerde



activiteiten doen kinderen samen met vrienden (zeker kampen bouwen). Ze kunnen natuurlijk in hun eentje in het zand spelen of met een step rondrijden, maar de meest kinderen spelen samen met anderen. Eigen aan het georganiseerde aanbod is dat het aan kinderen die wat meer op zichzelf zijn, toch ook de kans biedt om iets in groep te doen. Maar er is dus veel keuze, veel vrijheid, en kinderen kunnen bijvoorbeeld ook gewoon (ongeorganiseerd) voetballen op de beton, badmintonnen, met speelgoed in het zand spelen, met een skateboard van de heuvel rijden...

Een uitgebreide zelforganisatie van kinderen bij vrij spel is vooral te zien in het spel in de kampen (zie **hoofdstuk 5**), maar verder blijft die veeleer beperkt.

Een echte voetbalwedstrijd in de namiddag heb ik niet gezien: kinderen die zich organiseren bouwen eerder kampen. De 'verboden wei', die ideaal zou zijn voor een meer grootschalige voetbalmatch, kan los van het georganiseerde spel niet gebruikt worden. (12)

### **Het activiteitenaanbod**

De aangeboden activiteiten zijn meestal, maar niet altijd, een stuk beperkter van aard dan die in de voormiddag: het gaat soms veeleer om speelimpulsen. Er wordt bijvoorbeeld gestart met het knutselen van een verrekijker – er wordt begeleid hoe je dat kan aanpakken –, maar als die af is zullen kinderen misschien verder knutselen of schilderen waar ze zin in hebben.

Soms zijn er activiteiten die de animatoren zelf zeer sterk in handen hebben of moeten hebben, bijvoorbeeld omdat er veel organisatie of materiaal mee gepaard gaat. Die activiteiten kunnen soms een hele namiddag vullen, maar als ze te snel uitgeput zijn is de activiteit ook echt voorbij.

Er is een casino, waar je geld (kroonkurken) mee kan verdienen. Twee animatoren organiseren het geheel. Maar ze zitten al na een halfuur eigenlijk door hun spelletjes heen. (9)

Toch stelt dit 'manke' aanbod niet echt problemen, wat het in de voormiddag wel zou doen: veranderen van activiteit is immers legitiem en zelfs evident.

### **Voorstelling van de namiddagactiviteiten**

Het speelplein toont tijdens de namiddag een veel meer gefragmenteerd beeld dan tijdens de voormiddag: er wordt in kleinere en soms wisselende groepjes gespeeld. Enkel de voorstelling van de namiddagactiviteiten is een collectief moment. De diverse mogelijkheden voor de namiddagactiviteiten worden voor alle ravotkinderen voorgesteld in de vorm van toneeltjes. Die zijn niet altijd even goed te volgen: omdat de kinderen zoveel babbelen en moeilijk stil te krijgen zijn, en/of omdat de toneeltjes niet altijd duidelijk maken wat de activiteit concreet zal inhouden.

De kinderen kiezen de activiteit die ze willen doen maar worden, als ze dat vragen, ook uitgelegd dat ze ook van groep mogen wisselen. Ze mogen ook vrij spelen als ze dat liever doen. Omdat rijden op go-carts zo gegeerd is, rennen veel kinderen na de voorstelling meteen naar de speelwinkel, waar je je op een wachtlijst kan inschrijven. Soms zijn er al voor de voorstelling van het aanbod kinderen die bij de deur van de speelwinkel gaan staan, maar zij worden verplicht bij de groep te gaan zitten voor de toneeltjes.

## 3.2. Patronen in de wisseling van activiteiten

### Een geleidelijke verschuiving naar meer eigen spel van kinderen

Doorgaans is er in de loop van de namiddag een verschuiving naar meer ‘vrij spel’ omdat er een zekere mate van uitval is bij de georganiseerde activiteiten. Dat betekent dat de groepjes waarin georganiseerd wordt gespeeld geleidelijk aan kleiner worden.

Die uitval is te vergelijken met de patronen in de voormiddagactiviteiten. Het verschil is dat de uitval in de voormiddag hoogstens gedoogd wordt, terwijl ze hier volkomen legitiem is.

Het aantal kinderen dat echt vrij speelt is aanvankelijk nogal beperkt: sommigen spelen riddertje met houten zwaarden, dan komen daar anderen bij (op de zandbak met palen), die kort daarna weer in de kampen verdwijnen. De kampen worden verder gebouwd. (12)

Ook de georganiseerde spelletjes (à la ‘bloem & water’...) gaan door. Die hebben vooral jongere kinderen aangetrokken; de oudste jongen die eraan meedeed is ondertussen vertrokken. (12)

Het gevolg van het aanbod is dat de kampen in de namiddag wel bevolkt zijn (eerst alleen het kamp van de oudsten, later het hoekkamp), maar veel minder dan bijvoorbeeld over de middag. Het geeft een beetje de indruk van ‘we moeten ze toch bewaken’; er gebeurt niet veel actiefs.

(13)

Wat je telkens ziet, is dat het eigen spel helemaal in het begin van de namiddag wat minder frequent is, door georganiseerd spel en speelmateriaalaanbod, maar na drie kwartier zie je al een evenwicht tussen aanbod en vrij spel (of gewoon wat in de betonnen buis zitten), dat doorheen de namiddag steeds meer aan veld wint. Maar dan ook gaat het weer vooral over dingen die je thuis niet hebt, zoals een kamp, een go-cart, waar je thuis niet de plaats of de gelegenheid voor hebt, of waar je niet de speelkameraadjes voor hebt. Heel beperkt aantal kinderen die echt vrij speelt in het begin van de namiddag. (13)

### Een succesvol aanbod betekent minder activiteitenwissels

Op één of andere manier worden uiteenlopende activiteiten verbonden aan een toneeltje over een dag aan het strand: een vliegtuig maken in de werf, waterspelletjes, kaartjes schilderen om naar huis te sturen, en paracommando spelen. Dat laatste heeft heel veel succes (zeker bij de jongens, maar ik zie ook een paar meisjes bij de groep). Zodat de speelwinkel (en de go-carts) dit keer niet het meest gegeerd is. (...) Er zijn dit keer bijna heel de middag vrij weinig kinderen die vrij spelen, door het succes van de para’s en van de vliegtuigbouw. (...) Weinig volk in de kampen deze namiddag: het aanbod heeft erg veel succes. (...) Het aanbod blijft de hele namiddag succesvol: wanneer de para’s uiteindelijk in twee kampen een gevecht leveren, zijn er nog altijd een heleboel kinderen bij. (16)

Een combinatie van weinig aanwezige kinderen – omdat veel kinderen op uitstap zijn of gaan zwemmen zijn – en een succesvol aanbod van activiteiten kan betekenen dat er weinig kinderen spelen in de kampen, anders een geliefkoosde activiteit in de namiddag. Voor dat kampspel is het gebrek aan kinderen nefast.

Heel in het begin van de namiddag zijn er twee jongens bij een kamp, en een derde alleen bij een ander. Hij roept “aanvallen!”. Maar de andere twee jongens zijn alweer weg. Het is een beetje een zielige vertoning. Kampen hebben nood aan veel kinderen, en die zijn er vandaag niet. (19)

## Beperkingen in de keuzevrijheid

Een divers en vrijblijvend aanbod geeft kinderen in principe een volwaardige keuzevrijheid: zij kunnen vrij een activiteit kiezen en ook van activiteit wisselen wanneer ze daar zin in hebben. Toch zijn er wel degelijk een aantal feitelijke beperkingen.

Ook 'vrij spel' is een volwaardige keuzemogelijkheid, maar dit wordt niet altijd duidelijk gecommuniceerd of gestimuleerd door materiaal of door territoriale vrijheid – beide zijn soms een duidelijk probleem bij de namiddagactiviteiten van Kleuterson, waar het eigen spontane spel van kleuters vaak eerder 'gedoogd' dan ondersteund lijkt te worden (zie [punt 3.3](#)).

Ook in het ravotkot, waar vrij spel en wisselen van activiteiten zonder meer legitiem zijn, is er soms onduidelijkheid over deze keuzevrijheid, die nochtans essentieel is in het speelsysteem van de namiddag. Zo wilden enkele kinderen een kamp bouwen, niet in de struiken, maar meer midden op het terrein. Om materiaal te halen moesten ze echter de werf op, waar kinderen (in een aangeboden activiteit) een afdak aan het maken waren. "Maar als we daar gaan, dan moeten we daar meedoen en moeten we blijven", vrezden ze. (13) Daardoor besloten de kinderen uiteindelijk om geen materiaal te halen. Terwijl er dus eigenlijk helemaal geen 'tactieken' nodig zijn – materiaal halen is volkomen legitiem – zouden ze op dit moment wel kunnen opduiken, omdat er onduidelijkheid is over de vrijheid.

De keuzevrijheid om je tijd in te vullen op de zelf gewenste manier kan ook in het gedrang komen door een te grote vraag naar bepaald materiaal. Het eigen spel van kinderen onderling verloopt over het algemeen zeer vlot. Afgezien van het spel in kampen, waar rivaliteit integraal deel uitmaakt van het spel zelf (zie [hoofdstuk 5](#)), is het alleen bij schaarste van materiaal dat er welhaast onvermijdelijk conflicten ontstaan tussen kinderen, én tactieken om die schaarse middelen alsnog te bemachtigen.

Zo verliepen de Kleuterson-namiddagactiviteiten rond het thema 'rood' – met allerlei rood materiaal – heel vlot, maar rond de schaarse middelen, en dan vooral de fietsjes waarop de kinderen binnen konden rondrijden, waren erg veel conflicten.

Heel wat kinderen willen met de fietsjes rijden, maar er zijn er maar enkele. Dus moeten ze wachten. Kinderen gebruiken allerlei tactieken om een fietsje te bemachtigen: ze vragen mij of de animatoren naar een fietsje, pakken een fiets van elkaar af, springen direct op een fietsje zodra er een plots achtergelaten wordt, gaan voor of op de fiets staan zodat die niet meer vooruit kan, volgen de begeerde fiets heel de tijd... Sommige kinderen weigeren ook absoluut om van hun fiets te komen. Omdat dit een groot schaarsteprobleem is word je als leider voortdurend gevraagd om tussenbeide te komen, vaak met tegenstrijdige verhalen. Het tekort leidt nogal tot ruzies: een plots verlaten fiets wordt ingenomen door iemand die toevallig in de buurt was, terwijl hij al aan iemand anders was beloofd. De inpikker even laten rijden en de gedupeerde even laten wachten helpt niet, want die laatste wil meteen op de fiets. Sommige kinderen die ik eraf haal gaan weer direct aan de fiets hangen. Als begeleider moet je dus op den duur veel brandjes blussen. Hoewel kinderen zichzelf erg goed kunnen organiseren, zijn er wel makkelijk problemen bij schaars materiaal. Dat wordt, als je laat betijen, toch voornamelijk door de sterkere, oudere kinderen ingepikt. (10)

Rollend materiaal is ook bij de kinderen van het ravotkot bijzonder gegeerd. Het speelplein heeft een paar go-carts die erg populair zijn. Meteen na en soms al voor de voorstelling van de namiddagactiviteiten rennen kinderen naar de deur van de speelwinkel, waar je moet aankloppen voor een ritje van met een go-cart. Omdat er maar twee go-carts zijn en de vraag veel groter is dan het aanbod, is het gebruik van de go-carts geregeld: kinderen moeten zich inschrijven op een wachtlijst, en iedereen kan dan tien minuten op de go-cart rijden. Dit is een soort institutionalisering van activiteitswissels.

**Het bouwen van en spelen in een kamp duurt vaak een lange periode en gaat soms over meerdere dagen verder**

Zie hiervoor **hoofdstuk 5**.

**Kleuters laten zich makkelijker leiden door allerlei spelaanleidingen en wisselen sneller van activiteit dan oudere kinderen**

Zie hiervoor **hoofdstuk 4**.

### **Activiteitenwissels door omgevingsfactoren: regen, warmte en lawaai**

Ook omgevingsfactoren kunnen van invloed zijn op het moeten of willen wisselen van activiteit, maar al bij al is dat eerder uitzonderlijk.

Het wordt wel erg warm binnen. Jente heeft er last van en gaat aan de ingang zitten om wat frisse lucht te hebben. Een andere meisje zegt me: "Er is zoveel lawaai binnen, mijn oren doen er pijn van!". (20)

Het begint te regenen en iedereen moet naar binnen. (...) Als het weer stopt met regenen, zitten de jongens en het meisje van het hoekkamp er meteen weer in. De andere kampen blijven verlaten, maar er is niet veel volk buiten: de meeste kinderen weten nog niet dat het gestopt is met regenen. (12)

Tussendoor in de regenpauze help ik Amber nog met knutselen (ze maakt een gitaar). Ook binnen wordt nu met steppen rondgereden. Tijdens de regenpauze lezen een paar kinderen een strip; voor de regen was dat nog niet het geval. (12)

## **3.3. Kleuterson: een divers, min of meer dominant aanbod**

### **Open, maar met beperkingen**

De namiddagactiviteiten verlopen gescheiden voor kleuters en voor kinderen van 7 tot 10 jaar oud ('kleuterson' en 'ravotkot'). Alleen al daardoor heeft de namiddag een minder open karakter dan de middagpauze, waarin alle kinderen door elkaar kunnen spelen.

Maar het is vooral voor de kleuters dat de namiddag een meer gesloten karakter kent. Het '**Kleuterson**'-speelsysteem, zoals het in Overijse wordt ingevuld, ligt in feite ergens tussen een open en een gesloten aanbod in. Er wordt gezorgd voor een groot en een qua ruimte en tijd aaneengesloten aanbod aan activiteiten en voor overvloedig, verscheiden en vaak 'spectaculair' spel materiaal, zodat de kleuters sterk aangemoedigd worden om van dit aanbod gebruik te maken. De voor de hand liggende speelmogelijkheden die het materiaal en de activiteiten bieden, geven de kleuters onmiskenbaar houvast.

De eigen tijd van kleuters, die zij zelf invullen, los van het aanbod, is vooral *tussendoortijd*: als ze van het ene naar het andere spelletje gaan, spelen ze tussendoor hun eigen spel dat vooral beperkt is in tijd. Die '**tussendoorvrijheid**' is een vanzelfsprekendheid, er is ruimte voor en ze wordt zeker gedoogd.

Dat kleuters ook helemaal vrij hun eigen spel kunnen spelen, los van het aanbod, wordt niet duidelijk gecommuniceerd en wordt, anders dan in het Ravotkot, ook niet gestimuleerd door materiaal of door territoriale vrijheid (mogen gaan en staan waar je wil).

Wanneer Kleuterson in de binnenruimte doorgaat kunnen kleuters bijvoorbeeld niet spelen in het speeltuintje, de eigen plek van kleuters *par excellence*. Die beperking moet een mix met het ravotkot voorkomen, en het toezicht haalbaar houden. Anderzijds is de binnenruimte wel

ideaal om een aanbod van veel spelprikkelers bij elkaar te zetten en de kinderen toe te laten om te genieten van dat spel en van hun tussendoorvrijheid.

Wanneer Kleuterson buiten doorgaat, is het sterk aanbodgericht en strikter georganiseerd dan in de binnenruimte.

Kleuterson is georganiseerd rond het thema zigeuners (...) Kleuterson geeft hier een vrij vast programma: het spel is eigenlijk georganiseerder dan toen het verleden week binnen doorging. Kleuterson is ook anders dan het ravotkot, waar je naast een aanbod ook volop de kans hebt voor je eigen spel met hulp van speelwinkel e.d.; hier is er alleen het aanbod, ook al zien de kleuters gaandeweg dat ze vrij kunnen spelen. (17)

De kleuters mogen in principe vrij spelen maar worden toch sterk aangemoedigd om mee te doen met het aanbod en om niet te ver weg te lopen.

Een van de activiteiten is dansen. Omdat het niet haalbaar is om heel de tijd te dansen wordt het begin van een danssessie aangegeven door een sirene, en de oproep aan alle kleuters om te komen dansen. Dat moment scheidt in het kamp verwarring: "moeten we nu gaan dansen?". (17) Er spelen ook kleuters in de kampen, dat is dicht bij de actie en de waarzegster heeft zich ook in een kamp geïnstalleerd. Doordat dat dichtbij is, is dat meer gelegitimeerd dan helemaal los van het aanbod te spelen, al hoor ik ook een leidster zeggen "uit de struiken!" (dat sloeg niet op kinderen die in de bomen klimmen, wat niet mag, maar toch erg vaak gedaan wordt). (17)

Die beperkingen en onzekerheden zorgen ervoor dat Kleuterson, ondanks het verschil met de voormiddagactiviteiten, toch zeker niet hetzelfde ongedwongen spel laat zien als in de vrije tijd over de middag.

### **Fascinatie en uitval**

Ook voor Kleuterson geldt dat een succesvol aanbod een grotere fascinatie en een beperktere uitval met zich meebrengt.

Als we binnenkomen is er een enorm aanbod aan spelprikkelers met 'rood' als rode draad (tomaten eten, fake bloed/wonden/bloedneus... laten schilderen, rood speelgoed, rode soort boksbal, rode voetballen, rode matten waarop een leidster verhaaltjes voorleest, met rode verf verven, keukentje met grenadinesiroop, vlechtjes laten maken met rode draad erdoor). Ook fietsjes en leeshoek. Er is zoveel te doen dat in elk geval het eerste uur niemand zich verveelt. (...) Na een tijdje wordt alles natuurlijk een stuk chaotischer en lopen sommige kinderen er toch een beetje verveeld bij. (10)

Schaarste leidt wel tot conflicten, zoals al eerder geschreven over de fietsjes.

Tijdens één dag in de observatieperiode speelden de kinderen van het ravotkot en de oudere kleuters – de jongsten waren op uitstap – de hele dag samen in het gebouw, dat volledig was heringericht omdat er zagezegd een meteoriet op België was neergestort. Dit was in wezen een Kleuterson-activiteit in de binnenruimte.

Het verhaal is dat er vorige nacht een meteoriet is gevallen boven België, net de dag voor de nationale feestdag. Alles is kapot, en de afgevaardigde van de koning komt vragen of we alles weer willen heropbouwen. (...) Binnen is alles veranderd, het is een spectaculair zicht. Er is van alles gemaakt dat typisch Belgisch is: café, brouwer, radiostation, podium, Atomium, voetbalstadion, postbus, wakkere bakker, kapsalon, een oude auto, een aan een touw hangende fiets... Het meeste is min of meer kapot, zo moeten het Atomium en het stadion weer opgebouwd worden. Andere dingen zijn beschikbaar om mee te spelen, zoals de auto of het café (water, grenadine, barkrukken). Je kan ook briefjes maken en in de postbus stoppen. Het radiostation geeft de laatste berichten door. Er is erg veel te zien en te doen. Het werkt goed, er

lopen wel wat kinderen rond zonder ergens te blijven plakken, maar dat stelt geen problemen. (...) De uitval is heel beperkt; ook buiten de voorziene activiteiten kan je nog ongestoord en niet-storend spelen. (...) Het overgrote deel van de kinderen blijft zich amuseren. Dat het zo spectaculair is, spreekt de kinderen sterk aan. (20)

De overvloed aan heel diverse spelprikkels biedt kinderen volop aanknopingspunten om te spelen wat ze zelf aantrekkelijk vinden; en ook hier is er tegelijk de mogelijkheid tot stukjes 'tussendoortijd'. Maar wie helemaal geen zin heeft in het aanbod zélf, heeft geen alternatief.

Buiten zitten een paar ravotkotters te niks die blijkbaar geen zin hebben. Als een animator ze ziet zitten worden ze weer naar binnen geleid. (20)

In die zin blijft het Kleutersonmodel vrij gesloten.

## 4. Eigen spel zonder georganiseerd spelaanbod

Op het speelplein van Overijse wordt er vrij gespeeld tijdens de **middagpauze en voor en na de eigenlijke speelpleindag** (voor 9u en na 16). Ook in de namiddag is ‘vrij spel’ een van de keuzemogelijkheden, zodat dit hoofdstuk ook deels op die periode slaat. Doordat dit eigen, spontaan spel van kinderen tijdens de namiddag naast een georganiseerd spelaanbod verloopt, zijn er niettemin toch manifeste verschillen tussen eigen spel in de namiddag, en eigen spel tijdens de periodes zonder georganiseerd spelaanbod.

De openheid en de afwezigheid van een georganiseerd spelaanbod over de middag en voor en na de speelpleindag stimuleert de zelforganisatie van de kinderen. Het initiatief voor activiteiten komt van henzelf maar wordt gevoed door de prikkels die op het speelplein aanwezig zijn: het terrein (en in beperkte mate materiaal) en andere kinderen (en de animatoren).

### 4.1. Een ongeordende orde

De middagpauze is de belangrijkste ‘ongeorganiseerde’ periode. Ze wordt geflankeerd door twee verplichte momenten: het middageten, en het samenkomen voor het toneeltje en dansje die de namiddagactiviteiten inluiden. Er is geen georganiseerd aanbod, afgezien van een verhalenfee die zich ergens op het terrein installeert en die een verhaal vertelt aan de kinderen – kleuters – die bij hem/haar gaan zitten.

Wellicht wordt de middagperiode door de speelpleinorganisatie vooral gezien als ‘resttijd’, als een pauze tussen de twee grote blokken van voormiddag- en namiddagactiviteiten in. Maar het spel van de kinderen zelf maakt de middag tot een aparte, volwaardige en heel eigen periode.

Ook op de gelijkaardige, maar toch wat aparte periodes voor en na de eigenlijke speelpleindag wordt hieronder even ingegaan (**punt 4.4**): zich integreren op het speelplein voor 9 uur, en de informele rust na 16u.

#### Diverse leeftijden

Over de middag zijn kinderen van verschillende leeftijden veel vaker bij elkaar te zien dan tijdens de namiddag. Zo hebben onder meer broers en zussen volop de kans om samen te zijn. Oudere kinderen houden zich dan soms bezig met de jongere. Het feit dat er over de middag niets wordt georganiseerd door de animatorenploeg, gééft hen ook die ruimte.

In de tent achteraan organiseert spruitje [5 jaar] Linde loopwedstrijdjes voor drie jongere kleuters, waarbij ook haar neefje Bert is. “Op je plaatsen... 3,2,1... Start!”

Lander: “Linde, ik heb keelpijn.”

Linde: “Dan moet je eventjes op het bankje zitten.”

Linde vindt de jongere kleuters schattig of “grappig”. En ze vindt het ook duidelijk erg leuk om spelletjes te organiseren voor de kleinere kleuters. Zoiets zie je veel meer over de middag dan tijdens de namiddag, wanneer er veel aanbod is. (Er wordt dan ook wel veel leeftijdsgemengd gespeeld, maar minder die eigen organisatie, leiderschap van jongere kinderen)

Linde haalt een groot kussen voor Lander, dat als bed kan dienen. Lander is aan het hoesten.

“Hier, leg u maar neer”.

Linde wil een ander spelletje organiseren: ze stelt voor dat de anderen kleine stokjes gaan halen.

“Jullie moeten toch iets doen hé!” (16)

## Zelforganisatie

Het spelen in en bouwen van kampen maakt de belangrijkste vorm van zelforganisatie uit bij kinderen (van lagere-schoolleeftijd) op het speelplein. Daarop gaan we uitgebreid door in **hoofdstuk 5**. Maar kinderen en kleuters spelen ook kleinere zelf georganiseerde spelletjes. Dat is vooral te zien over de middag, tijdens de periodes voor 9 u en na 16 u, en ook wel in de late namiddag, wanneer het aanbod niet meer zoveel succes heeft.

In de tent van de Glimpjes heeft iemand een winkeltje opgezet, eerst met een nogal onduidelijk aanbod, later met gevouwen papieren hoeden. Dat winkeltje zal na vier uur opnieuw opengaan: een spontaan opgezet spelletje dat dus blijft voortgaan. (10, middag)

Omdat de namiddag voor de kleuters al bij al een vrij georganiseerd karakter heeft, is het zeker voor kleuters de middag die bij uitstek de periode is van hun eigen, zelf georganiseerde spelletjes.

Vandaag spelen een aantal kleutermeisjes en één jongen dat ze aan de zandbak van de buis naar beneden rennen zonder dat ze in het zand mogen komen. Er is wel enige competitie maar niet echt formeel: "ik ben al drie keer naar beneden gelopen [zonder in het zand te komen]" "ik al vier keer!". Na een tijdje zegt een meisje: "ik ga naar de andere buis!". Ook de andere meisjes lopen naar de andere betonnen buis en daar spelen ze hetzelfde spelletje. De idee is dat er beneden krokodillen en haaien zitten, dus daar mag je niet komen of moet je zo snel mogelijk weer uit. Daar zijn ze zeker twintig minuten mee bezig. (19)

Het spontane, 'materiaallose' spel wordt nauwelijks beperkt of gestructureerd: er zijn wel informele zones op het speelplein – zo spelen de kleuters eerder in het speeltuintje en de onmiddellijke omgeving – maar die zijn louter feitelijk van aard (niet normatief, er bestaan geen afspraken rond). De georganiseerde structuur is in deze periode in wezen enkel een kwestie van grenzen stellen. Het eigen spel van kinderen wordt voornamelijk gelimiteerd door het territorium (niet op de verboden wei en in de binnenruimte; de tenten hebben een wat onduidelijk statuut). Bij regen wordt er niet buiten gespeeld.

Het is vooral bij het aanvoelen van die (weinige) grenzen dat in het eigen spel van kinderen (én in de namiddagactiviteiten) tactieken opduiken. Zo treuzelen kinderen wel eens wanneer ze hun eigen spel moeten beëindigen om naar een collectieve activiteit te gaan. Ze proberen hun eigen tijd nog wat te rekken, te beschermen.

Een sirene beëindigt de middagpauze. Sommige kinderen treuzelen [om te verzamelen], bijvoorbeeld omdat ze met een kamp bezig zijn. Maar ze komen wel. (12, middag)  
Iedereen wordt met de megafoon en een sirene geroepen om naar het toneeltje te komen. De kinderen uit de kampen moeten er door de animatoren weer uit gehaald worden. Ze blijven nog een beetje treuzelen. Maar langer dan twee of drie minuten duurt het binnenroepen toch niet. (13, middag)

Waar de mogelijkheden van het terrein en de zelforganisatie van de kinderen er doorgaans voor zorgen dat de middagpauze eerder rimpelloos verloopt, kan hevig regenweer een ernstige belemmering voor die vanzelfsprekende 'ongeordende orde' zijn. Er is een gebrek aan prikkels en de zelforganisatie van kinderen loopt daarom makkelijker mank.

Het regent hard als we moeten eten. Dat kan niet binnen, aangezien ook de refter helemaal is bezet [voor een collectieve activiteit]. Dus moet het in de tenten. (...) Dat gaat vrij goed, maar bij de kruimels zijn er een paar erg lastige jongens. De sfeer wordt daardoor wat gespannen, ze luisteren nauwelijks naar de animatoren, en die raken daardoor ook geïrriteerd. Na het eten is het helemaal moeilijk. De begeleidster die probeert om het ietwat georganiseerd te krijgen – kent



iemand een mopje? – raakt erg geïrriteerd als blijkt dat we nog niet direct uit de tent kunnen. De kruimels spelen met veel lawaai zakdoekje leggen onder leiding van een animator (als die even later even weg is om een gevallen jongen van de eerste zorgen te voorzien, blijkt dat de kinderen er niet in slagen om zichzelf verder te organiseren om verder te spelen). (...) De kleuters spelen rustig met lego. De kruimels zijn moeilijker in toom te houden, gelukkig gaan sommigen van hen ook met de lego spelen. (20)

De zeer grote, bijna ongelimiteerde vrijheid geeft kinderen volop autonomie: zij creëren of zoeken zelf vormen van spel, van geborgenheid, van sociaal contact. Daartoe interageren zij intensief met elkaar, met hun lichaam, met het terrein, met animatoren, en creëren zij (heel uitdrukkelijk in het spelen in kampen) een eigen *peer culture of play culture*. Omdat deze diverse spelaanleidingen de tijd tijdens het eigen spel van kinderen zo sterk bepalen, gaan we er nu wat dieper op in.

## 4.2. Spelaanleidingen

Het vrij kunnen spelen is op zich voor kinderen al de belangrijkste ‘spelaanleiding’: zelf mogen bepalen waar, met wie, wat... ze spelen opent allerlei mogelijkheden om in elkaar, het terrein, de animatoren... voortdurend nieuwe spelprykkels te zien.

### 1. Diverse ‘toevallige’ spelaanleidingen

Zeker kleuters laten zich bijzonder sterk leiden door al wat toevallig hun pad kruist: zoveel mensen en dingen kunnen spelaanleidingen zijn.

Het bezig zijn van de kleuters is gekenmerkt door een resem korte opeenvolgende spelletjes en activiteiten. Repetitief en imitatiespel staan daarin vaak centraal; ook allerlei grenzen (van het eigen kunnen, van wat is toegelaten) worden afgetast. De rode draad er doorheen is vaak het sociale gebeuren: de belangrijkste spelaanleidingen voor kinderen zijn andere kinderen. Zij geven elkaar, in hun contact en confrontatie, voortdurend spelimpulsen.

Een voorbeeld uit mijn veldnota's.

#### *Een middag tussen de kleuters*

Ik volg bij de speeltuin Emma en Marie, twee meisjes, ukkies (4 jaar). Ze hebben hun schoenen uit gedaan, en lachen als ik hun tenen tel. Ze gaan van de glijbaan, nog eens, gaan op de buis zitten en kijken naar drie kruimel- en zwanskesmeisjes die in de hoek (rieten afsluiting) een kamp maken met een groot blauw zeil en enkele banden. Als Henry dicht bij het kamp komt zegt een van de meisjes: "dat is ons kamp!". Een ander meisje komt aan met een band en zegt "Jongen!!". Henry gaat weg maar blijft wel in de buurt rondhangen en naar het kamp kijken.

Emma en Marie zeggen: "dat is een spookkamp!", verwijzend naar het ondoorzichtige blauwe zeil dat over het kamp hangt en waar de kampbewoners onder zitten. Ze kruipen in de buis, door de buis, lopen dan in omgekeerde richting terug over de buis, en blijven weer op het uiteinde van de buis zitten om naar het kamp te kijken.

Emma en Marie verdwijnen achter de tent van de kleuters (Spruitjes en Glimpjes) – tussen de tent en de afsluiting aan de straatkant. Ze komen terug en als ik hen vraag wat ze gaan doen zijn, glimlachen ze geheimzinnig tegen elkaar. Ze zeggen dat ze zich aan het verstoppen zijn. Ze benaderen het kamp maar mogen er niet in.

"We moeten weg", zegt Emma, waarmee ze niet zozeer op het kamp zelf doelt, maar eerder dat ze van deze plek weg willen gaan. Daarom doen ze hun schoenen weer aan.

\*

Emma en Marie zijn toch gebleven. Ze gaan terug achter de tent. (...)

Emma en Marie komen bij me zitten, samen met Maarten, een ander ukkie. Ik ben aan het schrijven. Ook Henry komt bij me zitten, hij vraagt of ik een verhaaltje wil voorlezen. Marie speelt ondertussen met gras dat ze uit de grond trekt.

Ze staat op en gaat samen met Emma even naar het kamp. Er is niemand te zien. Als de meisjes van het kamp aankomen rennen Emma en Marie snel weg. Andere kleutermeisjes zeggen aan een animator dat ze niet binnenmogen.

Marie probeert handenstand in het gras, Henry imiteert haar.

Marie loopt naar beneden en terug, Emma kijkt toe.

Marie neemt het verhalenboek vast en wil dat ik voorlees. Ik geef een beetje commentaar bij de prentjes.

Emma wil nog eens naar het kamp. "Nona [één van de bewoners, een zwanske] is mijn vriendinnetje", zegt ze. Maar toch wordt ze wandelen gestuurd, en ze komt weer bij ons zitten.

Marie trekt terug gras uit de grond en gooit het in de lucht.

Emma: "Nona moet spelen met mij!" We moeten roepen naar haar: "Nona! Nona!".

Als Henry zijn schoenen uitdoet, doet Emma ze ook uit.

Een kleuterjongetje komt bij me zitten: "ik wil niet meer spelen".

Henry gooit gras op me. Emma en Marie vegen het van mijn benen. Dat herhaalt zich een paar keer.

Plots heeft Emma een monster gezien aan de overkant van de straat. Ze wijst en zegt "Kijk! Kijk eens! Een monster! Ik heb gezien een monster!". In de serres. We zien een leidster op straat, op weg naar de tent van de Krakkers. "Dat is een monster," zeg ik. "Daar is een monster, daar is een monster!", roepen de kleuters.

Een van de meisjes toont hoe ze alleen haar schoenen kan aandoen.

\*

Emma zegt: "Wij gaan op de schuifaf. Wij gaan op de schuifaf!". Samen met Marie gaat ze naar de glijbaan. Ondertussen moet ik Henry helpen om zijn schoenen aan te doen.

Ze zijn nu terug van de schuifaf. "Wij gaan niets doen!" zegt Marie. Emma wil niet ophouden.

"Nog een keer?" vraagt ze. "Nog een keer? Ja of nee." Marie antwoordt "ja", Emma zegt: "kom", en ze gaan weer naar de glijbaan.

"Kijk wat ik kan, kijk wat ik kan", zegt een jongetje, en hij rolt van het heuveltje. Hij doet dat een paar keer. "Kijk wat ik doe. Kijk he".

Emma keert terug en doet haar sokken weer aan, Marie gaat nog eens van de glijbaan.

Emma gaat naar het toilet. Marie zegt: "ik moet niet pipi doen". "We gaan nu verzamelen", zegt Henry, nog een paar minuutjes voor we dat doen. "We gaan nu verzamelen." Hij gooit nog eens gras op mij en Marie veegt het weer af. "Kijk, mijn handen zijn vuil", zegt Henry. "De mijne ook", zegt Marie. De handen van Marie en Henry zijn vuil, en ze gaan hun handen in het toilet wassen. "Ik ga mijn handen wassen." "Ik ga mijn handen wassen." Marie's sokken en schoenen blijven achter in het gras. Ik zit weer alleen.

\*

Als we even later moeten verzamelen doen de meisjes in het kamp nog verder. Marie laat me haar natte handen voelen. "Kom, ga je je schoenen aandoen?" vraag ik. Marie zegt: "ik wil nog in het zand spelen". "We gaan verzamelen hé", zeg ik. "Mijn handen zijn mooi gewassen", zegt Marie. "Kom, ga je je schoenen aandoen", vraag ik weer. "Marie, zijn dat jou schoenen?" vraagt een leidster. "Want dat zal niet gaan op blote voeten he."

Henry vraagt of ik meekom. Ik zeg dat hij niet op mij moet wachten en dat hij naar binnen moet gaan. "Nee", zegt hij. "Nu gaat de school dicht he", zegt Henry. Ik zeg dat het geen school is maar een speelplein. "Het speelplein gaat krik krak op slot he", zegt Henry. Marie wil op mijn rug zitten om binnen te gaan. Daar is een enorm lawaai, vergeleken met daarnet buiten. (19, middag)

## 2. Spelmateriaal

De ondersteuning door spelmateriaal is in de aanbodsloze periodes zeer beperkt; kinderen gebruiken over de middag en voor en na de speelpleindag veeleer de fysieke omgeving zelf als 'materiaal' om mee te spelen. Tot die fysieke omgeving behoren ook losse elementen: materiaal dat op het terrein ligt en al dan niet bedoeld is om mee te spelen. Autobanden, die vaak voor de bouw van kampen worden gebruikt, zijn daar een voorbeeld van en liggen ook op het terrein als 'spelmateriaal'; maar kinderen spelen ook met of op de bankjes of tafeltjes die in sommige tenten staan, met zelf meegebracht speelgoed (een voetbal, kaarten), of met allerlei per ongeluk achtergebleven materiaal dat op het terrein te vinden is. Eigen voorwerpen kan je tijdens georganiseerde momenten moeilijk bovenhalen; hier kan dat wel.

Twee meisjes, dutskes of ukkies, zitten altijd samen en spelen rustig met zand of meegebrachte kaarten. (12)

Er zijn ook een broer en jongere zus die de hele ochtend voor de activiteiten beginnen met hun tweetjes met een (zelf meegebrachte) voetbal spelen. (16)

In de tunnel zitten kinderen met pokémonkaarten te spelen. De jongen die bij mij loopt, zegt: "dat zijn Pokémonkaarten. Maar ik vind dat niet zo belangrijk." Maar hij heeft er thuis wel. (17)

We gaan met de glimpjes onder een zeil naar de tent, net als het een zware donderslag doet. Jente is bang van de donder en neemt haar Diddl uit haar rugzak: die heeft ze speciaal daarvoor mee. (20)

## 3. Lichaam en zintuiglijkheid

In de zandbak is een jongen zijn benen onder het zand aan het begraven. (12)

Vier meisjes begraven samen hun eigen benen in het zand, en ook twee jongens doen dat samen. (16)

In de zandbak hebben kinderen het idee gekregen om hun schoenen of sandalen uit te doen en zo van de glijbaan te gaan. Ze lopen op hun blote voeten of hun sokken. (17)

'Vrije' tijd waarin niets moet en niets georganiseerd wordt (ook het tienuurtje is een dergelijk moment in de voormiddag), is het ogenblik om nabijheid op te zoeken bij elkaar of bij de animatoren, die daar dan ook meer beschikbaar voor zijn.

Toneeltje: Een kleuter die ik nog niet gezien heb, vraagt of hij op mijn schoot mag komen zitten. (9)

Linde zit op mijn rug, en ook andere kinderen, die het spelletje wel gezien hebben, willen hetzelfde. (10)

Vooraf het tienuurtje is een rustpunt: iets eten, zitten. Een paar jongens zijn nog wat actiever bezig om aan het kamp te bouwen, terwijl meisjes op zo'n momenten kleine spelletjes doen zoals aan elkaar prutsen (knopjes van kleding, haar), klapspelletjes... (13)

Er gaan een viertal meisjes in de hangmat liggen of zitten die in het kamp hangt, en ze raken allemaal met hun sandalen vast in de touwen. (17)

De betonnen buizen zijn ook intieme plekjes om te babbelen. (12)

## 4. Het speelplein

Het speelplein kan op zich al heel wat speeluitdagingen bieden. Het speelplein in Overijse lijkt op het eerste zicht misschien een eerder open, vlak terrein, maar toch bieden de ruimtelijke kenmerken van de buitenruimte heel wat stimulansen voor kinderen om hun eigen spel te spelen.

Het **speelplein** wordt heel intens gebruikt, vooral door kleuters en vooral voor negen uur, over de middag, en ook wel na 16 uur. Tijdens georganiseerd spel lijkt het weinig gebruikt.<sup>11</sup>

In zekere zin is het speelplein voor de kleuters wat de kampeerveld is voor de raketten: rondt een plek van de kinderen zelf, voor hun eigen spel en waar zij interageren. Er is wel altijd een animator in de onmiddellijke buurt, maar die houdt zich afzijdig.

Geobserveerde activiteiten, die altijd vanuit de kinderen zelf werden ondernomen, zijn onder meer:

- van de glijbanen glijden op alle mogelijke manieren
- losse glijbaan ondersteboven zetten (moeilijker om erop te kruipen)
- zand op de glijbanen gooien
- rondom de zandbak lopen: op het randje, over de buis...
- over de buis lopen, erin kruipen
- in de buis zitten
- in het zand graven en spelen
- zand op de rand leggen en erop gaan staan, zand met emmer of vormpje op de rand uitkieperen
- zand op andere kinderen gooien
- van het heuveltje lopen, rollen of glijden
- op de rand, op de buis of gewoon van opzij zitten of staan toekijken

De **tenten** hebben een wat onduidelijk statuut als speelruimte: soms staan ze open, soms zijn ze gesloten en het is niet altijd duidelijk of je er wel in mag. Ze worden gebruikt om in rond te rennen, als uitvalsbasis voor verstoppertje, de ingang wordt gebruikt om een tafeltje te zetten en winkeltje te spelen, de plastic ramen worden gebruikt om naar elkaar te wuiven en tegen elkaar te botsen. In de achterste tenten staan vaak bankjes, die soms ook in spel betrokken worden.

Er zijn een aantal **hoogteverschillen**:

- het gras ligt hoger dan de beton (soms gebruikt om met rijdend materieel van te rollen, hoewel dat eigenlijk niet mag omdat je daarmee niet op gras mag komen; ook overbrugd met glijbaantje)
- de twee betonbuizen, die in een heuveltje zijn geïntegreerd: één aan de zandbak (met glijbaan erop) en één in het midden van het terrein. Je kan op de betonnen buizen staan of zitten en zo een overzicht hebben, bijvoorbeeld op de zandbak
- het sikkelvormige heuveltje aan de achterzijde van het terrein, dat ook als een soort tribune kan gebruikt worden.
- Er zijn nog beklimbare elementen die ook tot hoogteverschillen aanleiding geven: de bomen in en rond de kampen, waar je eigenlijk niet in mag klimmen; en de andere

---

<sup>11</sup> Er werden niet voldoende observaties gehouden in de buitenruimte tijdens 'Kleuterson' in de namiddag om daar echt voldoende zicht op te hebben.

glijbaan (met trapjes) in de zandbak. Ook de nadarafsluitingen kunnen beklommen worden (op de onderste baar gaan staan).

De natuurlijke hoogteverschillen worden veel gebruikt: ik heb er kinderen zien af lopen, ook vaak rollen, glijden, erop klimmen (voor kleinere kleuters ook een uitdaging), er af rollen op skateboard en het skateboard eraf laten rollen (sikkelvormige heuvel), autoband eraf laten rollen, eraf rijden met go-carts of step, op de sikkelvormige heuvelkam balanceren en elkaar passeren, elkaar op de buis passeren, van boven naar beneden lopen en op tijd stoppen (boven is veilig, beneden is bijvoorbeeld vol krokodillen), de sikkelvormige heuvel gebruiken als ‘badmiton-net’, gaan staan op de onderste baar van de nadarafsluitingen, of je achterover laten hangen (soms wat balanceren als je er met meerdere tegelijk op staat)...

## 5. Animatoren als beschikbaar ‘materiaal’

In de vrije ochtend, middag of na 16 uur worden de animatoren vooral gezien als mogelijke speelkameraden of –instrumenten.

Ook animatoren of grote mensen zijn leuke attracties voor kinderen: ik speel kieteltikkertje met een drietal kinderen die samen tegen mij spelen: dat gaat met een volwassene, veel moeilijker met een kind. (17, ochtend)

Op voor de kleuters vanzelfsprekende manieren worden animatoren in hun spel ingeschakeld: door het te vragen, maar vaker door de volwassene rechtstreeks fysiek in het spel te betrekken.

“Hé leider, hé leider, jij moet ons zoeken!” Zo word ik meteen ingeschakeld in verstoppertje spelen. (12)

In de speeltuin amuseert een kleuterjongetje zich met zand in mijn handen te droppen (“oogjes toe” zegt hij dan, ik mag niet kijken; dat is na een tijd vervelend omdat ik dan niets meer kan zien gebeuren), en telkens weer bij te vullen als ik het weg doe. Daar amuseert hij zich tien minuten mee. Hij vindt het leuk om mij dingen te geven (tennisbal, autootje), en om te zeggen wat ik moet doen. (12)

Bij de speeltuin, waar ik op de buis neerzit, beginnen kleuters spontaan spelletjes met mij (“ik ben een leeuw en jij bent een tijger”, “ik ben een uil en jij ook”; en tikkertje). Dat initiëren ze bijvoorbeeld door zand in mijn haar te doen: dat soort plagen is een beproefde strategie om de aandacht te trekken bij volwassenen. (17, ochtend)

Net op dezelfde manier zijn animatoren ook interessant om dingen aan te tonen of te geven.

Een Franssprekende jongen geeft mij een vals briefje van twintig dollar. (12, ochtend)

Vaak komen kinderen me gewoon iets tonen: meestal iets wat ze ter plekke hebben gevonden (steen, schelp, wapen...), soms iets dat ze van huis hebben meegebracht. (13)

“Kijk, meneer, dat zijn coquilles van de mer”, zegt er een [kleuter] in een mengeling van Frans en Nederlands. (17, avond)

Kasper, een glimpje, vraagt aan iedereen of hij een verzameling kurken [d.w.z. kroonkurken] heeft. Hij verzamelt gouden kroonkurken en wil ruilen. (19, ochtend)

Ze [Jente] geeft mij een tekening in een envelop. Die heeft ze voor mij gemaakt. Daarvoor en daarna maakt ze ook nog een tekening die ze aan een leidster geeft. (20, voormiddag)

Dat ik mij af en toe – weliswaar zo onopvallend mogelijk – neerzet om veldnota’s te nemen in een klein notaboekje, wekt vooral bij de kleuters en jonge kinderen vaak de nieuwsgierigheid

op. Ze kijken naar wat ik doe, vragen wat ik opschrijf en willen steevast zelf iets schrijven (meestal hun naam) of tekenen in mijn boekje.

Ik zit buiten nota's te maken, een paar kleuters (Raf en Michael, broers) komen vragen wat ik doe, maken tekeningen in mijn notaboekje en Michael, die zes is, schrijft hun namen op. (9)

Ook vlak na de middag gaan veel kinderen direct naar de speeltuin, om daar te blijven of om dan weer verder te gaan. Een heleboel kinderen kijkt wat ik opschrijf, vraagt wat ik doe en wil ook in het boekje schrijven of tekenen. (10)

Veel kinderen, zeker van glimpjesleeftijd, schrijven graag eens hun naam (of die van hun broer, of 'mama'...) in mijn boekje. (12)

Heel wat kleuters die weer in mijn boekje willen tekenen en schrijven. (13)

In de zandbak zit een meisje van Belgisch-Japanse ouders, Hana, die ook haar Japanse naam voor me opschrijft. Ze tekent ook haar moeder in mijn boekje. (17)

## 4.3. Voor en na de speelpleindag

### 1. De ochtend: integratie in de speelpleincontext

De **ochtend** heeft een heel eigen sfeer. Meestal gaat het er dan rustig en gemoedelijk aan toe: de kinderen stappen rustig over van de gezinswereld naar de speelpleinwereld. Deze integratie wordt mogelijk gemaakt door de zorg van de animatorenploeg en de ouders, de minder strak toegepaste structuur en vooral door de vrijheid die de kinderen tijdens dit overgangsmoment krijgen.

Kinderen, vooral kleuters, worden in die overgang soms geholpen door hun ouders. Sommige ouders blijven wat langer bij hun kinderen, spelen even mee of gaan eens met hen rond op het terrein, om de overgang minder bruusk te maken.

Ook de animatoren dragen daartoe bij, door de kinderen met naam te begroeten, te vragen hoe het met hen gaat... Als herkenbare figuur verwelkomt een animator in giraf-pak elke dag de kinderen bij de ingang, en om vier uur doet dezelfde figuur de kinderen en ouders ook weer uitgeleide.

Bij het **begin van een nieuwe week** letten ouders en kinderen daar extra op. Maandag is de aanpassing groter omdat sommige kinderen dan voor het eerst naar het speelplein komen, en ook omdat de samenstelling van de groepjes soms fel verandert (per dag schommelt ze ook wel, maar doorheen de week blijft de samenstelling toch behoorlijk stabiel). Ook de animatorenploeg kan er helemaal anders uit zien.

Op zo'n maandagmorgen zijn er vaak wat jonge kleuters die verweesd rondlopen. Ze worden dan door een animator bij de hand genomen en rondgeleid op het terrein. Er zijn altijd wel een paar kleuters die moeilijk getroost kunnen worden nadat ze op het speelplein zijn terechtgekomen.

Henry huult voortdurend en zegt dat hij naar mama wil. Verschillende animatoren proberen hem te troosten, maar hij loopt weg. Hij blijft huilen, ik probeer hem ook te troosten, kan hem wat kalmeren, maar dat is ook maar voor korte duur. Hij loopt in de richting van de uitgang en gaat aan de dranghekkens kijken naar de buitenwereld. Wanneer de activiteiten even na negen uur beginnen en iedereen op 'den beton' verzamelt, begint hij nog harder te huilen: er is geen ontkomen meer aan, nu kan hij zelfs niet meer op zijn eentje rondlopen... Hij is de laatste die zich bij de verzameling voegt. Later zal hij mij 's middags herkennen, naar me toe komen en weer naar zijn mama vragen. (9)

[De volgende dag:] Er zijn minder huilende of alleen zittende kinderen dan gisteren. Henry is er terug en huilt weer om zijn mama, ook 's middags. Maar hij heeft wel een vriendje gevonden, Rick, zodat hij er tussendoor toch wat blijer bijloopt. Al is hij om vier uur wel blij dat hij naar huis kan; om half vier, als de opruim begint, vraagt hij me wanneer hij naar huis mag. (10)

De eerste dag van de week gebeurt het ook wel dat de groepen iets minder strikt per leeftijd worden ingedeeld: de animatoren houden dan rekening met vooraf bestaande banden tussen kinderen:

Gisteren [maandag] waren de glimpjes [zes jaar] gaan zwemmen. Er waren toen ook wat kinderen uit andere groepjes mee, zegt een animator: dat gebeurt wel eens de eerste dag van de week, dat broers of zussen of vrienden bij elkaar blijven, ook al behoren ze eigenlijk tot verschillende groepen. (17)

De structuur wordt dan dus tijdelijk niet zo strikt toegepast om aan de noden van kinderen tegemoet te komen.

Kinderen hebben hun eigen, vaak per individu verschillende manieren om met het aankomen op het speelplein om te gaan.

Heel wat kinderen staan hun vrienden 's morgens op te wachten. Ze hangen dan bijvoorbeeld aan de nadarafsluitingen langs de toegangsweg tot ze de auto van een vriendje zien aankomen. De rij aanschuivende auto's is dan ook een bezienswaardigheid.

Oudere kinderen en tieners gaan wat tegen de muur zitten wachten tot er een vriend(in) komt of tot de activiteiten beginnen.

De meeste kinderen spelen samen, ze kennen elkaar al van de vorige week of van vroeger of van buiten het speelplein.

Het speeltuintje is een ideale plek om je in het speelplein in te schakelen, om tussen andere kinderen terecht te komen. Op het speeltuintje (met een zandbak en een glijbaan) wordt vooral door kleuters gespeeld. Zij, maar ook heel wat oudere kinderen, gebruiken de speeltuin vaak als overgangs- en integratieplek: wanneer ze op het terrein aankomen en zich hebben ingeschreven rennen ze eerst daarheen. Sommige kinderen blijven er dan rondhangen of spelen; de meesten gaan verder na eventjes rondgekeken of gespeeld te hebben.

Sommige kinderen spēlen dan echt op het speeltuintje, anderen hangen er eerder wat rond.

Een jongen zit daar elke dag voor negen uur, vooral op zijn eentje geconcentreerd bezig om met zand te spelen en te graven. Er zijn ook twee meisjes, dutskes of ukkies, die altijd samen zitten en rustig spelen met zand of meegebrachte kaarten. Anderen zitten gewoon opzij rustig te kijken nadat ze eens van de glijbaan zijn gegaan. Nog kinderen zetten een glijbaan in de andere richting, anderen bouwen een soort kamp in de zandbak met autobanden en ander beschikbaar materiaal. (...) Heel wat kinderen lopen wat rond en kijken wat er gebeurt, zonder in spel betrokken te zijn. Ze helpen misschien wel even met iets mee, maar dat is maar heel vluchtig. (...) Oudere kinderen helpen de jongere of bekijken hen lachend. (12)

Het valt overigens ook op dat er 's morgens vrij veel Frans gepraat wordt door kinderen, dat ligt nog een beetje in het verlengde van thuis, en nog niet in de geest van de speelpleindag.

Zeker wanneer Franstalige kinderen onder elkaar zijn zonder dat er een animator in de buurt is, spreken ze makkelijk Frans. Veel kinderen spreken goed Nederlands maar spreken thuis wellicht vooral Frans. (17)

## 2. De informele sfeer na afloop van de speelpleindag

Ook de periode na afloop van de speelpleindag heeft een heel eigen sfeer. Er is een grote informaliteit na 16 uur: iedereen doet waar hij of zij zin in heeft, en spelen is even legitiem als rusten. Kinderen van allerlei leeftijden zitten in groepjes rustig bijeen, in de zon of in de schaduw, en vaak eten en drinken ze nog iets. Ook broers en zussen zoeken elkaar weer op. Sommigen spelen nog, zeker in de zandbak en de betonnen buizen, maar de intensiteit van het spel is meestal beperkt.

Tegen 16 uur zijn er al heel wat ouders. Er zijn ook kinderen die aan de dranghekkens hun ouders staan op te wachten. De meeste kinderen zijn ook blij dat hun ouders hen komen halen, er zijn bij het ophalen weinig problemen. Gewoonlijk gaan kinderen direct mee met de (groot)ouders, ze lopen er vaak meteen op af. Dat komt wellicht ook omdat 'de beton' rechtstreeks uitgeeft op de uitgang, zodat het komen halen en het vertrekken van kinderen continu gebeurt en heel zichtbaar is. Kinderen voelen zich niet abrupt uit hun eigen wereld weggehaald, het is niet vanuit een afgesloten lokaal dat ze moeten vertrekken. Dat neemt niet weg dat sommige oudere kinderen hun tijd op het speelplein soms wat proberen te rekken.

Ik speel verstopperij met Joeri en Bart. Als Joeri's oma hem komt halen, zijn we Bart nog aan het zoeken. "Ik ben nog naar Bart aan het zoeken", zegt Joeri haar, en hij gaat daar nog een tijdje mee door. Vijf minuten later hoor ik de oma om Joeri roepen. (19)



## 5. Kampspel

Het bouwen van en spelen in kampen, hier kampspel genoemd, is de belangrijkste en zelfs de enige consistente manier waarop kinderen zichzelf op het speelplein organiseren en in groep spelen. Kampspel is in de eerste plaats zo aantrekkelijk omdat het kinderen volop autonomie biedt en toelaat om zelf een hele materiële en sociale wereld op te bouwen.

Het speelplein biedt daar een ideale site voor. Kampen zijn immers ook aantrekkelijk omwille van het sociale aspect, en omwille van de plaats waarin en het materiaal waarmee gespeeld wordt. Beide aspecten zijn voor veel kinderen gegeerd maar niet altijd aanwezig in hun dagelijkse speelomgeving: die (vele) andere kinderen en die leuke plek zijn er misschien niet in de dagelijkse (buiten)ruimte waarin kinderen spelen. Het speelplein biedt kinderen (onder meer in kampspel, maar ook anders) manieren om op te groeien, met elkaar om te gaan, te leren, te spelen... die noch gezinnen noch scholen hen aanbieden.

### 5.1. Eigen spel, eigen tijd

‘Kampen bouwen’ kent een heel andere tijdsproblematiek dan het meer georganiseerde speelpleinwerk, waar overgangsmomenten, het maken van keuzes uit een aanbod, diverse ritmes... kenmerkend zijn. Bij het bouwen aan en spelen in kampen is er nauwelijks sprake van druk van de formele tijdsorganisatie op de eigen beleving van kinderen. Het is spel vanuit het initiatief van de kinderen en gebeurt dus in periodes waarin er geen georganiseerd spelaanbod is (zoals over de middag), of in periodes waarin ‘vrij spelen’ één van de keuzes is die kinderen kunnen maken (zoals in het Ravotkot, in de namiddag).

Het bouwen van en spelen in kampen is erg aantrekkelijk, door het zelf beschikken over een eigen ruimte en een eigen tijdsordering. Bovendien wordt die speelplek in het spelen zelf door de kinderen opgebouwd: symbolisch via inclusie en exclusie (zie verder), maar ook gewoon materieel. Kampspel is letterlijk creatief.

Er wordt gebruik gemaakt van aanwezig vast materiaal: in de eerste plaats bomen en struiken, en ook afsluitingen en paaltjes. Maar echt gebouwd kan er pas worden als er ook los (bouw)materiaal voor handen is. Zoeken naar geschikt materiaal (buiten het kamp) en het kamp ermee bouwen of inrichten is een bezigheid waar een heel deel van de namiddag mee gevuld kan worden:

Hun namiddag bestaat vooral uit materiaal aansleuren voor het kamp, met zwaarden rondlopen, en opnieuw weggaan en zoeken naar materiaal: zo'n rode kegel om in te rollen, stukken hout of planken, een flexibele kunststof buis... (12)

Heel vaak worden autobanden gebruikt – iets waar autohandelaars maar al te graag vanaf willen en die op speelpleinen een dankbaar tweede leven krijgen – maar bijvoorbeeld ook plastic vaten, doeken, parasols, planken, karton, kussens, kegels, touwen, linten, buizen, een hangmat.

## 5.2. Het terrein van de kinderen

Kampen zijn het terrein van de kinderen. De animatorenploeg organiseert het kampen bouwen niet, komt nauwelijks tussen in het kampspel, en is maar zelden aanwezig in of vlakbij het kamp. Het spel in kampen is de activiteit bij uitstek waarin kinderen hun eigen spel uitgebreid organiseren. Dat komt omdat ze daar letterlijk de tijd en de ruimte voor krijgen. Hierin kan de rol van de vrije, aanbodsloze middagpauze en de mogelijkheid om vrij te spelen in de namiddag nauwelijks onderschat worden.

Dat kampen het terrein van de kinderen zijn, neemt niet weg dat animatoren wel eens in of bij de kampen komen: om regels af te dwingen, kinderen aan te manen op tijd op te ruimen, en om tussen te komen bij ruzies. Maar hun interventies blijven veeleer daartoe beperkt: ze komen wel eens kijken wat er in de kampen gebeurt, maar meespelen doen ze zelden. Het zijn heel expliciet de kinderen die hier het heft in handen hebben.

### Beperkingen op het spelen in kampen

De begrenzingen van dit vrij spel zijn algemeen: er zijn de geldende geografische beperkingen, en er is slechts een bepaalde tijdsduur voor het vrij spel. De dagindeling kan het aantrekkelijke kampspel soms doorkruisen en kinderen proberen hun spel in het kamp soms wat te rekken:

De kinderen van het hoekkamp zijn ook weer als laatste binnen voor de eindopruim. (12)

Als we even later moeten verzamelen [voor toneeltje] doen de meisjes in het kamp nog verder. (19)

Ook zijn er de algemene regels die sowieso gelden – niet in de bomen klimmen en de bomen en struiken niet beschadigen zijn de belangrijkste wanneer het over de kampen gaat.

De regel dat er niet in de bomen mag geklommen worden, wordt niet zo goed opgevolgd: veel kinderen doen het toch. Anderzijds is hij wél gekend, en wordt hij door andere kinderen als morele regel overgenomen en soms 'geklikt' aan een animator of aan mij: "Kijk leider, die zit in een boom!". (16)

Verder wordt het spelen in kampen enkel 'van bovenuit' beperkt door de kinderen te verplichten om binnen te gaan wanneer het regent, en omdat kampen worden opgeruimd op het einde van de dag (als ze gebouwd zijn op een daartoe niet voorziene plaats) of op het einde van de week.

Kleuters bouwen in de achterste zandbak een eigen kamp met een parasol die ze proberen vast te zetten in het zand. Die parasol komt goed uit, want het begint te regenen. Maar wanneer het echt doorregent, moet iedereen naar binnen. 'Wij zitten toch droog', zegt een jongen verongelikt, maar ook hij gaat zonder veel morren naar binnen voor het toneeltje. (9)

Een collectieve opkuis besluit de namiddag. We moeten ook een kamp opruimen (banden, kussen, en een grote parasol, vastgemaakt aan de paaltjes van de verboden weide), zeer tot ongenoegen van de jongens die daar zitten en die vinden dat ze niets mogen, vroeger mocht alles... (9)

Er is nog niemand bij de kampen, die na vorige vrijdag helemaal zijn opgeruimd: geen banden of ander materiaal meer. (16, ochtend)

Enkele bijkomende beperkingen zijn minder structureel van aard. Zo wordt een enkele keer materiaal van een kamp gebruikt (weggehaald) door de begeleiders tijdens een georganiseerd spel.

Op het einde van de morgenperiode beginnen René en Filip, de twee 'bazen' van het kamp van de oudere jongens van vorige week, toch weer met het bouwen van een kamp. Verbazend snel hebben ze een hele muur gebouwd met baksteengewijs opeengestapelde banden. Die zullen tijdens een zwanskesspel in de voormiddag weer worden weggehaald, omdat ze voor dat spel nodig zijn. (16)

Een succesvol georganiseerd aanbod, waaraan veel kinderen meedoen, kan ongewild een effect hebben op het spelen in kampen: kampen hebben nood aan veel kinderen, en spelen wordt er veel moeilijker als alle kinderen met het aanbod meedoen.

Het gevolg van het aanbod is dat de kampen in de namiddag wel bevolkt zijn (eerst alleen het kamp van de oudsten, later het hoekkamp), maar veel minder dan bijvoorbeeld over de middag. Het geeft een beetje de indruk van 'we moeten ze toch bewaken'; er gebeurt niet veel actiefs. (13)

Er zijn dit keer bijna heel de [na]middag vrij weinig kinderen die vrij spelen, door het succes van de para's en van de vliegtuigbouw. (16)

### Wie bouwt en verblijft in kampen?

De kampen zijn bijna exclusief het terrein van de ravotkotters (6-10 jaar), en dan toch in de eerste plaats van jongens. Meisjes die niet in een georganiseerd spel betrokken zijn, zitten vaak in de meer beschutte betonnen buizen, al zitten daar zeker ook wel jongens. Soms laat een kamp uitdrukkelijk geen aanwezigheid van meisjes toe. Maar toch zijn er bij de kampen vaak meisjes betrokken, al vormen ze meestal duidelijk een minderheid.

Op een middag bouwden enkele meisjes van 8 à 10 jaar een eigen kamp. Dat lag niet aan de rand van het terrein tussen het struikgewas, maar was gebouwd tegen een rieten afsluiting die twee stukken weide van elkaar afscheidt. Hun kamp was dus meer openlijk en zichtbaar dan de andere kampen (naar buiten toe) maar tegelijk wel goed afgeschermd, met een stuk tentzeil, zodat van buitenaf helemaal niet te zien was wat er binnen in het kamp gebeurde.

Soms worden kampen gebouwd door oudere en jongere kinderen samen, maar het ene kamp kan ook wat meer door oudere kinderen bevolkt worden en het andere eerder door jongere kinderen.

Kleuters bouwen zelden hun eigen kamp, al gebeurt dat een enkele keer wel:

Kleuters bouwen in de achterste zandbak een eigen kamp met een parasol die ze proberen vast te zetten in het zand. (9m)

Veel vaker maken ze over de middag gebruik van de tijdelijke afwezigheid van de ravotkotters (die aan het eten zijn) om in hun kampen te gaan zitten. Dat is dan eerder iets wat ze alleen of met twee doen, niet in een georganiseerd groepje.

Het kampspel van kleuters is dan ook minder uitgewerkt, uitgebouwd dan bij de oudere kinderen. Er zit bij de kleuters niet zo uitgesproken een verhaal achter een kamp, zoals een externe vijand. Toch is ook bij kleuters het al dan niet toelaten van iemand in een kamp een heel duidelijk centraal idee van het concept 'kamp'. Ook zij 'vechten' voor toegang: "Uit ons kamp!", "uit mijn kamp!". Maar zij hebben het moeilijk om dat af te dwingen.

De realiteit voor hen is veeleer omgekeerd: hoewel kleuters vaak proberen deel uit te maken van een kamp van oudere kinderen, worden ze er meestal uitgezet of weggejaagd. Dat brengt ons bij de centrale betekenis van kampen: inclusie en exclusie.

## 5.3. De site bij uitstek voor inclusie en exclusie

### 1. Peer culture

William Corsaro omschrijft een *peer culture* als een stabiele set van activiteiten of routines, voorwerpen, waarden en bezorgdheden die kinderen produceren en delen in interactie met *peers* (gelijken, leeftijdsgenoten).<sup>12</sup>

In de peer-culturen van jonge kinderen ziet Corsaro twee basisthema's, die evenwel blijven doorwerken bij oudere kinderen.<sup>13</sup> Vooreerst proberen kinderen voortdurend om *controle* te krijgen over hun leven; en daarnaast proberen ze die controle te *delen* met elkaar.

Het plezier van dingen creëren en samen dingen delen betekent dat de 'ruimte' waarin kinderen spelen en interageren, en die zij in het spel hebben gecreëerd en bezetten, ook beschermd moet worden tegen buitenstaanders. Inclusie binnen die ruimte impliceert exclusie van anderen. Kinderen kunnen niet 'zomaar' meespelen met andere kinderen: ze moeten als het ware de toelating afdwingen om mee te mogen spelen.

Kampen zijn de site bij uitstek voor inclusie en exclusie in spel; ze geven er in zekere zin een geritualiseerde vorm aan.

Kampspel is expliciet sociaal spel: het behoren tot en werken aan een kamp maar evenzeer ook het rivaliseren met andere kampen zijn inherent aan een succesvol kamp. Bij een gebrek aan andere kinderen verliest het spelen in kampen zijn aantrekkingskracht. De sociale wereld van de kampen is een uitdrukkelijke kinderwereld. Kinderen gaan in kampen met elkaar om, vrij los van de animatoren, die tijdens de georganiseerde activiteiten de kwesties van macht (en hiërarchie), conflicten, uitsluiting... veel meer in de hand houden. Iedereen moet meespelen, iedereen is gelijk voor de wet, er zijn geen wapens toegelaten... In de kampen valt die sturing grotendeels weg.

Kampen zijn zonder meer avontuurlijke plekken. Dat maakt dat ze meer de speelsheid en hang naar autonomie van kinderen zullen aanspreken dan hun hang naar geborgenheid. Kampen zijn veel meer een plaats van ruzie of rivaliteit dan van rust. Toch is er ook plaats voor geborgenheid: het kamp zelf is een 'hol', een 'nest', een domestieke ruimte. Op de meer rustige momenten wordt er in die beslotenheid van het kamp zelf ook gewoon gebabbeld. Maar op een speelplein blijft dit domestieke aspect al bij al beperkt. Het geborgen aspect is misschien sterker bij meisjes: toen enkele meisjes een eigen kamp bouwden was dat enerzijds publieker (niet tussen de struiken aan de rand van het domein, maar meer zichtbaar), maar ook meer geborgen (de binnenruimte was van buitenaf niet te zien)

**De betekenis van kampen draait eigenlijk om inclusie en exclusie.** Wie 'lid' is van een kamp, helpt mee om dat kamp te verdedigen tegen buitenstaanders (andere kampen, oudere kinderen...).

---

<sup>12</sup> William A. Corsaro (2005), *The Sociology of Childhood. Second Edition*. Thousand Oaks: Sage, p. 110.

<sup>13</sup> William A. Corsaro (2005), *The Sociology of Childhood. Second Edition*. Thousand Oaks: Sage, p. 134.

Terzijde zijn er soms aanverwante, wat meer expliciete 'scripts' voor het spel, maar meestal zij die slechts van marginale of kortstondige aard. In een kamp is bijvoorbeeld hout opeen gelegd om een kampvuurtje te stoken (iets wat enkel in de verbeelding zal gebeuren), en af en toe duiken er bij jongere kinderen elementen van een verhaal op. "Ben jij een ridder?" (...) "Kijk, een draak!". Maar die verdwijnen ook weer snel.

## 2. Vormen van en thema's in inclusie en exclusie.

### 1. Toegang tot een kamp

Kinderen zijn 'bij' een kamp of niet, behoren tot dit kamp of tot een ander kamp. Er is dus een soort informeel lidmaatschap. Dit 'lid zijn' (willen zijn, mogen zijn...) is belangrijk, en iemand die interesse in de kampen lijkt te hebben, wordt verondersteld lid te zijn van een of ander kamp.

Er loopt ook een jongen rond die niet bij het kamp mag. "Ik wil niet eens," zegt hij. "Waarom niet?" Een derde kind antwoordt in zijn plaats: "Omdat hij bij de anderen is." Zelf antwoordt hij: "Ik ben bij niemand want ik heb niet eens een kamp". De anderen nemen meteen aan dat hij bij een kamp wil behoren en zeggen: "Ga dan met die werken!" Maar hij antwoordt: "Maar ik wil niet!" (13).

Wie ongewenst bij een kamp rondhangt, wordt daar snel op aangesproken

Een jongen hangt ook bij dat kamp rond: "Wat doet die hier heel de tijd bij ons kamp?" Ze vragen: "Wat komt gij bij ons kamp doen?" De jongen antwoordt niet echt. "Ge moogt bij ons blijven, want ik kan u verzekeren, wij hebben harde wapens". Maar hij zegt: "Ik ben bij de andere", zodat zijn statuut een beetje onduidelijk blijft. (12)

Als er één iets typisch is aan een kamp, dan is het wel dat het tegen indringers beschermd moet worden. Dat is iets wat zelfs de kleinste kinderen verstaan onder het concept kamp. Een kamp is de interactieve spelruimte bij uitstek die beschermd en gedeeld moet worden door inclusie en exclusie. Zo werden volgende tastbare voorbeelden van inclusie en exclusie geobserveerd:

- fysieke barrières: autobanden, plastic vaten, touwen, en bestaande afsluitingen en beplanting
- gespannen draden die als een soort alarmsysteem de komst van indringers moeten aangeven
- verdedigen met wapens
- carrément tegenhouden of eruit zetten: dit gebeurt vooral met kleinere kinderen
- een stok nodig hebben om binnen te mogen
- een wachtwoord zeggen
- betalen met kroonkurken

Fysieke barrières kunnen noodgedwongen soms eerder symbolisch zijn:

Linde vraagt me in het hoekkamp te helpen om met een stukje touw een nogal dunne tak vast te maken tussen de afsluiting en een boom. (17)

Doorgaans wordt een ongewenste aanwezigheid ook verbaal duidelijk gemaakt: "Uit ons kamp!", "Ga weg!"... Soms ontstaat er echt ruzie over 'binnen' en 'buiten', en worden fysieke barrières kapotgemaakt, wapens van elkaar afgepakt...

### *Toegang vragen en legitimeren*

Er zitten een paar jongens bij het hoekkamp. Een meisje komt aan en vraagt of een jongetje ook bij het kamp mag. Eerst "nee! Nee!". Even later vraagt ze het opnieuw, en nu is het stiller "ja. Ja". (13)

Toegang wordt vaak gevraagd of gelegitimeerd op basis van verwantschap of vriendschap.

Ook het andere kamp heeft meer bewoners: "Filip, ik heb er nog een paar bij gelaten. (...) Dat is zijn broertje, dus dat mag hé". (13, ochtend)

Emma wil nog eens naar het kamp. "Nona [één van de bewoners, een zwanske] is mijn vriendinnetje", zegt ze. Maar toch wordt ze wandelen gestuurd, en ze komt weer bij ons zitten. (19)

"Gij moogt binnen want uw vrienden mogen binnen": dat is ook een argument. "Ik mocht binnen van hem!", zegt een jongen, en hij mag ook blijven. Of nog: "Olivier is ook een baas en wij mochten van hem binnen". (17)

### *Exclusie op basis van geslacht en leeftijd*

Kampen zijn toch in grote mate het terrein van jongens. Meisjes zijn zeker wel aanwezig in de kampen, maar ze vormen doorgaans een minderheid en zullen er zelden een leidende rol opnemen. Ze kunnen ook hun eigen kampen bouwen.

Soms wordt een kamp expliciet als 'verboden' voor meisjes gedefinieerd:

Een paar van het kamp van de oudste jongens zeggen: "hier komen geen meisjes binnen. Nooit! Geen meisjes in ons kamp.". (13)

Veel vaker dan sekse is leeftijd is een algemeen criterium om het al dan niet toelaten van bepaalde kinderen te legitimeren. De opdeling van de kinderen in leeftijdsgroepen (die in de voormiddag elk apart spelen) is een manier om kinderen te identificeren als al dan niet 'toelaatbaar' in het kamp.

Je mag alleen in het kamp als je een stok hebt. Ik mag er ook in. "Maar ik heb geen stok", zeg ik. "Ja, maar alleen jij mag er zo in, zonder stok. Grote mensen mogen er zo in. En kleine kindjes moeten een stok." "Ja, en die [kleuters] mogen hier niet binnen. Verboden!" (17)

Over oudere en jongere kinderen worden in de kampen heel vaak morele uitspraken gedaan, genre "de smakkers mogen hier niet komen"; zie hierover verder, [punt 4](#). Maar in werkelijkheid zijn het meestal de kleuters die uit de kampen worden geweerd.

Kleinere kinderen (kleuters) worden geweerd uit de kampen: "Ghooo, wéér kleine kinderen", zegt een jongen als twee kleuterjongens in zijn kamp komen. "Weg, gauw!" zegt hij, "dat is ook een deel van ons kamp." "Dat weten we wel", zegt de kleuter. (13)

Dit keer zijn er veel kleuters in de kampen van de ravotkotters. Eerst mochten ze er niet in van de ravotkotters. Maar die zijn nu gaan eten. Je kan dat als ravotkotter sowieso niet vermijden. Ik blijf in de buurt tot de grotere kinderen terugkomen van hun eten. Ze zetten de kleintjes er niet meteen of vierkant uit. In het begin is de situatie een beetje chaotisch, er lopen nog veel kleuters rond terwijl de oudere kinderen de boel weer overnemen. (...) Oudere kinderen zetten jongere kinderen er uit, maar anderen zijn toegeeflijker. Iedereen wordt wat gefrustreerd omdat ze ofwel niet binnenmogen, ofwel omdat ze vinden dat er veel te veel jonge kinderen rondlopen. "There are too many intruders", zegt Amber, het Amerikaanse meisje, "the intruders are little kids. They

are everywhere. They don't even know the password!". ... "De grote laten niemand binnen!". (...) "Daar zitten ook nog kleintjes." "Buiten. Buiten!" (...) "Kunt ge alsjeblieft buitengaan", vraagt Luca aan mij, "zij willen zo graag bij u blijven", zegt hij over twee kleuters die bij mij blijven. (17)

Overigens was er ook bij het ene kamp dat enkel door meisjes was gebouwd, evenzeer exclusie van anderen.

Drie kruimel- en zwanskesmeisjes maken in een hoek (rieten afsluiting) een kamp met een groot blauw zeil en enkele banden. Als [kleuter] Henry dicht bij het kamp komt zegt een van de meisjes: "dat is ons kamp!". Een ander meisje komt aan met een band en zegt "Jóngen!!". Henry gaat weg maar blijft wel in de buurt rondhangen en naar het kamp kijken. (...) Als Ben, een zwanskesjongen, in het kamp komt, wordt hij door de meisjes min of meer geweerd. (...) Emma en Marie [kleutermeisjes] benaderen het kamp maar mogen er niet in. (...) Nog andere kleutermeisjes gaan in het kamp kijken onder het zeil. Ze krijgen te horen: "ga weg!". (...) De kleutermeisjes proberen nog steeds. "Ga weg!", klinkt het nog steeds, ook al worden ze niet echt weggejaagd. (...) Andere kleutermeisjes zeggen aan een leider dat ze niet binnenmogen. (19)

Inderdaad wordt de leiding er door kinderen soms bij gehaald wanneer zij een kamp niet binnen mogen.

Kinderen die niet in een kamp mogen komen gaan zagen bij een animator: "wij mogen niet voorbij de banden, zij spelen baas over ons". De animator zegt dat iedereen overal mag komen. (19).

## 2. Interne organisatie en rivaliteit binnen het kamp

Kampen kennen min of meer een onderlinge 'taakverdeling' die je een vaste (niet-fysieke) plaats geeft in het kamp. Een kamp heeft één of meerdere 'bazen'. Je wordt 'baas' van een kamp, zo wordt gezegd, als je veel gevochten hebt.

- "Hij is baas. Omdat hij veel gevochten heeft".
- "Ge moet eerst keiveel vechten."
- "Ik wil nog geen baas worden"
- "Waarom niet?"
- "Ik heb nog bijna niet gevochten. Alleen toen dat ik daar was [wijst]." (17)

De baas verdeelt de taken, en beslist over inclusie en exclusie.

Ook al is er een zekere mate van interne organisatie en leiderschap, er bestaat vaak rivaliteit en zelfs ronduit ruzie tussen leden van een zelfde kamp. Tijdens een nogal conflictueuze middag in een kamp werd gediscussieerd over wie het 'recht' om een kamp te bezetten.

Bij nog eens een conflict over "ik was hier eerst" roept een jongen: "Ik ben de koning van het speelplein!" "En ik ben de baas van de baas". ... "Ben jij de enige baas?" "Nee, de grootste...". Volgt een hele discussie over wie de baas is of over hoeveel bazen er zijn. (...) Op den duur wordt de situatie steeds lastiger, het gaat gedurende zeker twintig minuten alleen nog maar over binnen willen, binnen mogen, wie binnen mag, wie de baas is... Tussen de smakkers, die er dit keer weer bij zijn, en de kleuters is er natuurlijk een erg groot verschil. (...) Een animator die uiteindelijk tijdens die lastige periode langskomt moet direct 'disciplinerende' maatregelen nemen. (17)

### *Eigendomsrechten*

Niet alleen over het kamp zelf kan discussie over ‘eigendom’ bestaan; heel vaak gaat het ook over autobanden en ander groot materiaal waaruit de kampen worden opgetrokken.

Heel vaak als argument: “wij waren hier eerst”, “dat was van mij!”, “ik had dat eerst”. Telkens hoor je dat weer bij ruzies. Of “dat is niet van hem” “maar dat is ook niet van hem”, “nee, maar mijn neef heeft dat gisteren gemaakt”... (130).

### **3. Rivaliteit tussen verschillende kampen**

Rivaliteit *binnen* een kamp is een soort onvermijdelijk neveneffect van het spelen in kampen; het is een vorm van inclusie en exclusie die van nature chaotisch is. Voor rivaliteit *tussen* kampen of voor het identificeren van een externe vijand (punt 4) ligt dat anders. Daar gaat het om een geritualiseerde vorm van exclusie die deel uitmaakt van het ‘ongeschreven script’ dat kampspelen richting geeft.

### *Verdelen van beschikbare kampruimte*

Vooreerst moet de beschikbare ruimte om kampen te bouwen en erin te spelen, worden verdeeld. Elk groepje dat daar zin in heeft moet een stukje ruimte krijgen.

In het hoekkamp zitten meer kleinere kinderen, ook wat meer meisjes. “Dat is ons kamp. Want anders hebben wij geen stuk om te spelen.” (...) “Dat is hier ons deel en dat is zijn deel. Want anders hebben wij geen deel”. (17)

De beschikbare of geschikte ruimte voor kampen is sowieso beperkt, zodat het er vaak om gaat om vroeger gebouwde kampen te bezetten. Ook een kamp bouwen buiten de vaakst gebruikte zone (de struiken aan de rand van het terrein) is een mogelijkheid. En eens een kampje is ‘ingenomen’, volgt de belangrijkste activiteit: het kamp beschermen tegen de leden van andere kampen, en tegen andere kinderen in het algemeen.

### *Kamp bewaken is essentieel*

Zoals al gesteld in het eerste punt wordt de toegang tot een kamp door lidmaatschap en door allerlei fysieke barrières beschermd. Het bewaken van het eigen kamp krijgt dan ook een groot moreel gewicht toebedeeld. Het is een constante zorg.

Het begint te regenen en iedereen moet naar binnen. De kinderen van het hoekkamp willen niet weg, “anders pikken die van het andere kamp onze banden, als zij hier het laatst zijn.” Het vergt nogal wat overtuigingskracht om ze weg te krijgen. Als het weer stopt met regenen, zitten de jongens en het meisje van het hoekkamp er meteen weer in. (12)

Tomas is [terwijl de meisjes van het kamp ‘smurrie’ maken om over de Krakkers te gooien] bezig met het maken van een uitkijkpost (tussen het hoekkamp en het kamp van de oudste jongens), achter een hoop opgestapelde banden. Daarmee wil hij het kamp (dat eigenlijk alleen uit de grote band bestaat) beschermen. Hij maakt van plastic buisjes ook een blaaspijp die hij op een statiefje zet. Hij gebruikt in papier gewikkelde spijkertjes als projectielen. (16)

Maar de rivaliteit tussen kampen gebeurt ook een heel stuk actiever: door de bescherming van andere kampen te *saboteren* of materiaal te *stelen* bijvoorbeeld.

### *Sabotage*

De kinderen van het hoekkamp hebben een touw van het kamp van de oudste jongens doorgeknipt met een schaar die ze snel verstoppen. Die touwen dienen om geluid te maken,



zodat de bewoners worden gewaarschuwd dat er een indringer is. (Een echte aanval op een kamp heb ik overigens nooit zien gebeuren) (12)

Er zitten wat kinderen in de kampen. Een paar jongere kinderen trekken linten los die voor een kamp gespannen zijn. De jongens die in het kamp zitten maar er niet goed bij kunnen (het kamp is nogal goed van de buitenwereld afgesloten) protesteren verbaal maar doen er verder niet veel aan. (19, avond)

### *Stelen*

In het hoekkamp, dat wordt gebouwd door iets jongere jongens, zit ook een jong meisje. Ze loopt ook rond in het andere kamp en gaat er een helm stelen. (12)

Er worden ook af en toe banden gestolen en van het ene kamp naar het andere gebracht. (13)

### *Ruzie tussen twee kampen*

De rivaliteit over eigendomsrechten en al dan niet vermeende diefstal kan soms een regelrechte ruzie worden, waarbij de animatoren soms worden ingeschakeld.

De grote band van het kamp van de 'smurrie-kinderen' is onder de middag naar het kamp van de oudste jongens gebracht. Ze willen de band terug: "Johan, wil jij helpen om onze band terug te halen". Maar de bewoners van dat kamp willen de band niet afgeven (hij heeft een erg grote opening en dient als toegangspoort voor het kamp), ook niet na veel gepalaver. Dan besluiten de smurrie-kinderen weer smurrie te maken, met besjes en gele verf. Ze dreigen dat ze de andere kinderen ermee zullen overgieten, al blijft het alleen bij die dreiging (...) De dreiging maakt blijkbaar niet veel indruk. Daarna gaan ze naar een leidster, en deze keer heeft dat wel succes: ze krijgen de band mee en gaan ermee naar een van de op dit terrein erg schaarse stroken schaduw. (16)

Tussen het kamp van de oudsten en het hoekkamp ligt het middelste kamp dat wordt beschermd door autobanden. Er komt wat ruzie tussen het hoekkamp en het middelste kamp; die laatsten zeggen dat hun autobanden gepikt zijn en dat ze ze komen terughalen. Er wordt heel wat afgediscussieerd. Op den duur haalt een jongen van het hoekkamp twee banden van elders op het terrein en geeft ze aan het middelste kamp. Een jongen van het middelste kamp vraagt verbaasd "Waarom legt gij die nu bij ons?" "Anders blijven jullie zagen!" (12)

### *Zin voor proportie*

De exclusie van anderen wordt door kinderen zelf wel eens afgezwakt. Er is een duidelijke rivaliteit maar ook een zekere zin voor evenwicht en proportie, of een wil om niet meteen ruzie te hebben. Zoals uit het voorbeeld hierboven blijkt, worden dan soms banden gegeven aan een rivaliserend kamp, om de ruzie daarover te beëindigen.

Opnieuw zijn banden het voorwerp van concurrentie – gelukkig zijn er hier heel veel. Alle banden van het verlaten middelste kamp worden ingepikt door het kamp van de oudste jongens.

Wanneer de jongens van het hoekkamp daar iets over zeggen, krijgen ze de laatst overgebleven band van de anderen. (13)

### *En een echte aanval?*

Het in- en uitsluiten van wie wel en niet tot het eigen kamp behoort en de rivaliteit tussen kampen onderling geven het spelen in kampen een heel concrete dynamiek. Toch blijft die rivaliteit ook in grote mate slechts 'ritueel' van aard: ik heb in Overijse nooit een echte 'aanval' of een vorm van 'oorlog(je)' gezien waarbij een kamp een ander kamp ging 'aanvallen'. Anderzijds toont het ontbreken hiervan dat de *mogelijkheid* tot een dergelijke

georganiseerde aanval belangrijker is in het idee van kampspel dan het feitelijk voorvallen ervan.

#### 4. Externe vijand

Er is niet alleen de reële rivaliteit tussen de verschillende kampen onderling. Op het speelplein in Overijse worden de ‘Krakers’, de tieners van 13 tot 15 jaar, vaak als externe ‘vijand’ van de kampen gedefinieerd. Soms worden ook de Smakkers (11 en 12 jaar) genoemd. Als oudste en dus ‘sterkste’ groep(en) vormen zij een waardig doelwit, temeer omdat ze door de kinderen als lastig en weinig sympathiek worden beschouwd.

Drie kinderen maken smurrie van water en een soort groene besjes die op erwtjes lijken en die ze van een struik trekken die achter en deels aan de afsluiting hangt. Ze doen er ook nog zonnecrème in. (...) Ze willen de smurrie over de smakkers en de krakers gooien, want die hebben hun kamp gisteren na 16 uur kapot gedaan: Ireen, het meisje van de groep, heeft dat gisteren gezien, ze blijft lang na en dan doen de smakkers en krakers de kampen kapot, zegt ze (13).

Tegelijk zijn de tieners ook een veilig doelwit, want tijdens de speelpleindag vertonen de Krakers zich gewoonlijk niet op het terrein: zij hebben hun eigen tent op een weide aan de overzijde van de toegangsweg van het speelplein. Toch wordt de komst van de Krakers wel degelijk afgewacht en voorbereid.

Ondertussen is het in de kampen nog altijd wachten op de krakers, waarvan het gerucht gaat dat ze gaan zwemmen zijn. “Ja, dan zit ik hier voor niets te wachten”, zegt een jongen. (13)

Net zoals de echt gerealiseerde vormen van exclusie creëert de ‘virtuele exclusie’ van de tieners een script, een verhaal waarrond allerlei kampactiviteiten kunnen worden gepland en opgebouwd. Ze geeft een extra betekenislaag aan het kampspel.

Dat neemt niet weg dat de naakte realiteit het verhaal soms zonder meer wegdrukt. Tijdens de tweede observatieweek waren er ’s middags af en toe Smakkers die zich in de kampen ophielden en er – het recht van de sterkste – de leiding grotendeels overnamen. Zij waren nu eenmaal het oudst, het grootst, en ook de aanwezige ‘bazen’ konden niets anders doen dan dit te erkennen.

#### 5. Wapens

Bij het verdedigen van een kamp horen ‘wapens’. Meestal gaat het dan om een (al dan niet bijgewerkte) stok, die ook ‘zwaard’, ‘mes’ of ‘dolk’ wordt genoemd. Naast de zwaarden werden ook een blaaspijp gemaakt en werd een ‘smurrie’ bereid om over de Krakers te gooien. Ter verdediging kunnen ook (bouwvakkers)helmen dienst doen.

Een paar kinderen hielden zich enkele dagen bezig met het mengen van een vieze ‘smurrie’ op basis van oneetbare besjes die achter de rasteromheining groeien. Die wilden ze over de Krakers gooien.

Ondertussen mengen de drie anderen (twee meisjes en een jongen) nieuwe smurrie, met besjes, verf, fristi en water. Die wordt uiteindelijk – tegen het einde van de middag – in een verffles gegoten, helemaal ingetapet, voorzien van het opschrift ‘atoombom’, en verstopt voor morgen. (...) Het groepje is de hele namiddag bezig met hun activiteit, het maken van smurrie. Ze hebben helemaal niet de neiging om iets anders te doen. (16)

In het kamp van de smurriekinderen ligt de gisteren gemaakte en ingetapete fles nog aan de binnenkant van de grote band. (17, ochtend)

Het maken van wapens is één van de manieren waarop kinderen helemaal hun eigen ding doen in de kampen; het is overigens verboden om wapens te maken in het Fabriekske, de vaste knutselplaats in de namiddag in het speelpleingebouw. Waar wapens binnen de georganiseerde speelpleintijd dus niet aanvaardbaar zijn, zijn ze dat binnen de kindercultuur van de kampen wel, en hebben ze zelfs een belangrijke symbolische waarde.

#### *Wapens gelden als een belangrijk symbool*

Wapens zijn niet zomaar onderling inwisselbaar. In de kampen hebben kinderen hun eigen zwaarden of messen (takken).

In het kamp worden gesprekjes gehouden over wapens: "ik heb er twee" "ik heb sowieso de beste" ... (13).

Een jongen hangt ook bij dat kamp rond: "Wat doet die hier heel de tijd bij ons kamp?" Ze vragen: "Wat komt gij bij ons kamp doen?" De jongen antwoordt niet echt. "Ge moogt bij ons blijven, want ik kan u verzekeren, wij hebben harde wapens". (12)

Die wapens proberen de kinderen min of meer te houden of opzij te leggen, zoals de 'atoombom' met 'smurrie' die verstopt werd voor de volgende dag.

Wanneer er wordt verzameld worden wapens opgeborgen: "dat mes mag hier blijven", voor later (16, namiddag).

Nog andere kinderen laten me hun kamp zien, dat ze gebruiken om wapens (stokken) te bewaren. (9)

Zoals eerder aangegeven heeft ook 'vechten' een symbolische waarde: je verwerft de status van 'baas' door veel te vechten.

#### *Ingetoomd*

In de praktijk heb ik eigenlijk nooit gezien dat wapens ook echt gebruikt worden tegen andere kinderen. Hun waarde is vooral symbolisch, en het leuke is om ze te zoeken, te maken en te verbergen. Wapens geven dus mee een tastbare vorm aan het script, het verhaal dat achter een kamp zit. Daarom zijn ze ook vooral dienstig in het *plannen* maken om de wapens te gebruiken:

Drie kinderen maken smurrie van water en een soort groene besjes [om op de krakers te gooien]. "Op de kleintjes doen we alleen maar water he" "Ja" "De krakers vinden dat niet erg als het water is, maar als het smurrie is..." "Pas op, ik heb nog nooit grote zien huilen..." (...) Ze plannen hoe ze de smakkers zullen aanvallen: eerst met een tennisbal gooien, en dan de smurrie, en dan kogels (besjes), dat plakt dan in de smurrie. (...) Na afloop van de namiddag, bij de opruim, zegt het smurriemeisje me spontaan: "we hebben het allemaal weggegoten" (13).

## **6. Destructief actorschap**

In de kampen geeft de exclusiegedachte soms aanleiding tot 'destructieve' activiteiten: er wordt niet in de realiteit gevochten met andere kampen of met externe vijanden, maar geweld wordt geëtaleerd in haantjesgedrag of in geweld tegen de omgeving, die als substituut-doelwit dienst doet. Vaak zie je kinderen, steeds dezelfde, die hun 'actorschap' vooral uiten op een destructieve manier. Een aantal kinderen, vooral jongens, slaat graag met een stok op de takken bij de kampen, op een nogal ferme, agressieve manier.

Het oudste kamp verdedigt zich zogezegd tegen de Krakers. Eén van de kampbewoners slaat hard met zijn stok op de struiken, al roepend "ik haat de krakers! Ik haat de krakers!" (12)

In het hoekkamp, dat door jongere kinderen wordt bevolkt – ze hebben een ‘zwaard’, ‘mes’, ‘dolke’ – ziet een meisje plots een spin op de groene metalen rasterafsluiting. “Stoute spin! Blijf daar!”, zegt ze, terwijl ze met haar ‘mes’ op de spin meept. Even later meept ze ook nog op een kever die uit het zand komt gekropen. (16)

## 7. Continuïteit in het beschermen en bewaren van de interactieve speelruimte

Het kampspel toont heel mooi aan hoe belangrijk kinderen het vinden om hun sociale en fysieke speelruimte te blijven beschermen (onder meer door anderen van die ruimte uit te sluiten). Ook al bemoeit de speelpleinorganisatie zich weinig met de kampen, af en toe doorbreekt ze die bescherming van de speelruimte. Als kinderen binnen moeten gaan omdat het regent, kampen opgeruimd worden of materiaal weggehaald wordt omdat het in een georganiseerd spel moet dienen, wordt vooral de *continuïteit* van het kamp bemoeilijkt.

Anders dan het meeste spel op het speelplein blijven het spel dat in de kampen wordt gespeeld en de kinderen die daaraan meedoen, vaak gelijkaardig over verschillende dagen heen. De meeste kampen worden voor langere tijd ‘bewoond’.

Wat oudere kinderen maken een kamp met autobanden en doeken, en nog later zie ik een ander kamp, waar al langer aan gewerkt is. Dat kan in de struiken aan de zijkant van het domein, die toch veel eigen hoekjes bieden. (9)

Drie jongens die aan een kamp bouwen, versterken het door een hele hoop autobanden. Een meer verborgen kamp is er al enkele dagen, gebouwd door wat oudere jongens. (12)

Het kampspel duurt dan ook vaak meerdere dagen:

Al eerder op de ochtend waren de ‘smurrie-kinderen’ van vorige vrijdag (plus nog een paar kinderen) weer bij hun kamp (waar enkel een heel grote band en een bord met hun drie namen erop van overblijft): ze zijn aan het vertellen over vorige vrijdag, en al een nieuw kamp aan het plannen. (16, ochtend)

Ik zit de hele namiddag bij ditzelfde groepje, twee jongens en twee meisjes; één jongen, Tomas, neemt de leiding, al zijn het meest de meisjes die zich met de smurrie bezig houden, en Tomas met de verdediging van het kamp. Er is maar één jongen (Milan) die vrijdag de vorige smurrie maakte, de anderen zijn nieuw, de twee anderen van toen zijn er nu niet. Maar het is dus wel helemaal dezelfde activiteit. (16)

Ook het bouwen zelf vergt meestal een hele tijd.

Hun namiddag bestaat vooral uit materiaal aansleuren voor het kamp, met zwaarden rondlopen, en opnieuw weggaan en zoeken naar materiaal. (...) Er wordt ook echt gebouwd aan het kamp, aangezien er weinig of geen ‘indringers’ zijn, en de energie dus niet naar de verdediging moet gaan. (12)

Die lange duur geeft aan het spel in kampen een heel aparte plaats op het speelplein. Zorgen voor deze continuïteit maakt deel uit van het beschermen van de interactieve speelruimte van het kamp.

Anderzijds is het beperken van de ‘bouwvergunning’ tot de periode van één week een belangrijke ingreep van de leiding. Dat zorgt er wellicht voor dat de identificatie met het kamp niet al te groot wordt, en helpt mogelijk in het beperken van al te openlijke vijandigheden tussen verschillende kampen.

## 6. Enkele afsluitende bedenkingen

### 6.1. Een spanning tussen vrije tijd en tijdsorganisatie

Als georganiseerde vorm van vrije tijd en van spelen kent het speelplein een **spanning** tussen ‘vrije tijd’ waaraan kinderen een eigen invulling (willen) geven en het georganiseerde karakter van het speelplein.<sup>14</sup> Het is die spanning die voor de meeste conflicten zorgt en die de meeste temporele tactieken van kinderen uitlokt. Anders gezegd gaat het om de spanning tussen enerzijds het volop mogen spelen en daarin ondersteund worden (in vrij spel), en anderzijds de fysieke veiligheid, de vertrouwdheid en de duidelijke (pedagogische?) grenzen die een ‘georganiseerd’ speelplein biedt.

#### Vrije tijd?

In de politieke filosofie wordt het onderscheid gemaakt tussen ‘freedom to’ en ‘freedom from’: tussen positieve vrijheid en negatieve vrijheid.<sup>15</sup> Dit onderscheid is o.m. zeer relevant om te begrijpen welke invullingen er aan ‘spelen’ en ‘vrije tijd’ gegeven kunnen worden. Wat is juist het ‘vrije’ in vrije tijd of aan ‘vrij spel’?

‘Freedom to’ slaat op de mogelijkheden die je hebt *om te* doen wat je wil (of wil bereiken); in die zin betreft het een invulling van de nood aan ‘subject zijn’, of is het een voorwaarde daarvoor: greep hebben op je eigen wereld. ‘Freedom from’ is vrij zijn *van* beperkingen die je verhinderen om te doen wat je wil. Dit is een ‘negatieve’ invulling van vrijheid: het gaat erom niet zomaar ‘onderworpen te zijn’ aan de wereld rondom jou, aan regels van instituties, beslissingen van andere personen...

De manier waarop vrij spel en begeleid georganiseerd spel op het speelplein een invulling geven aan deze twee aspecten van vrijheid kan als volgt worden samengevat:

	Vrij spel	Georganiseerd aanbod / begeleid spel
‘Freedom to’: de vrijheid om te... (positieve vrijheid)	Zelf invullen van je tijd, van met wie en wat je speelt Voorwaarde: ondersteuning door spelprikkels	Weinig mogelijkheden om de tijd te controleren; wel afgedwongen via (door de animatoren gedoogde) tactieken van kinderen.
‘Freedom from’: vrij zijn van... (negatieve vrijheid)	Vrij zijn van allerlei verplichtingen, regels, dwang van de organisatie, controle...	Vrij zijn van angst en onzekerheid om het alleen zijn, om onveilige situaties, om uitsluiting (cf. de veilige omgeving die het georganiseerde speelplein biedt)

<sup>14</sup> Het speelpleinwerk heeft anderzijds niet of nauwelijks te kampen met een temporele spanning op een ander niveau, die wel aan de orde is in veel andere georganiseerde vrijetijdsactiviteiten, met name de parascolaire: een spanning tussen de waarde van ‘nu plezier hebben’ en ‘iets doen met het oog op de toekomst’. Weliswaar wordt er veel informeel geleerd op het speelplein, maar het speelplein staat als organisatie ondubbelzinnig in het teken van speelplezier (dus van het heden zoals het door kinderen beleefd wordt), terwijl dit bij pakweg de muziekschool veel minder of veel minder ondubbelzinnig het geval is.

<sup>15</sup> De betekenis van vrijheid is een heel oud politiek-filosofisch probleem. Terwijl denkers als Locke en Hobbes vrijheid definieerden als ‘vrijheid van alle mogelijke beperkingen of tussenkomsten van andere personen of instituties’ (*freedom from*, negatieve vrijheid) vulden onder meer Rousseau, Hegel en Marx vrijheid in als de ‘vrijheid om je capaciteiten te ontplooiën’ (*freedom to*, positieve vrijheid). De termen ‘freedom from’ en ‘freedom to’ komen van Erich Fromm (*The Fear of Freedom*, 1941).

Dit schema toont op welke wijze het georganiseerd spelaanbod minder vrijheid geeft aan kinderen dan het eigen spel van kinderen op het speelplein: er is immers minder vrijheid om je tijd zelf in te vullen ('freedom to'). In vrij spel, of in een divers aanbod waar ook vrij spel een optie is, staan kinderen voor de vraag hoe zij hun tijd invullen. Het antwoord is open en de diverse opties en speelaanleidingen betekenen ook dat er effectief vele mogelijkheden zijn. Deze vraag stelt zich daarentegen niet wanneer er enkel sprake is van strikt begeleid spel. Dit door de animatorenploeg geplande en georganiseerde spel vult de tijd immers zelf in en er zijn geen alternatieve (legitieme) opties. Wél is er meteen de vraag: 'zal ik het leuk vinden?' – vandaar de cruciale kwestie van betrokkenheid.

Tegelijk toont het schema hoe georganiseerd spelen niet zomaar 'onvrijheid' impliceert. Vrij spel biedt wel een bevrijding van soms al te zeer beperkende regels, verplichtingen of controle. Het georganiseerd spelaanbod daarentegen biedt een bevrijding van allerlei onzekerheden die spelen voor kinderen met zich kan meebrengen. Zijn er wel andere kinderen om mee te spelen? Gaan die mij niet uitsluiten? Moet ik niet bang zijn voor het verkeer als ik speel? Zal er wel iets te doen zijn?

Vrij spel en georganiseerd spel vullen dus andere noden in, maar logischerwijs biedt vrij spel meer mogelijkheden aan kinderen om hun eigen 'vrije' tijd zelf in te vullen.

Tegelijk kan vrije tijd niet enkel gewaardeerd worden op basis van de hoeveelheid 'vrijheid' die ze kinderen geeft. De 'georganiseerde vrije tijd' kan er (net als 'vrij spel', maar dan op andere manieren) voor zorgen dat kinderen zich voelen opgaan in de groep, in het spel, dat ze zich er volledig thuis voelen. Bovendien kunnen georganiseerde spelletjes door de spelvorm of het materiaal zorgen voor heel speciale, ongewone en daarom boeiende activiteiten die in de context van vrij en onbegeleid spel nooit mogelijk zouden zijn.

### Tijdskapitaal

Een heel duidelijke temporele **breuklijn** ligt tussen enerzijds het gesloten aanbod van strikt begeleid spel in de voormiddag, en anderzijds het open speelaanbod van de namiddag samen met het vrije spel (zonder aanbod) over de middag (en voor 9 en na 16 uur). In een gesloten aanbod staat het omgaan met een duidelijke tijdsstructuur centraal: 'zich laten leiden' als verwachte optie, met allerlei tactieken als al dan niet gedoogd maar altijd zeer tijdelijk, begrensd alternatief. Bij het open, vrij spel en bij een divers vrijblijvend aanbod staan de interacties tussen kinderen onderling en het spontaan wisselen tussen diverse activiteiten centraal. Eigen initiatief én zich laten leiden zijn allebei mogelijk maar geen van beide echt noodzakelijk in de namiddag (divers vrijblijvend aanbod); zelf iets ondernemen is noodzakelijk en het is quasi 'grenzeloos' (enkel beperkt door tijdsgrenzen) in de periodes van louter vrij spel.

Hoe dan ook is steeds weer duidelijk dat kinderen af en toe hun eigen tijdsordening zoeken. Ze doen dit evenwel bijna altijd zonder de temporele structuur op zich te contesteren.

Kinderen hebben op het speelplein zeker heel wat **tijdskapitaal**: ze zijn in grote mate meester over hun tijd. In vrij spel en een divers vrijblijvend aanbod (met mogelijkheid tot vrij spel) is dit zeer uitdrukkelijk het geval. Kinderen geven zelf vorm aan de spelperiode, maken keuzes over hoe ze hun tijd gaan invullen. Essentieel daarbij is dat zij hierin ondersteund worden (bijvoorbeeld door allerlei speelaanleidingen én door de vrijheid die zij krijgen om te kiezen met wie ze wat spelen). In het bouwen van en spelen in kampen zetten kinderen het meest uitgesproken en gevarieerd hun tijdskapitaal in. Het is tijd tussen andere kinderen, waarin vrijwel los van volwassenen een *peer culture* of *play culture* wordt opgebouwd. Kampen

bouwen is voor kinderen eigen tijd, autonome tijd, mét daarbij ook de exclusie van andere kinderen die dit met zich meebrengt.

Maar ook in de minder open momenten bezitten kinderen tijdschapitaal, al is het maar omdat veel van hun alternatieve, eigen bezigheden of rustmomenten door de animatoren worden gedoogd. In vrij spel speelt het bredere kader van machtsrelaties met de animatoren weinig mee; het bestaat wel, maar blijft erg op de achtergrond. In andere speelsystemen zijn de tactieken van kinderen uitdrukkelijker genesteld binnen een groter kader 'animatoren – kinderen' en 'systeem – animatoren/kinderen' (met bijkomend de relaties tussen hoofdanimatoren en animatoren en die tussen ouders en kinderen die b.v. verplicht naar het speelplein moeten komen).

Uiteindelijk beschikken kinderen maar over een beperkt aantal tactieken om de tijdsorde van het speelplein naar hun hand te zetten. Die moeten altijd proberen in te spelen op de zwakke (minder dwingende) momenten van de georganiseerde speelpleindag. Kinderen zoeken veeleer zelden het open conflict en onderhandelen ook niet vaak op een verbale manier. Eerder gebruiken ze 'vriendelijke', niet al te storende gedragsmatige tactieken waarmee zij – doorgaans meer als individuen dan als volledige groep – het laken naar hun kant proberen te trekken.

De breuklijn tussen het ene, dominante aanbod in de voormiddag enerzijds en de namiddag en periodes van vrij spel anderzijds slaat dus ook op de manier waarop kinderen tijd kunnen verwerven voor zichzelf en voor hun momentane aspiraties: moeten kinderen daarvoor wel of niet een beroep doen op tactieken?

### *1. Spelen op het eigen terrein*

In periodes waarin kinderen 'spelen op hun eigen terrein' en daarbij opgelegde grenzen maar zeer zijdelings ontmoeten, zijn tactieken tegenover de begeleiders nauwelijks of niet nodig (behalve dan ten aanzien van die grenzen, zoals bij het verbergen van verboden gedrag). De kampen bijvoorbeeld zijn expliciet het terrein van de kinderen, zodat je daar ook gedrag ziet dat binnen een georganiseerde activiteit niet gewenst zou zijn of getolereerd zou worden. In de kampen worden er wapens gemaakt en hebben ze een belangrijke symbolische waarde; tijdens de (begeleide) knutselactiviteiten in de namiddag is het daarentegen verboden om wapens te maken. Door hun terughoudendheid laten de speelpleinbegeleiders handig ruimte voor het spelen van kinderen op hun eigen terrein.

Zich thuis voelen is belangrijk om periodes van vrij spel goed te kunnen invullen of om in alle vrijheid te kunnen kiezen tussen een divers aanbod aan spelprikkelers of spelaanleidingen. Ook hiervoor hebben vrije periodes een belangrijke functie. De vrijheid die kinderen op het terrein genieten voor en na de speelpleindag laat hen toe om het speelplein tot een vertrouwde omgeving te maken en er zich zo na verloop van tijd echt thuis te voelen. De ochtend laat kinderen toe om zich op het speelplein te integreren, de periode na de speelpleindag om er nog even rustig rond te hangen. Telkens gebeurt dat in een heel informele sfeer waarin kinderen en animatoren losjes tussen elkaar staan of lopen. De middag wordt vaak actiever gebruikt maar ook dan zie je kinderen vaak hun vertrouwde plekjes opzoeken.

### *2. Tactieken*

Tactieken spelen op andermans terrein: dat van de speelpleinorganisatie, de animatoren en de door hen aangeboden en geplande activiteit. Kinderen die geboeid zijn door het georganiseerde spel hoeven geen tactieken te gebruiken; ze laten zich met alle plezier door het spel 'leiden'. Maar dat ligt anders voor wie zich niet langer bij het spel betrokken voelt, moe

is of een aantrekkelijker alternatief in het oog heeft gekregen. Zomaar ‘weglopen’ is niet mogelijk; de bedoeling is dat je het georganiseerde spel volgt. Kinderen zoeken hun eigen tijd daarom op opportunistische manieren: ze spelen in op de mogelijkheden die zich in de loop van de activiteit voordoen. Timing is met andere woorden essentieel bij tactieken. Aangekomen op een nieuwe locatie gaan kinderen die meteen verkennen om zo de animatoren, die verder willen gaan met het geplande spel, voor te zijn. Meisjes die niet willen voetballen doen eerst wel mee met de verdeling van de ploegen, maar eens het spel op gang is gekomen en niemand speciaal op hen let, beginnen ze hun eigen spel. Kinderen die graag even elders spelen, wachten daarmee tot ze in een georganiseerd spel aan de beurt zijn geweest vooraleer te ‘verdwijnen’.

Omdat destructieve tactieken gericht zijn tegen de organisatie van het spel zelf, worden ze niet gebruikt op dergelijke onopvallende momenten, maar zijn ze vaak juist vooral te zien op belangrijke momenten in het spel, zoals tijdens de speluitleg of bij een spelonderdeel waarmee kinderen zich met het spel of het thema identificeren. Het thema wordt meteen afgeschoten door te roepen dat het “saai” is of door ronduit lastig te doen; een paspoort dat kinderen moeten maken en waarmee ze zichzelf individueel met het thema associëren (als passagiers van de ‘Titanic’), wordt door kinderen, die elkaar aanmoedigen om *niet* ‘mee te doen’, ostentatief verfrommeld. Niet alleen door hun saboterende inslag, maar ook omdat ze zo sterk opvallen, worden destructieve tactieken veel minder getolereerd dan de andere tactieken om eigen tijd te creëren.

Een enkele keer verandert een tactiek de plannen van de animatorenploeg, zodat kinderen plots zelf de situatie in handen hebben. Ze rennen het speelplein waar ze net zijn aangekomen op, en de begeleiders beslissen om hen daar een tijd vrij te laten spelen, en hen daarna individueel de keuze te laten om verder vrij te spelen, of om verder te gaan met de geplande activiteit. Toch blijven dit uitzonderingen: ondanks alle ruimte die hun tactieken soms krijgen, is het tijdskapitaal van kinderen tijdens strikt begeleid spel inherent beperkt. De organisatie is te strak – het spel vooraf is te gepland – om door het actorschap van kinderen gewijzigd te worden.

### 3. (On)duidelijkheid over de organisatie

Kinderen moeten hun posities t.a.v. de tijdsordening ook altijd zelf interpreteren. Daarom is duidelijkheid over de geldende (temporele, ruimtelijke en sociale) organisatie zo belangrijk. Het kan zijn dat kinderen eigenlijk (structureel) een keuze hebben, maar zich toch op tactieken verlaten om zeker te spelen. Kinderen willen tijdens de namiddag (divers vrijblijvend aanbod) materiaal halen voor hun kamp, maar ze vrezen dat ze dan zullen moeten meedoen met de georganiseerde activiteit rond het materiaalkot. Eigenlijk zijn ze helemaal vrij om te doen wat ze willen, maar zelf zijn de kinderen daar niet zeker van: ze vrezen dat ze tactieken zullen moeten gebruiken om te krijgen wat ze willen, en zien er daarom uiteindelijk maar helemaal vanaf om materiaal te halen.

## 6.2. Strevingen van kinderen

Een speelplein biedt erg veel mogelijkheden voor de **strevingen of aspiraties** van kinderen: verbondenheid, spelen en speelsheid, autonomie...

Het speelpleinwerk geeft kinderen de mogelijkheid om andere kinderen op een vrij informele manier te ontmoeten om samen te **spelen**. In de woonomgeving vinden kinderen niet altijd



leeftijdsgenoten waarmee ze op straat of op een pleintje kunnen spelen; in het reguliere jeugdwerk is een lidmaatschap van een vereniging vereist. Het speelpleinwerk neemt hier in zekere zin een tussenpositie in. Zowel in de meer georganiseerde activiteiten als in hun eigen spel *spelen* kinderen gewoon op het speelplein en maken daarbij contact met elkaar, ook als ze elkaar voordien niet kenden.

Het speelplein voorziet allerlei hulpmiddelen (spelvormen, materiaal...) die de speelse aspiraties van kinderen ondersteunen. Vooral vrij spel (eigen tijd) én georganiseerd spel dat op een of andere manier spectaculair is (door het thema of door het materiaal) is erg aantrekkelijk.

Tegelijk dient gezegd dat de tactieken die kinderen gebruiken, vaak gericht zijn op het verwerven van meer ruimte voor speelsheid. Daarvoor is wel zeker plaats in de periodes waarin kinderen volop hun eigen spel kunnen spelen, maar met uitzondering van de namiddag zijn dit eigenlijk 'restperiodes': de ochtend en de periode na 16 uur, en de middagpauze (pauze voor de kinderen, of voor de begeleiding?). Het eigen spel van kinderen is dus niet zo sterk ingebouwd in de eigenlijke organisatie van de speelpleindag. Het wordt vaak eerder gedoogd en/of gezien als een potentiële inbreuk op de speelpleinorganisatie.

Heel het speelplein is natuurlijk opgebouwd rond spelen en speelsheid. Maar kinderen herkennen er ook andere aspiraties in.

Vooral de jongere kinderen (kleuters) streven naar **geborgenheid**; zij zoeken bijvoorbeeld genegenheid bij de animatoren. In het algemeen vinden zij die geborgenheid ook: bij animatoren kan je altijd terecht. Tactieken zijn dan ook zelden nodig. De combinatie van een speelse en zorgende houding bij de animatoren maakt het speelplein tot een toch wel bijzondere omgeving. Wel levert de nood aan geborgenheid bij kleuters soms de grootste problemen op, wanneer zij erg naar huis verlangen en er niet aan dat verlangen tegemoet kan worden gekomen.

De georganiseerde voormiddag biedt geborgenheid in de structuur van de spelletjes en het meedoen met de groep. De ongeorganiseerde namiddag kan mogelijk bedreigend zijn voor wie de omkadering van een groep of een spel mist, maar het speelplein vangt dit op door ook een aanbod van andere activiteiten voor te stellen, en tijdens het veldwerk werd dit mogelijke gebrek aan houvast geen enkele keer als een probleem geobserveerd. Hierbij valt op te merken dat tijdelijke periodes van verveling tussen twee activiteiten in hier niet als een 'probleem' worden gezien. Kinderen die wat 'verweesd' rondlopen worden aangesproken door een overall of vinden zelf snel een nieuwe activiteit.

Ook op het speelplein zoeken kinderen soms naar **rust**: een plekje om alleen te zijn of met vertrouwde vrienden, waarbij de 'eigen tijd' heerst. Ze trekken zich dan bijvoorbeeld terug in de betonnen buizen. Bovendien wordt die rust ook tactisch afgedwongen tijdens georganiseerd spel, bijvoorbeeld door zich even opzij te zetten.

Anderzijds bouwt de speelpleindag dit streven naar rust ook in, zodat het legitiem wordt: het tienuurtje, de middag, het leeshoekje, én de flexibiliteit om te evolueren naar vrij spel.

Minder duidelijk, want niet onderzocht, is de mate waarin de problemen m.b.t. het opvangen van de nood aan geborgenheid of aan eigen tijd, ook te maken kunnen hebben met de opvangfunctie van het speelplein. Als kinderen min of meer gedwongen zijn om naar het speelplein te komen, komen zij terecht in een strakke opgelegde tijdsordering die mogelijk niet tegemoet komt aan hun aspiraties.

### 6.3. De temporele druk van de speelpleinorganisatie

Heel wat onderzoek over tijdsbeleving en tijdsbesteding is gekoppeld aan de kwestie van **tijdsdruk**. Is er wel voldoende tijd beschikbaar voor alle dingen die je zou willen of moeten doen?

Er is op het speelplein bijna nooit sprake van een gevoel van tijdsdruk bij de kinderen in de zin van ‘je moeten haasten’ of van ‘zaken niet afgewerkt of gecombineerd krijgen’. Dat komt niet enkel omdat voor alle activiteiten voldoende tijd is voorzien; even belangrijk is dat er nauwelijks afstemmingsproblemen tussen de verschillende taken zijn. Die kunnen bijvoorbeeld in een gezinscontext tot tijdsdruk leiden (b.v. willen spelen versus huiswerk maken of versus je kamer opruimen). Het speelplein heeft een duidelijk, georganiseerd kader waarin andere dagelijkse contexten zoals thuis of andere vrijetijdsbestedingen weinig doordringen. Enkel de verplichte momenten om te eten of om op te ruimen kunnen soms storend zijn omdat het een leuke spelactiviteit kan afbreken.

Wél is er een duidelijk nood van de kinderen aan eigen tijd. In het vrij spel over de middag en in de namiddag is ze in het speelsysteem ingebouwd; in de voorgestructureerde activiteiten van de voormiddag verschijnt ze duidelijker als een ‘nood’ omdat ze – behalve min of meer tijdens het tienuurtje, dat op zich evenwel meer op rust dan op eigen tijd is ingesteld – niet echt gelegitimeerd is in de tijdsorganisatie van het speelplein. Die nood aan eigen tijd en aan rust is dan echter geen reactie op een gevoel van tijdsdruk in de zin van ‘zich moeten haasten’ of ‘niet weten wat eerst gedaan’, maar veeleer op een wat te dwingende druk van de organisatie zelf (de activiteit) en/of van de groep. Kinderen gaan zich even opzij zetten omdat ze (meestal tijdelijk) vinden dat de geplande activiteit te dwingend is en/of een te hoog tempo heeft. In die zin ervaren kinderen in de voormiddagactiviteiten soms een zekere temporele druk, die echter alleen begrepen kan worden als het ervaren van een te sterke, te opdringerige dwingende invulling van de tijd door de speelpleinorganisatie.

Tijdsdruk is dan wel geen thema op het speelplein, maar toch dringt de tijdsorde van het speelplein zich af en toe **dwingend** op (weliswaar niet met dezelfde kracht als bijvoorbeeld een schoolse tijdsorde). Dit gebeurt vooral in overgangsmomenten, inclusief activiteitenwissels binnen een georganiseerd spel. De strakheid van de tijdsordening staat haaks op de speelsheid van de kinderen en ook op de speelse objectieven van het speelpleinwerk. In die zin kan gezegd worden dat de tijdsordening van het speelplein niet past bij de inhoud ervan.

Typische ‘nevenproducten’ of symptomen van een niet erg vlot draaiende opgelegde tijdsorde of agenda zijn ‘moeten wachten’ en ‘zich moeten haasten’.

Voor zover de drukte van zich (moeten) haasten zich voordoet op het speelplein heeft het meestal te maken met het willen verkrijgen van schaarse goederen zoals de go-carts, waar de speelbegeleiding het wachten heeft geïnstitutionaliseerd en het zich haasten wat in belang heeft beperkt door het invoeren van een wachtlijst. Haasten is verder alleen maar nodig wanneer een deel van de activiteiten buiten het speelplein zijn doorgegaan (bijvoorbeeld in het dorp) en de groep op tijd terug moet zijn voor het middageten (een collectief en dwingend markerend moment).

Wachten is een frequenter bijproduct van de voorgestructureerde tijdsorde. Vooraleer de voormiddagactiviteiten worden voorgesteld en begonnen, moeten de leeftijdsgroepjes worden gevormd en het aantal kinderen per groepje worden geteld. Ondertussen gebeurt er niets, en

dat zorgt ervoor dat er vaak een paar kinderen zijn die weglopen of nog even bij iemand in een ander groepje gaan praten. Dat bemoeilijkt het tellen en verlengt het wachten. Het wachten om binnen te gaan in de refter voor het middageten is het enige moment gedurende de speelpleindag waarop het wachten zelf is geïnstitutionaliseerd, zelfs geritualiseerd. Om het beginnen met eten ordelijk te laten verlopen gaan de kinderen immers binnen per leeftijdsgroep. De volgorde waarin de groepen binnen mogen, wordt bepaald door een spelletje of via het zingen van liedjes. Ook gedurende de activiteiten zelf moet er regelmatig gewacht worden en kunnen er dode momenten vallen.

## 6.4. Moeilijke overgangen?

Een speelpleindag bestaat uit een opeenvolging van verschillende, min of meer duidelijk afgebakende periodes. De overgangen tussen die periodes zijn belangrijke, vaak niet vanzelfsprekende momenten. Ze gaan evenwel zelden gepaard met vaste ‘rituelen’ die deze overgangen duidelijk markeren en zodoende een sterkere inbedding geven in de structuur van de dag. Enkel het spelletje voor het middageten en het uitdelen van een prijs na de opruim kunnen min of meer als dergelijke markerende momenten gezien worden.

Elke nieuw stukje van de speelpleindag betekent een nieuwe situatie, waarin het kind meer of juist minder ruimte heeft om te doen wat het zelf wil. Telkens weer moet het zich inschakelen in een nieuwe tijdsorde, en dat is niet altijd makkelijk.

Het zijn niet de **collectieve verplichte momenten** die het moeilijkst liggen (verzamelen per leeftijdsgroep om aan de voormiddag te beginnen, verzamelen voor het middageten, verzamelen voor het toneeltje aan het begin van de namiddag, de collectieve opruim). Dat lijkt wel vaak zo, omdat er zoveel kinderen (en animatoren) tegelijk bij betrokken zijn. Het is dan vaak moeilijk om de kinderen stil te krijgen en aandacht te vragen. Maar omdat deze momenten zo sterk collectief gedeeld worden en vanuit heel wat kinderen ondersteund worden, zijn er zelden grote moeilijkheden. Omdat het speelplein zo collectief is, lukt het meestal goed om overgangen en verplichte momenten te ‘verteren’. Anders dan in een gezin vergelijkt één kind zijn situatie niet met die van een ander (cf. discussies over bedtijd); er zijn altijd heel wat kinderen die zich goed inpassen in de tijdsorganisatie van het speelplein en zo de anderen ‘meetrekken’. Bij de verplichte collectieve opruim is dat heel duidelijk te zien en tegelijk opmerkelijk: het is immers verre van evident om kinderen te motiveren voor een activiteit als ‘opruimen’.

Bovendien zijn collectieve verplichte momenten duidelijk gemarkeerde en cyclische momenten die elke dag weer terugkomen. De strakke, niet-onderhandelbare tijdsorde van die verplichte collectieve momenten stelt al bij al relatief weinig problemen, wellicht omdat ze niet al te sterk indruist tegen de strevingen van de kinderen: de meerderheid van de kinderen ziet er wel degelijk het (directe of indirecte) nut van.

De **beginmomenten van de voor- en de namiddag**, waarin het aanbod wordt voorgesteld, liggen moeilijker. Eigenlijk zijn dit ook min of meer collectieve en verplichte momenten: kinderen hebben dan geen alternatief. Maar hun verloop of de reacties van de kinderen op de inhoud zijn veel minder voorspelbaar. Deze momenten zijn minder strak geregisseerd en hebben niet de dagelijkse, vaste vorm van de eigenlijke collectieve momenten. Terwijl die collectieve momenten inhoudelijk geen impact hebben op de rest van de speelpleindag is bij

het voorstellen van het aanbod juist het tegenovergestelde waar. Ze kondigen de rest van de voor- of namiddag aan. Ze geven een tijdsinvulling aan de rest van de dag.

Het voorstellen van de voormiddagactiviteit kan enthousiasme oproepen of niet. Dat is cruciaal: de voorgestelde tijdsinvulling is in principe dwingend (het programma moet gevolgd worden), en kinderen zullen dus meteen proberen in te schatten of die invulling tegemoet komt aan hun eigen wensen of niet. Daarnaast heeft het moment zélf een min of meer dwingende tijdsordening die makkelijk botst met de aspiraties van kinderen: tijdens het voorstellen van de activiteit moeten kinderen stilzitten, terwijl het juist gaat over actief spelen. Die moeilijkheden duiken weleens opnieuw op wanneer een nieuwe deelactiviteit wordt voorgesteld.

Bij het voorstellen van het aanbod in de namiddag is een al dan niet enthousiaste reactie niet zo cruciaal: er zijn diverse keuzes en de kinderen kunnen ook vrij spelen. De voorstellen tot tijdsinvulling zijn niet dwingend, terwijl ze dat in de voormiddag wel zijn. Dat maakt dat de aandacht van de toehoorders meer beperkt is en dat de voorstelling ook vaak verstoord wordt door het ongeduld van sommige kinderen om naar de speelwinkel te gaan en een ritje op de go-carts te bemachtigen. Opnieuw is hier inherent aan het moment de spanning tussen stilzitten terwijl het over spelen gaat, en daarenboven de spanning tussen moeten luisteren en (de mogelijkheid tot) het vrij spel dat erop volgt. Sommigen hebben al vooraf beslist dat ze, wat het aanbod ook mag zijn, in de kampen of met de go-carts zullen spelen. Moeten luisteren stelt hun keuzevrijheid noodgedwongen maar in hun ogen ook nodeloos uit.

Terwijl een slecht onthaalde activiteit in de voormiddag voor de rest van de tijd voor problemen kan zorgen, beperkt het probleem in de namiddag zich gewoonlijk tot het voorstellingsmoment zelf.

Daarnaast zijn er de **dode momenten**. Tijdens een dood moment is er, helemaal anders dan in de steeds terugkerende, gemarkeerde collectieve momenten, juist geen strakke tijdsorde: die ordening is integendeel schijnbaar afwezig, niet identificeerbaar. Er zou een tijdsinvulling moeten voorzien zijn door de animatorenploeg, maar die is even weggefallen. Te midden een gekende tijdsordening (kinderen volgen een georganiseerde activiteit) valt een gat en ontstaat plots een andere temporele situatie. Kinderen spelen dan gretig in op de vrijheid die zij plots in hun schoot geworpen krijgen, maar dit wordt dan vaak als ‘lastig gedrag’ gezien omdat het dreigt om het vervolg van de georganiseerde activiteit in het gedrang te brengen.

## 6.5. Verdere vragen

Het onderzoek waarvan hier verslag is gedaan, was verkennend van aard en werd zeer open gevoerd. Nochtans roept het een aantal vragen op die voor het speelpleinwerk belangwekkend kunnen zijn.

Daarbij dient opgemerkt dat de analyse zoals ze hier is gemaakt, herkenbaar is voor veel meer speelpleinen dan alleen dat van Overijse.<sup>16</sup> Dit bleek ook uit de audits die de Vlaamse Dienst Speelpleinwerk uitvoert bij een aantal speelpleinen zelf vragen om hun werking onder de loep te nemen.<sup>17</sup> Zo bleken ‘uitval’ of ‘gedoogvrijheid’ zeer herkenbaar als realiteit en zeer bruikbaar als concept.

---

<sup>16</sup> Overleg met coördinatieteam VDS (augustus 2008).

<sup>17</sup> Auditverslagen (zomer 2008) van speelpleinen in Lokeren, Steenokkerzeel, Blankenberge, en een studie in opdracht van de Gentse jeugdendienst: Vlaamse Dienst Speelpleinwerk (2008), *Playdooi. Kwaliteitsstudie van het Gentse speelpleinwerk*. Meise: Vlaamse Dienst Speelpleinwerk.

Enkele thema's stippen we hieronder kort aan. Ze gaan enerzijds in op hoe kinderen de tijdsordening op speelpleinen beleven; en anderzijds op enkele vragen die meer op de organisatiezijde zijn gericht.

## Beleving van kinderen

### *Open versus gesloten aanbod?*

Rechtstreekse vragen naar wat kinderen in Overijse nu het leukst vonden, de voormiddag (gesloten aanbod) of de namiddag (open aanbod), leverden niets op: het is allebei leuk. Toch blijkt uit de audits van de VDS dat kinderen het zelden spontaan hebben over de georganiseerde activiteiten wanneer ze gevraagd worden naar wat er leuk is op het speelplein. Het zijn dan eerder het spelmateriaal of het eigen spel van kinderen die genoemd worden. In activiteiten in een dominant aanbod wordt 'betrokkenheid' door kinderen en zelfs door kleuters soms zelfs 'gefaket' omdat het nu eenmaal zo hoort. Als men kinderen op een speelplein kan horen vragen "Wanneer mogen we gaan spelen?", duidt dit er dan op dat het zelf kunnen beheren van de tijd cruciaal is voor een geslaagde speelpleindag?

Anderzijds leiden periodes van 'vrij spel' op sommige speelpleinen onder het gebrek aan impulsen van animatoren of aan beschikbaar spelmateriaal, terwijl het meespelen van animatoren in het eigen spel van kinderen juist een van de dingen is die kinderen zeer sterk waarderen.

De vraag wat kinderen precies waarderen in een open en in een gesloten activiteitenaanbod, en het belang van de vrijheid en de eigen tijd die kinderen daar al dan niet in hebben, zou nog duidelijker in beeld gebracht kunnen worden.

### *Het speelplein als vrije tijd? Het speelplein als kinderopvang*

De vrijheid in 'vrije tijd' roept nog meer vragen op. Zelf zeggenschap hebben over je tijd lijkt cruciaal om echt van 'vrije tijd' te spreken. De realiteit is echter dat heel wat kinderen naar het speelplein 'moeten' gaan, omdat het speelplein voor hun ouders in de eerste plaats een vorm van opvang is. 'Objectief' gezien gaat het dus om 'verplichte tijd': tijd die vooraf en door anderen is ingevuld en waar kinderen niet uit eigen beweging voor kiezen. Maar in hoeverre loopt dat ook door in hun beleving op het speelplein? Geven kinderen, eens op het speelplein, toch een eigen betekenis aan die verplichte tijd? Wanneer gebeurt dit wel en wanneer niet? Wordt een verplichte activiteit die kinderen niet zo graag doen, dan sterker beleefd als 'verplichte tijd'?

### *Gedoogvrijheid*

Dat een aantal kinderen gaandeweg uit de activiteit stappen, komt wel overal voor waar een georganiseerd aanbod wordt voorzien. Op speelpleinwerkingen wordt dat doorgaans ook in mindere of meerdere mate gedoogd. Het is onduidelijk of hier in bepaalde werkingen überhaupt een beleid over bestaat. Wellicht is het gedogen alleen maar iets wat gewoon in de praktijk gebeurt, zonder expliciete reflectie.

Hoe gaan kinderen daarmee om? Hoe weten ze wat wel en wat niet mag? Van wie het wel mag? Betekent dit voor kinderen vooral onzekerheid? Of is het veroveren van een stukje vrijheid en eigen tijd tijdens een gesloten aanbod voor sommige kinderen juist aantrekkelijk? Maakt het 'vals spelen', het niet geheel legitieme, dit juist extra spannend en dus leuk?

### Ideeën over het speelplein en over kinderen

Naast vragen over de beleving van kinderen, zijn er ook kwesties die meer te maken hebben met de organisatorische onderbouw van het speelplein. De speelpleinpraktijk wordt onder meer gesteund door ideeën over het speelplein of over kinderen. Wat zou een speelplein moeten zijn en wat hebben kinderen ‘nodig’ op een speelplein? Ideeën daarover hebben een belangrijke impact op de manier waarop de tijd op het speelplein wordt geordend.<sup>18</sup>

Zo worden het spelen in onderscheiden leeftijdsgroepen en de dagindeling met vaste uren onder meer gemotiveerd door de opvatting dat “(sommige) kinderen structuur nodig hebben”. Dit roept vragen op. In hoeverre is die nood aan structuur zo groot in de omgeving een speelplein? Er kan gewezen worden op het succes van periodes waarin spontaan spel van kinderen vooropstaat – maar tevens naar de nuancering dat die periodes meestal bestaan *naast* andere, meer gestructureerde periodes. Daarnaast is er de vraag of structuur wel zo nodig gevonden dient te worden in de voor de hand liggende manier om bijvoorbeeld met vaste leeftijdsgroepen te werken. Kan structuur ook elders ingebracht worden: in de ruimte, in markerende momenten, in herkenbare personages...?

Voor *kleuters* wordt het structuurargument nog vaker gebruikt: zij kunnen zelf nog niet beslissen wat ze doen. Daarom gebeurt alles vaak met de hele groep, van spelen tot naar het toilet gaan. Dat blijkt voor kleuters soms bijzonder veel wachttijden op te leveren, en dus weinig ‘speeltijd’. Meer in het algemeen wordt de individuele vrijheid van kleuters sterker beknot dan die van oudere kinderen.

Zijn de meer beperkte mondigheid en de kortere aandachtsspanne van kleuters hier wel voldoende reden toe?

Niet alleen kinderen, maar ook *animatoren* zoeken een betekenisvolle tijd op het speelplein. De manier waarop activiteiten voorbereid worden, maakt daar deel van uit. Hoe sterk beïnvloedt een visie op ‘een goed speelplein’ of een ‘goede speelpleinactiviteit’ ook de dagelijkse speelpleinpraktijk? Is het voorbereiden van een vooraf sterk gepland en ingevuld activiteitenaanbod een zeer bewuste keuze, of is dit voor animatoren nu eenmaal beter hanteerbaar dan een meer flexibele aanpak? Of nog: is het gedogen van uitval ingegeven door het belang van het ‘vrije’ in vrije tijd, of is het vooral de pragmatiek die hier een rol speelt: het speelplein voor kinderen en animatoren prettig leefbaar houden?

Dergelijke thema’s zullen in gepland verder onderzoek ten dele worden opgenomen.

---

<sup>18</sup> Hierbij kan het gaan om ideeën van ouders, van animatoren, van de organisatoren van een speelplein...

# Bijlagen

## Bijlage 1:

### Observatieschema

Het schema hieronder geeft aan welke groepen gedurende het veldwerk (juli 2007) werden geobserveerd.

De observaties tijdens de vrije momenten (voor 9u, middag, na 16u) gebeurden zonder onderscheid van leeftijd ('mix') maar waren toch soms overwegend bij ofwel kleuters, ofwel 'kinderen' (van lagere schoolleeftijd). Momenten voor 9u of na 16u waarop weinig werd geobserveerd, zijn in de tabel niet ingevuld.

In de voor- en namiddag, waarin een spelaanbod werd voorzien, werden specifieke leeftijdsgroepen gevolgd: lichtgrijs=(leeftijd van) ravotkot; donkergrijs= kleuters. Het thema van het spel in de voormiddag wordt in de laatste kolom kort aangegeven. Op vrijdag 20 juli speelden alle kinderen vanaf zes jaar (plus een aantal jongere kleuters die geen uitstap maakten) de hele dag samen rond één thema.

De observaties bleven beperkt tot de kinderen tot tien jaar; de tieners hadden hun eigen, afgescheiden terrein en andere activiteiten. Die werden niet geobserveerd.

	Voor 9 u	Voormiddag	Middag	Namiddag	Na 16 u	Thema Voormiddag
Ma 9	Mix	Slurfen (9-10j)	Mix	7-10j	-	Moordspel
Di 10	Kleuters	Glimpjes (6j)	Kleuters	3-6j	Mix	Zorro zoekt paard
Do 12	Kleuters	Slurfen (9-10j)	Kleuters	7-10j	Mix	Ronde van Frankrijk
Vr 13	Kinderen	Glimpjes (6j)	Mix	7-10j	-	Superheld
Ma 16	Mix	Zwanskes (8j)	Mix	7-10j	-	Foute dag
Di 17	Mix	Glimpjes (6j)	Mix	3-6j	Mix	Fruit
Do 19	Mix	Zwanskes (8j)	Kleuters	7-10j	Kinderen	De 'Titonic'
Vr 20	-	6-10j	Mix	6-10j	-	Meteoriet op België

## Bijlage 2:

### Rol als onderzoeker

*Een korte nota over de rol en de rolconflicten zoals ik die heb ervaren als observerende onderzoeker op het speelplein.*

Omdat ik mij niet met allerlei georganiseer moet bezighouden, ben ik voor de kinderen in de buurt vrij 'beschikbaar'. Om te spelen of iets te vertellen of te tonen, om ergens mee te helpen (vnl. in hun spel, ook in praktische zaken zoals veters dichtknopen e.d.), en om te 'zagen' en te helpen bij het oplossen van een conflict (soms het signaleren van een conflict, vaakst pogingen om mij in hun eigen voordeel in te schakelen). Die 'instrumentele' en speelse beschikbaarheid is voor kinderen vanzelfsprekend. Ze vinden het maar normaal dat ik hen in mijn boekje laat tekenen of schrijven, hen op mijn rug neem, een boekje voorlees, hun conflicten help oplossen. Mijn vrije rol maakt mij tot een 'speelinstrument' (een beetje zoals een 'overall' in het ravotkot); de volwassen rol maakt mij tot een animator die dingen beslist en oplost. Beide functies (speelkameraad en animator) bemoeilijken soms het onderzoekswerk (je wordt gestoord tijdens het schrijven, of een kleuter blijft heel de tijd bij je; en ook als animator word je vaak opgeëist). Maar dat is al bij al beperkt. Kinderen doen ook niet constant een beroep op je, alleen als ze je op dat moment nodig hebben, als het hen goed uitkomt. De rol van volwassen speelkameraad vergemakkelijkt vooral het onderzoekswerk, je kan overal rondhangen zonder dat dat veel vragen oproept, en 'verboden' gedrag wordt niet echt verborgen.

Een aantal kinderen hangt tijdens één of meerdere dagen tamelijk vaak rond mij: bijvoorbeeld glimpje Raf (over heel de periode af en toe), kleuter Linde, kleuter Jente (één dag tamelijk intens), of enkele kinderen van de Slurfen (de Amerikaanse Amber, Filip (over heel de periode af en toe), Tomas. Ook dutse Henry komt verschillende keren naar me toe. De kleuters willen eerder gewoon dicht bij je blijven, ze volgen je overal en nemen je hand vast; de kinderen vragen eerder om samen iets te doen. Filip vraagt me de laatste paar dagen, wanneer er een 'café' is, vaak of hij me mag trakteren, en of ik nog iets wil; Tomas vraagt om mee te helpen met de smurrie of met het kamp. De meeste kinderen

die mij zo 'volgen' zijn ietwat alleen in de groep (b.v. Amber die met mij kan praten in het Engels), al wil dat zeker niet zeggen dat ze geen vrienden hebben (b.v. Filip, die baas is van een kamp).

De rolconflicten liggen eerder op het 'morele' (autoriteits)vlak, en op mijn potentiële mede-begeleidersrol naar de animatoren toe. Ik vind het vervelend als ik door kinderen word aangesproken om een of andere ruzie op te lossen, bijvoorbeeld een conflict over schaarse fietsjes, over de toegang tot een kamp... Ik wil daar liever niet in tussenkomen omdat ik geen animator ben, omdat ik niet altijd alle regels en geplogenheden ken, omdat ik de hele geschiedenis van het conflict niet ken (dat is ook voor de animatoren vaak een lastig probleem: 'wie is begonnen?'), en omdat ik mijn observaties niet wil storen door zelf tussen te komen. Maar je kan vaak niet anders. Op andere momenten, die ik dan wel zelf kies, grijp ik wel bewust in omdat de situatie duidelijk is en ik vanuit mijn gezond verstand kan reageren.

Daarnaast is er mijn rol als volwassene ten aanzien van de animatoren. Even mede-begeleider zijn (weliswaar heel beperkt en op de achtergrond) is geen probleem, b.v. helpen met veilig onderweg zijn op straat, een vierde groepje begeleiden als er maar drie animatoren zijn... Het probleem zit meer in conflictsituaties: als kinderen lastig doen, niet meedoen, treuzelen... Dan word je als volwassene ten minste geacht om het goede voorbeeld te geven (iets wat je ook spontaan doet, heb ik gemerkt). Dat is lastig voor mijn onderzoek: als ik tussenkom, heb ik de situatie veranderd, terwijl het mij juist interesseert om te zien wat kinderen parallel aan het aanbod doen, of om te zien dat ze nog in hun kamp blijven plakken als ze moeten verzamelen. Juist in onderzoek over tijdsbeleving wil ik op dat vlak zo weinig mogelijk tussenkomen. Maar tegenover de animatoren kan ik het moeilijk maken om daar samen met die kinderen te blijven hangen: hoewel me daar nooit iets over is gezegd, zal ik wel verondersteld worden om min of meer het goede voorbeeld te geven of toch zeker niet het 'slechte' gedrag te legitimeren (wat dus, door niets te doen, ook een invloed kan hebben op de situatie). Ofwel ga je weg (en kan je ze niet meer observeren), ofwel zet je de kinderen aan om voort te maken (en vernietig je de spontane situatie). Dat is iets wat ik vaak als een soort (intern) conflict aanvoel.

### **Bijlage 3:**

#### **Indeling van het terrein**

Zie de foto op de volgende pagina.



**Indeling gemeentelijk speelplein  
Overijse** (Google Maps)



tent

'verboden wei'

kampen

zand-  
bak

'de wei'

tent

tenten

werf

speel-  
tuintje

'beton'

binnen-  
ruimte

tieners

ingang

20 m

Sotheide

### **Over Kind & Samenleving vzw**

Kind & Samenleving wil, via onderzoek en ontwikkeling, bewerkstelligen dat kinderen vanuit hun acterschap en eigenheid, volwaardig kunnen deelnemen aan de samenleving. Deze sociale participatie van kinderen willen we ondersteunen en voor volwassenen meer vanzelfsprekend maken. De samenleving ontzegt zich immers een belangrijke meerwaarde wanneer ze kinderen uit de maatschappelijke besluitvorming weert.

Kind & Samenleving heeft ruim 20 jaar ervaring met kwalitatief onderzoek bij kinderen (3-12 jaar), waarbij de eigen belevingen, benaderingen en meningen van kinderen centraal staan. Kind & Samenleving verbindt bovendien onderzoek met praktijk door pilootprojecten en acties te ondersteunen m.b.t. de sociale participatie van kinderen.

Meer info: [www.k-s.be](http://www.k-s.be)

Kind & Samenleving vzw

Nieuwelaan 63

1860 Meise

Tel.: 02 272 07 53

Fax.: 02 269 78 72

Email : [info@k-s.be](mailto:info@k-s.be)